

zarež

DVOTJEDNIK ZA KULTURNA
I DRUŠTVENA ZBIVANJA

Zagreb, 14. travnja 2011., godište XIII, broj 307

Kombinezon
149 kn

H&M

HOTO & MITO

B. POSTNIKOV: ZEMLJA IZLAZEĆEG ŠUNDA
MALI ZAREZ: NADOLAZEĆA POBUNA
TEMAT: DIREKTNODEMOKRATSKI MODELI

9 771331 797006 01511

12 kn (HR), 2,5 km (BIH), €1,6 (SLO)

INFO

Jelena Ostojić 2, 47

DRUŠTVO

Zemlja izlazećeg šunda

Boris Postnikov 3

Razgovor s Gabrijelom Galić

Trpimir Matasović 4-5

Građanski neposluh Davor Rodin 7

REAGIRANJA

Film je (i) promocija destinacije

Božo Skoko 6

Čitanje s razumijevanjem

Nataša Rajković 37

Hrgović protiv Hrgović

Kruno Lokotar 46

FILM

Prava stvar? Darko Milošić 8

KOLUMNJE

Vrtjeti palčevima na trbuhu

Nenad Perković 9

Marulićev nos Neven Jovanović 45

SOCIJALNA
I KULTURNA
ANTROPOLOGIJA

Grassova apokaliptična štakorica

Željko Uvanović 10-11

VIZUALNA KULTURA

U potrazi za izgubljenim

Silva Kalčić 12

Suvremeni kabinet kurioziteta

Sanja Horvatin 13

Uzorci temeljne relacije između

bivanja i sjećanja Marko Golub 14

Mural koji se širi unedogled

Ivica Župan 15

Anticipator psihologije i psihoanalize

Luka Bogdanić 16

TEMA BROJA:
Direktnodemokratski
modeli danas: teorija i
praksa

Priredio Marko Pogačar

Direktna demokracija – između

utopije i stvarnosti

Mate Kapović 17-18

Nemogućnost demokratske

samoorganizacije u ekonomiji

Toni Prug 19

Razgovor s članovima Pokreta za

slobodu Jelena Ostojić

i Marko Pogačar 20, 29

Direktnodemokratska akademska

solidarnost Izvor Rukavina 30-31

Direktna demokracija – proces ili

stanje? Igor Livada 31

Demokracija s otpornicima

Igor Lasić 32

MALI ZAREŽ

Nadolazeća pobuna

Nevidljivi komitet 21-28

ESEJ

Umjetnik koji sebi guli kožu

Mark Rappolt 33

KAZALIŠTE

Razgovor s Milijanom Babić

Suzana Marjanić 34-35

O prostirnim i preokrenutim stolovima

Nataša Govedić 36

KNJIGE

Razgovor Nikolom Petkovićem

Boris Postnikov 38-39

Stripovski jam session

Bojan Krištofić 40

Pukotine na našminkanim licima

Dario Grgić 41

Konstruiranje i dekonstruiranje

stvarnosti Katarina Brajdić 42

Čitati druge, čitati sebe

Monika Bregović 43

POEZIJA

Posjeći jasen svijeta Hrvoje Tutek 44

NATJEČAJI

Meteorologija tijela Nada Topić 46

Akademska
solidarnost i
novi zakoni

Okrugli stol na temu novih zakona o visokoškolskom obrazovanju održat će se u petak, 15. travnja u 15 sati na riječkom kampusu u učionici 008. Javnost se već imala priliku upoznati s činjenicom da je u procesu donošenje novog paketa zakona (Zakon o visokom obrazovanju, Zakon o sveučilištu, Zakon o znanosti) koji iz temelja mijenja ustroj i funkciju visokog školstva, ali i uloge znanosti u Hrvatskoj. Zbog manjka informacija, kao i demokratskog deficita koji je prisutan pri donošenju ovih zakona, organiziran je okrugli stol pod nazivom *Akademska solidarnost i novi zakoni* u cilju informiranja akademske zajednica, ali i šire javnosti o spomenutim spornim zakonima koji nisu dobili podršku struke. Također, namjera je na okruglom stolu raspraviti o mogućim narednim sastancima te aktivnostima u koje bi se mogli uključiti svi zainteresirani. Predstavila bi se i inicijativa akademskih radnika (profesora, studenata, znanstvenih novaka, sveučilišnih i institutskih zaposlenika) Akademsko solidarnost koja je nedavno osnovala prvi hrvatski direktno-demokratski sindikat (Sindikat visokog obrazovanja i znanosti Akademsko solidarnost). Izlagači na okruglom stolu bit će dr. sc. Hajrudin Hromadžić (Odsjek za kulturne studije) te dr. sc. Boris Dudaš (Odsjek za germanistiku) koji će upoznati prisutne s problemima spomenutih zakona.

Neprofesijski,
studentski i
amaterski film

Revija amaterskog filma – RAF, najveća smotra neprofesijskog, studentskog i amaterskog filmskog stvaralaštva u Hrvatskoj i regiji održava se od 17. do 23. travnja u Teatru &TD (Studentski

centar, Savska 25) u Zagrebu. U &TD-u će u sedam dana trajanja RAF-a unutar glavnog programa biti prikazano oko 200 filmova podijeljenih u četiri kategorije: RAF kratkiši, srednji metar, dugi metar i Kids&Teens. U programu “RAF-ovci su odrasli” ove godine prikazuje se igrani film *Etida* Luke Hrgovića, zatim studijski rad *Dokumentarni film* Igora Bezinovića, dokumentarci *Kelti* i *Bojan Đure* Gavrana te film *Tjeskoba* Damira Čučića. Autorski par Ivan Ramljak i Marko Škobalj napravili su eksperimentalni film *In Utero*. Poslastica ovogodišnjeg RAF-a su filmove koje su Lars von Trier, Jiří Menzel, Andrej Wayda i Thomas Vinterberg napravili kao studenti, a druga poslastica koju najavljuju organizatori jest program prvih snimaka, kadrova i filmova napravljenih na području bivše Jugoslavije. Za filmske znalce dovoljno je spomenuti dr. Karela Grossmana iz Slovenije, Antona Valića iz BiH, makedonsku braću Manaki, čiča Iliju Stanojevića iz Srbije te hrvatske predstavnike Josipa Karamana i Josipa Hallu. S obzirom na slavljenički karakter ovogodišnje desete Revije, napravljen je presjek autora i filmova koji su obilježili dosadašnjih 9 godina, a to su: *Zlatne čaklje*, film koji je legendarnog sinjskog fajtera Boru Leeja pogurnuo izvan granica Hrvatske – čak do Crne Gore, kao i kratki filmovi Stranke dobrih ljudi iz Kutine. Osim filmova, zabave i druženja u kafiću &TD-a odvijat će se svaku večer.

Preinteligentno
za hrvatskog
gledatelja

Međunarodni festival studentskog kazališta i multimedije Test!, u organizaciji udruge Test! - Teatar studentima nastao je 1999. Kao član svjetske studentske kazališne organizacije AITU/IUTA, Test! podržava i promovira stvaralaštvo mladih nekompetitivnom atmosferom, poticanjem suradničkih projekata, susretima umjetničkih akademija i organiziranjem radionica. Ovogodišnji Test! počeo je 13. travnja i traje do 16. travnja. U sklopu festivala održat će se posebno

zanimljiv projekt pod nazivom PIR - revija odbijenih pilota koju organiziraju Mario Kovač, Mima Simić i Ivana Percl. Pilot epizoda (probna epizoda ili premijera serije) je prva epizoda neke TV-serije. Izrađuje se kao proba, da bi se vidjelo hoće li serija “uspjeti” i prvi je korak izrade neke televizijske serije. Televizijske kuće koriste pilote da vide je li sadržaj zanimljiv i određuju hoće li se moći uspješno nastaviti snimati i koristiti. Nakon što pogledaju “uzorak”, određuju vrijedi li u to uložiti novac i vrijeme. Na meniju ove revije naći će se četiri odbijene pilot epizode koje nisu zadovoljile “visoke” standarde televizijskih urednika domaćih televizija. Potaknuti gundanjem prilikom komentiranja televizijskih programa domaćih i regionalnih televizija, organizatori ove revije odlučili su pokazati neke projekte koji nisu imali sreće završiti na dalekovidnicama. Odbili su popularne televizijske žanrove (sitcom, reality, putopis...), a sve pod geslom “To je preinteligentno za hrvatskog gledatelja!” (riječ istaknutog hrvatskog producenta, prilikom odbijanja pristiglih pilota na javnu televiziju). Program se sastoji od reality showa *Kandidat* (49 min.) u kojem se natječu dvije nezaposlene djevojke za isto radno mjesto – službenice. Naravno, samo jedna od njih će pobijediti dok drugoj preostaje – burza. U takmičenje su uključeni i njihovi prijatelji te obitelj kao i niz stručnjaka i “stručnjaka” koji im pomažu u takmičenju. Za razliku od većine reality emisija koje se bave ispraznim hedonizmom ovaj pilot ostavlja opori okus u zemlji s preko 300 000 nezaposlenih građana. Sitcom *Frajle* (26 min.) je bizarna queer komedija o četiri transvestita koji se prijavljuju na natječaj za izbor Miss Dance te upadaju u čitav niz nadrealnih situacija. Glumačka podjela je prepuna osebujnih likova s hrvatske alternativne umjetničke scene i jednog dana bi ova epizoda mogla biti pravi kolekcionarski dragulj. Gastronomsko-putopisna reportaža *Od Beča do Istanbula* (50 min.) je prva epizoda ovog ambiciozno zamišljenog serijala poznatog gastronomada Renea Bakalovića; obrađuje povijest i načine pripremanja tipičnih bečkih jela (Sacher torta, Bečki odrezak, kobase...) kao i onih manje tipičnih (Mađarski gulaš, palačinke...), a saznajemo ponešto i o prehrambenim navikama njegovih zanimljivih gostiju od kojih je jedan i Vlatko Stefanovski. Gastronomsko-kulinarska komedija *Gulaš!!!* (21 min.) je parodija klasičnih kulinarskih emisija dadaističke dramaturgije, s brojnim konotacijama na društveno-političku situaciju u državi.

Organizatori upozoravaju da je riječ o humoru koji nije za svakoga.

Moretti utorkom

Utorkom u 21h, od 12. travnja do 10. svibnja, u filmskom studiju AKC Medika održava se osebujni ciklus filmova “Moretti utorkom”. Nakon uspješnog ciklusa filmova talijanskog redatelja Nannija Morettija “Moretti srijedom” koji je trajao od prosinca prošle godine do veljače ove godine, u novom će se ciklusu prikazivati filmovi na koje se Moretti referira u svojim filmovima. Bit će prikazani, redom, filmovi *Doktor Živago* Davida Leana, *Flashdance* Adriana Lynea, *Henry: portret serijskog ubojice* Johna McNaughtona, *Krupni plan* Abbasa Kiarostamija, a ciklus završava *Dvadesetim stoljećem* Bernarda Bertoluccija, koji, riječima organizatora, “nema nikakve veze s Morettijem”. Bertoluccijevo epsko djelo prikazivat će se zadnjega dana ciklusa već od 17h, jer se prikazuje najduža verzija tog filma (315 minuta) i dokumentarci o tom filmu. Ne očekuje se dolazak Nannija Morettija niti Bernarda Bertoluccija.

Nove
emancipacijske
borbe

“Dekolonizacija – Nove emancipacijske borbe” krovna je tema programa ovogodišnjeg četvrtog izdanja Subversive Film Festivala koji će se

nastavak na stranici 47 –

ZEMLJA IZLAZEĆEG ŠUNDA

KAKO HRVATSKE NOVINE PREPRIČAVAJU JEDAN STARI ŽIŽEKOV VIC I ZAŠTO JOŠ UVIJEK STRAHUJU OD KOMUNIZMA

BORIS POSTNIKOV

Potres magnitude 7,2 stupnja po Richteru, koji je 9. ožujka pogodio sjeveroistok Japana, pokrenuo desetmetarski tsunami i uzrokovao eksploziju u nuklearnoj centrali Fukushima, izazvao je katastrofalne posljedice u cijeloj Hrvatskoj. Prestrašeni su građani, doznali smo u medijima, obilazili ljekarne i tražili tablete joda kako bi se zaštitili od radijacije. Zalihe Geigerovih brojača rasprodane su za nekoliko dana. Hrabra reportažna ekipa *Jutarnjeg lista*, suočena s praznim skladištima, posudila je stoga jedan uređaj iz Instituta Ruder Bošković i bez ikakve zaštite prošetala ulicama Zagreba mjereći stupanj zračenja. Ispostavilo se, doduše, da je on u granicama normalnog, što je samu reportažu učinilo poprilično besmislenom – vijest se, ukratko, sastojala u tome da vijesti nema – ali nije umanjilo paniku. Novinama i portalima i dalje su se širila dramatična upozorenja: “Radijacija iz Japana stiže u Hrvatsku najranije 29. ožujka” (*Novi list*); “I na Jadranu moguć desetmetarski cunami!” (*T-Portal*); “U slučaju tsunamija, na Jadranu ne bi bilo vremena za evakuaciju” (*Večernji list*); “Za Zagrepčane je opasnija evakuacija od radijacije!” (*Danas.hr*); “Potres u Dalmaciji: žrtve neizbježne, a preživjeli će u šatorske gradove” (*Slobodna Dalmacija*).

U maštovite su se predapokaliptične scenarije sjajno uklopile konferencija za tisak zagrebačkog Ureda za upravljanje hitnim situacijama – na temu “Nuklearna opasnost za grad Zagreb” – i virtualna vježba kalifornijskog Sveučilišta u San Diegu, u kojoj su korisnici društvenih mreža sudjelovali u simulaciji snažnog potresa s epicentrom kod crnogorskog Bara i zastrašujućim posljedicama duž cijele hrvatske obale. Poplave, eksplozije, radijacija, masovne žrtve – propuštena kroz filter medijskoga potenciranja kolektivne panike, Hrvatska je u ožujku izgledala kao prokleta, upropašteno, zauvijek razoreno mjesto na kojem rijetki preživjeli žohari mogu susresti tek pokoje neustrašivog reportera *Jutarnjeg*, oboružanog Geigerovim brojačem.

— AKO DIREKTNA DEMOKRACIJA BIVA IZ POZICIJA MOĆI SVEDENA NA “PROKOMUNISTIČKU PLATFORMU”, ONDA JE TO SAMO ZATO DA BI SE PRIKRILO KAKO JE SISTEM U KOJEM ŽIVIMO – RECIMO TO BLAGO – PRILIČNO diskretna DEMOKRACIJA —

DAVANJE UMJETNOG PISANJA Eksploatacija japanske tragedije u svrhu popunjavanja medijskoga prostora, koja lešinarskim instinktom tuđu nesreću pretvara u obilat, crvljiv obrok neutemeljenih naslova i reportaža ni o čemu, nije neuobičajena praksa: medijski ciklusi trajanja vijesti nalažu da ih se na životu održava svim raspoloživim metodama – ovu bismo priručno mogli nazvati *davanjem umjetnog pisanja* – sve

dok ne iskrse novi događaj koji zadovoljava kriterije senzacionalizacije nacije. Njezina maksima, prema kojoj nijedna prirodna katastrofa nije toliko daleko da je ne bismo mogli pretočiti u hipotetski nacrt vlastite propasti, temelji se u popularnom imaginariju suvremenih apokaliptičnih vizija pa se lako prisjetiti one poznate Žižekove šale: čini se da je danas puno lakše zamisliti kraj svijeta nego, recimo, kraj ekonomsko-političkih modela koji tim svijetom vladaju.

A da je izvještavanje hrvatskih novinara samo nova varijacija staroga vica, dobro se vidi usporedimo li medijski tretman radijacije s medijskim tretmanom revolucije.

Nedugo uoči japanske nesreće, tako, opširno se izvještavalo o velikim prosvjedima i svrgavanju vlasti u Tunisu, Egiptu, Libiji, Bahreinu... Pa ipak, ostali smo prikraćeni za onaj tip narcističke apropijacije zbivanja koji je pratio vijesti iz Tokija i Fukushime. Nije bilo naslova poput “Revolucija iz Afrike stiže u Hrvatsku najranije krajem veljače!” ili “I u Zagrebu mogući masovni prosvjedi!”, nije bilo press-konferencija na temu svrgavanja političkih moćnika ni detaljnih uputa za postupanje u slučaju rušenja vlasti. Neobično, jer one bi ipak bile kudikamo svrsishodnije: dok su nas nuklearne katastrofe, tsunamiji i potresi nekim čudom zaobilazili, zemljom su ubrzo protutnjali veliki prosvjedi čija je masovnost po prvi puta u maticu medijskoga kolanja stvarnosti uvela pitanje održivosti aktualnoga sustava i njegovih donedavno intaktnih vrijednosti – ekonomskoga modela koji, uz blaža odstupanja, izgleda jednako u programima svih relevantnih političkih stranaka; eurointegracijskih procesa kao joker-alibija svake političke odluke; političko-poduzetničkih konglomeracija o kojima se ranije moglo čitati i pisati samo na marginama.

PITANJE (NE)ARTIKULIRANOSTI

A kada su se prosvjedi, skupa s nuklearnom panikom, konačno ispuhali i sveli na slabo posjećene performanse kolektivnog puštanja balona na glavnom zagrebačkom trgu, nastupio je, dakako, trenutak sanacije počinjene štete: isti oni mediji koji su vježbali morbidnu domišljatost na scenarijima prirodnih katastrofa, sada pokazuju izrazit stupanj senzibiliziranosti za smirivanje strasti. Preludij pacifikaciji prosvjedničkih zahtjeva bio je najčešći prigovor koji im je upućivan još za vrijeme najmasovnijih šetnji: onaj da su “neartikulirani”. Pritom, doduše, nije jasno u čemu bi točno bila prednost njihove eventualne artikuliranosti nakon što su studentske blokade fakulteta pokazale da ni precizna i dosljedna artikulacija, osnažena ambicioznom teorijskom i faktografskom armaturom, ne sprječava distorzije i simplifikacije zahtjeva u srednjostrujaškim medijima. Ali optužba za neartikuliranost ima, eto, poželjan strateški učinak: implicira da pozicija s koje je upućena posjeduje monopol nad kriterijima artikulacije i, posredno, služi održanju *statusa quo*.

Možda bi je stoga trebalo obrnuti: a što ako su prosvjednici upravo svojom navodnom neartikuliranošću ukazali na bitnu neartikuliranost sustava protiv kojega su marširali? Zar nije smisao paljenja zastava i HDZ-a i SDP-a bio baš u tome da pokaže kako njihove deklarativno suprotstavljene ideologije neuspješno prikrivaju isti političko-ekonomski sklop? Zar nije smisao paljenja zastave EU-a prosvjed protiv parlamentarne demokracije čije višestranačje ne artikulira stavove gotovo polovice građana suprotstavljenih – prema novijim istraživanjima – ulasku u Uniju? Zar nije inzistiranje komentatora na nužnosti razlikovanja javnog i privatnog i kritiziranje prosvjednih “posjeta” stanovima političara – koje je također impliciralo njihovu “neartikuliranost” – istodobno i namjerno previđanje značajnije činjenice: da je krucijalno pitanje odnosa javnog i privatnog bilo jasno postavljeno drugdje, pred privatnim tvrtkama Ivice Todorića i Ninoslava Pavića, kojima su tisuće ljudi poručili da su lopovi, tražeći da “vrate žito” i zahtijevajući medijsku istinu?

SPEKTAKULARIZACIJA I SIMPLIFIKACIJA

S obzirom na to da novine koje izlaze u Hrvatskoj ne mogu interpretirati događaje izvan unaprijed zadanih matrica razumijevanja politike i ekonomije, sasvim je logično da su i promocija i praktična primjena direktnodemokratskih modela, jednog u nizu jasno artikuliranih prosvjednih zahtjeva, također ignorirani ili en passant odbačeni. Dobar je primjer njihova uobičajenog tretmana tekst Davora Butkovića *Ultralijska je ideologija na kraju otjerala većinu građana*, objavljen u *Jutarnjem listu*. Zastupajući tezu da je prosvjede upropastila njihova manjinska, radikalno lijeva frakcija, Butković direktnu demokraciju nonšalantno trpa u isti koš sa zahtjevom za revolucijom i “antikapitalističkim plakatima” pa ih svodi na zajednički nazivnik “prokomunističke platforme”. Najbolji odgovor na ovakvu interpretaciju ponudio je, sasvim nenamjerno, koji dan kasnije Ivan Zvonimir Čičak u intervjuu *Vijencu* (pod naslovom *Hrvatskom vladaju potomci komunista*), obrazlažući da je napustio *Jutarnji list* zbog “neokomunističkog ideološkog okvira” unutar kojeg je “glavni cenzor” – pogađate – Davor Butković.

Više od dvadeset godina nakon sloma komunističkog sistema, bauk komunizma kruži tako i dalje hrvatskim medijima, i to sasvim bezglavo – uglavnom u vidu strašila za mase i etikete bez stvarnoga sadržaja namijenjene bilo kome tko u političkom spektru stoji s vaše lijeve strane. Kada se s njim izjednačuje zahtjev za direktnom demokracijom, onda je to stoga da bi se brzopotezno zamaglila njegova subverzivnost u odnosu na aktualni sustav, čiju demokracičnost – s pravom – dovodi u pitanje. Ma što mislili o direktnoj demokraciji, njezin je utopijski potencijal prostor iz kojega je moguće postaviti pitanje: a što je to tako demokracično u sistemu u kojem pri donošenju najznačajnije i najdalekosežnije političke odluke od osnutka države gotovo polovica stanovnika te države uopće nije zastupljena u predstavničkom tijelu niti u vodećim medijima? Što je demokracično u sustavu u kojem sama mogućnost političkog i medijskog predstavljanja počiva na financijskoj moći manjine? I zašto bi takav sustav polagao ekskluzivno pravo na pojam demokracije? Jer ako direktna demokracija biva iz pozicija moći svedena na “prokomunističku platformu”, onda je to samo zato da bi se prikriilo kako je sistem u kojem živimo – recimo to blago – prilično *diskretna* demokracija...

Takva pitanja, jasno, u glavnoj struji hrvatskih medija neće biti postavljena jer je ovo ipak zemlja u kojoj novinari i reporteri, poput likova iz nekog žižekovskog vica, javno sanjaju vlažne snove o radijaciji, šatorskim gradovima i podivljanim ekranima Geigerovih brojača, ali nisu sposobni artikulirati ništa izvan trenutnih ekonomsko-političkih okvira. Zemlja u kojoj će dežurni kolumnisti svako političko zbivanje naposljetku uvijek reducirati na anakrone crno-crvene opozicije ili na binarnu opreku “demokracije” i “komunizma”. Zemlja u kojoj novine, ukratko, služe isključivo da bi spektakularizirale i simplificirale zbilju. Postoji i vrlo precizan naziv za zemlju u kojoj izlaze takve novine: to je zemlja izlazećeg šunda. **B**

GABRIJELA GALIĆ DRŽAVI NOVAC, MEDIJIMA BEZAKONJE

**S PREDSEDNICOM SINDIKATA
NOVINARA HRVATSKE
RAZGOVARAMO O ŠTRAJKU
NOVINARA VEČERNJEG LISTA
TE O STANJU SOCIJALNO-
EKONOMSKIH PRAVA
NOVINARA U HRVATSKOJ**

TRPIMIR MATASOVIĆ

Izravni povod ovom razgovoru je štrajk novinara *Večernjeg lista*. Možemo li taj štrajk povezati s valom prosvjeda koji se šire Hrvatskom ili je riječ o nečem drugom?

– Ovdje je riječ o temeljnim pravima i obvezama Sindikata novinara Hrvatske. Sindikat je tu da bi za sve svoje članove osigurao radne, profesionalne i ekonomske uvjete u redakciji, odnosno dogovorio prava i obveze s poslodavcem. U slučaju štrajka u *Večernjem listu*, koji traje još od 23. ožujka, do njega je došlo nakon što je poslodavac odbio pregovarati o novom kolektivnom ugovoru, iako je sindikat ponudio kompromisno rješenje i spreman je odstupiti od nekih već dosegnutih prava i umanjiti ih. Svi smo mi svjesni kakva je situacija i da se o materijalnim pravima u tvrtkama trebamo dogovarati u okviru mogućnosti. Poslodavac to kompromisno rješenje nije prihvatio i jednostrano je donio pravilnik o radu, koji je trenutno jedini dokument na osnovu kojeg se “posluje” u *Večernjem listu*. Kolege su stoga odlučili stupiti u štrajk, koji je potpuno zakonit, što, uostalom, potvrđuje i činjenica da ga poslodavac ničim nije pokušao osporiti.

NOVINARSKO OBRRTNIŠTVO

Problem koji je ovim štrajkom isplivao na površinu je da štrajkaju zaposlenici, ali ne i honorarci i takozvani RPO-ovci, koji nemaju pravo na štrajk. Koja su uopće njihova prava? Što Sindikat novinara Hrvatske može poduzeti i poduzima za njihova prava?

– Nažalost, taj je problem dijelom već isplivao na površinu u slučaju *Glasa Istre*, koji je također stupio u štrajk zbog kolektivnog pregovaranja, a novine su i dalje izlazile. Kažem dijelom, jer u tom slučaju postoje i druge okolnosti, odnosno poslovna suradnja s *Novim listom*. Novinari *Novog lista*, naravno, nisu mogli odbiti pisati i stupiti u štrajk zbog drugog poslovnog subjekta i tako raditi štetu sebi samima. Činjenica je da je poslodavac u *Glasi Istre*, zbog te suradnje, ali i zbog svih neformalnih oblika rada, uredno izdavao novine. Posljednjih je godina jako nabujao rad u neformalnim odnosima, koji su na neki način formalizirani. Više ne govorimo o klasičnim honorarcima, koji rade preko student-servisa ili bez ikakvih ugovora, nego imamo “obrtnike” u medijima. To je objektivno velik problem, jer se sada pokazuje, i u slučaju *Večernjeg lista*, da imamo štrajk, a novine izlaze. Naravno, poslodavac, bez obzira što novine izlaze, trpi neke štete. Štrajk i jest krajnji oblik sindikalne borbe, kojem je cilj prouzročiti štetu kako bi se na kraju opet sjelo za

stol i razgovaralo. Mnogi naši kolege koji su u tim neformalnim oblicima rada jesu u sindikatu, ali na njih se ne primjenjuje Zakon o radu. Mi ih nastojimo štititi koliko možemo, ali to se na kraju svede na činjenicu da će se, u slučaju otkazivanja suradnje, ako ugovor nije ispoštovan, sindikat pobrinuti za pravnu pomoć.

Kroz nacionalni Kolektivni ugovor za novinare i radnike tiskarske i nakladničke djelatnosti, od prvog dana kad smo počeli pregovarati, poslodavcima smo ponudili aneks koji se odnosi na sve honorarne suradnike, nastojeći riješiti i taj segment rada u medijima. Međutim, poslodavci su to odbili. Načelan je dogovor da se, kad se ispregovara osnova kolektivnog ugovora na nacionalnoj razini za zaposlene – kako novinare, tako i ostale medijske radnike – pristupi i dogovaranju i rješavanju aneksa za honorarne suradnike.

SOLIDARNOST KAPITALISTA

Štrajk u *Večernjem listu* već je treći štrajk u medijima u posljednje vrijeme osim u već spomenutom *Glasi Istre*, štrajkalo se i na *Radioju 101*. Naravno, svaki od tih slučajeva ima neke svoje specifičnosti, ali

ostaje činjenica da se, nakon više godina neštrajkanja, u relativno kratkom vremenu štrajkalo u tri, i to prilično različita medija kako to objašnjavate?

– Očito je da je voda došla do grla. Sigurno smo puno ranije trebali progovarati o onome što se događa i, općenito, o stanju u medijima. Međutim, ova situacija, u kojoj sve više prevladavaju neformalni oblici rada, individualno pregovaranje pravila igre, a samim time i individualni ugovori između radnika i poslodavca, vjerojatno je jednim dijelom svih ovih godina zatomljavala mogućnost ikakvih konkretnijih akcija, poput ovih koje ste nabrojali. To je naš problem – mi novinari za sebe uvijek mislimo da smo puno pametniji od svih ostalih. Uredno ćemo pisati o trgovkinjama, radnicima u proizvodnji ili u bilo kojoj industriji u zemlji – govorit ćemo o njihovim problemima, o njihovim pravima, o kršenjima njihovih prava, pisat ćemo o njihovim štrajkovima i pokušajima da se izbore za elementarne stvari na svojim radnim mjestima, poput prava na rad i prava na plaću. Riječ je, dakle, o pravu na dostojanstven rad, jer ako niste dostojno plaćeni, ne možete ni očekivati da će radnik bilo gdje pa i u novinarstvu, odraditi posao punog srca i profesionalno. Novinari cijelo vrijeme promatraju što se oko njih događa, to zapisuju i komentiraju, a istovremeno šute o onome što se njima događa. Očito je voda došla do grla i dogodila se ta prijelomnica.

Naravno, različiti su motivi i razlozi. Kad je riječ o *Radiju 101*, davno je trebalo nešto pokrenuti. Možemo reći da je u svakom trenutku dobro da se čuje glas radnika, ali u tom je slučaju već bilo jako kasno, kad se više nije moglo puno napraviti u tvrtki koja je rastočena iznutra.

Kad je riječ o medijima, poprilična je razlika između slike koju vidimo mi koji smo u medijima i one koju stvaraju sami mediji. Tako je, primjerice, 25. ožujka održan velik novinarski prosvjed, ali su, osim nekih portala, mainstream mediji i korporativni i javni o tome izvijestili prilično šturo. Je li problem u novinarima ili u izdavačima – ili i u jednim i u drugim?

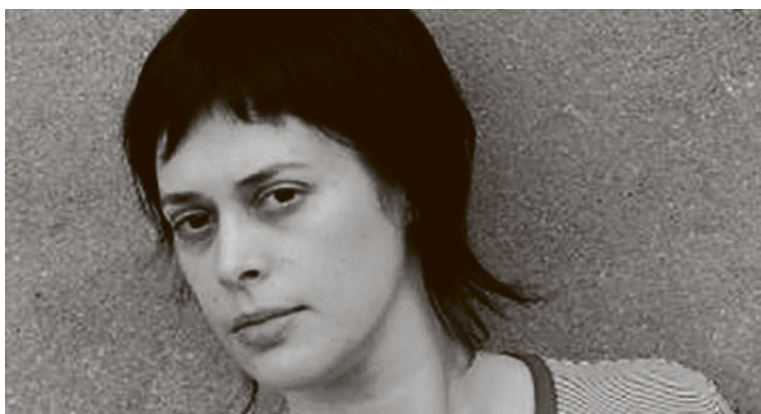
– Ako ćemo govoriti o privatnim medijima, rekla bih da je problem prije svega u izdavačima. Oni su jako dobro povezani i naravno da im ne odgovara da se u njihovom mediju piše o problemima nekog drugog medija, jer – htjeli mi to priznati ili ne – svi imaju manje-više iste probleme i događaju se slične stvari. Naravno da tu izdavači čuvaju leđa jedni drugima – puno više nego mi novinari. Mislim da je to osnovni problem.

KOLONIJALNO BEZAKONJE

Specifičnost je *Večernjeg lista*, koji je privatni medij, da je u stranom vlasništvu. Čini se da Styria ne primjenjuje iste standarde u Hrvatskoj kao u matičnoj zemlji...

– Taj je problem moguće preslikati i na druge medije koji su u vlasništvu stranih medijskih kompanija. Ovdje je riječ o klasičnom obliku dvostrukih pravila igre, i to, kao zemlja kandidatkinja za ulazak u Europsku uniju, ne smijemo dopustiti. Sutra ćemo ući u društvo nekih velikih zemalja u kojima su ta prava uređena, a, istovremeno, kompanije iz tih zemalja u Hrvatskoj na sve moguće načine pokušavaju izbjeći zakonodavnu regulativu. U matičnoj zemlji Styria ima kolektivni ugovor, poštuje kolektivno pregovaranje i ne bi joj palo na pamet napraviti ovo što je napravljeno u Hrvatskoj. A u Hrvatskoj, gdje ima devetnaest tvrtki, jasno pokazuje na koji način želi postupati prema radnicima. Sve su te tvrtke, u osnovi, nastale iz *Večernjeg lista* – a samo u *Večernjem listu* postoje sindikat i kolektivni ugovor, za koji se sada kolege i kolegice ponovno bore. Samo u još jednom Styrijskom poduzeću u Hrvatskoj postoji sindikat, ali on također nije nastao kad je Styria preuzela to poduzeće, nego ranije – dakle, on je naslijeđen. Ni u jednom poduzeću koje je Styria formirala u Hrvatskoj sindikata nema, a, prema svim informacijama od kolega koji u tim tvrtkama rade, teško da će se i osnovati – ljudi su u popriličnom strahu, jer sindikalno organiziranje nije poželjno.

**— U OVOM TRENUTKU DOŠLI
SMO DO KLJUČNIH ELEMENATA
— MATERIJALNIH PRAVA. ZNAMO
DA SE LAKO DOGOVORITI OKO
“OPISNIH” PRAVA I OBVEZA, A DA SU
MATERIJALNA PRAVA NAJBOLNIJA
ZA POSLODAVCE. NA NAMA JE
SADA DA SE IZBORIMO DA IMAMO
POŠTENE UVJETE ZA SVE NOVINARE
I OSTALE MEDIJSKE RADNIKE —**

— OVO JE DOBRA GODINA ZA SVE VRSTE PRITISKA. VRIJEME JE, AKO NE POSTIGNEMO DOGOVOR OKO NACIONALNOG KOLEKTIVNOG UGOVORA, POKAŽEMO SNAGU U TRENUTKU KAD SU MEDIJI BITNI DA PRENESU RAZLIČITA MIŠLJENJA, KAKO BI GRAĐANI ODLUČILI KAKO ĆE POSTUPITI KAD IZAĐU NA BIRALIŠTA —

Govorili smo o privatnim medijskim poslodavcima. Kakav je medijski poslodavac država?

– Mislim da je *Vjesnik* najbolji, to jest najgori primjer kakav je država poslodavac. Naravno, svaka vlast želi kontrolirati medije, pogotovo ako je vlasnički upletena u njih. U tom smislu između Hrvatske i drugih zemalja nema velike razlike. Negdje je vlast pametnija pa zna da se taj njezin stav može vidjeti kroz “uvodnik”, ali da se ne smije širiti na informacije. Kolegice i kolege na Hrvatskoj radioteleviziji su poprilično složni kad su u pitanju njihova profesionalna prava i trude se istaknuti svaki mig koji pokuša napraviti vlasnik. Javna televizija je medij koji treba pokrivati sve ono što je relevantno u društvu – treba davati prostor različitim opcijama, informirati, obrazovati i sve što ide uz to. Od komercijalnih televizija takvu ulogu ne možemo očekivati. Mislim da naša javna televizija, koliko god ima puno povika na nju, ima jako dobrih programa, samo što je uvijek gledamo kroz prizmu informative.

HINA je u jako lošem financijskom stanju i bojim se da se prema agenciji postupa upravo onako kako se postupa i prema *Vjesniku*. Možda je nešto malo bolja situacija, ali, nastavi li se tako voditi nacionalnu agenciju, mogli bismo se u jednom trenutku zapitati hoćemo li je uopće imati.

Kolika je za situaciju u privatnim medijima odgovornost države, koja poslodavcima, pa i medijskima, tolerira da ne isplaćuju plaće i da upošljavaju radnike u polureguliranom statusu? K tome, za vrijeme štrajka u *Večernjem listu* država ne reagira čak ni na činjenicu da radnicima u štrajku nije dozvoljen pristup njihovim radnim mjestima. Što bi, dakle, država bila dužna poduzeti, a zasad ne poduzima?

– Država ima popriličnu odgovornost za stanje u medijima – među ostalim, i zato što je na neki način legalizirala taj neformalni “obrtnički” rad u medijima. Ni u jednoj drugoj djelatnosti samostalni obrtnik ne može doći u tvrtku i raditi posao – u tvornici u kojoj se sklapaju nekakvi dijelovi ne može radnik biti samostalac koji će sjesti za stol i za drugog poslodavca sklopiti neki dio, sašiti neko odijelo ili, u krajnjoj liniji, prodati kruh u dućanu. On mora biti zaposlen kod tog poslodavca. Jedino je u medijima omogućeno da novinari rade kao “obrtnici”. To bi trebao biti čisti sistem ponude gotovog proizvoda – međutim, naši kolege, od kojih su mnogi prisiljeni raditi u takvom obliku, jer nisu imali drugog izbora, rade na sredstvima i u prostoru poslodavca, što je, zapravo, klasičan oblik rada za tog poslodavca. Dakle, to je radni odnos, a ne neki neformalni oblik. No, državi je jedino bitno da dobije svoje plaćene doprinose, poreze i ostalo – i dok ona od takvih ljudi uredno prima njihova davanja, ona se neće uplitati.

ZAŠTITI SVE RADNIKE U MEDIJIMA

U pokušaju rješavanja problema honorarčenja u medijima, koji, kao što svi znamo, traje godinama, na neki je način pokušalo pomoći Hrvatsko novinarsko društvo. Tim smo pokušajem, međutim, napravili medvjedu uslugu novinarima koji rade u RPO statusu, jer većina njih, da bi otvorili taj svoj “obrtnički” status, trebaju biti članovi HND-a. Sindikat godinama upozorava da je to loše i da kroz Zakon o radu ima dovoljno mogućnosti da ljudi koji ulaze u medijski prostor odrade svoju praksu i pripravnički staž i da se nauče raditi. Ovo je vrlo egzaktna djelatnost – shvatite za dva-tri mjeseca je li netko za taj posao ili nije. U Zakonu o radu imamo mogućnost zapošljavanja na određeno vrijeme pa onda, ako ti netko treba i nakon godinu dana, zaposli ga, a nemoj ga ubacivati u neki čudnovati oblik “obrtništva”.

Spomenuli ste pregovore o nacionalnom Kolektivnom ugovoru za novinare i radnike tiskarske i nakladničke

djelatnosti, koji traju već godinama i čini se da se ne miču s mrtve točke. Na čemu su oni zapeli?

– O tome, zapravo, ne smijem previše govoriti, s obzirom da smo još u pregovorima i nadam se da smo sad došli do ključne, završne faze u osmoj godini pregovaranja. Činjenica je da smo u nekoliko navrata cijelu priču vraćali na početak i predlagali nove dokumente. Do konca travnja trebali bismo ili imati kolektivni ugovor ili ga nećemo imati. Ako ga nećemo imati, sigurno ćemo sa svojim kolegama iz Sindikata grafičara Hrvatske, s kojima zajedno pregovaramo za nacionalni kolektivni ugovor, krenuti u akcije pritiska, kako bismo do njega konačno došli.

U ovom trenutku došli smo do ključnih elemenata – materijalnih prava. Znamo da se lako dogovoriti oko “opisnih” prava i obveza, a da su materijalna prava najbolnija za poslodavce. Na nama je sada da se izborimo da imamo poštene uvjete za sve novinare i ostale medijske radnike, prije svega računajući da pokrijemo sve one svoje kolege koji ili nisu sindikalno organizirani ili su u malim tvrtkama u kojima ne postoji mogućnost potpisivanja kućnog kolektivnog ugovora. Nacionalni kolektivni ugovor trebao bi zaštititi sve novinare i sve ostale radnike u medijima i za to postoje odgovarajući instrumenti.

PRIPREME ZA GENERALNI ŠTRAJK

Kao što ste rekli, ako pregovori o nacionalnom kolektivnom ugovoru ne budu zaključeni do konca travnja, pripremaju se akcije pritiska na poslodavce. Koliko one mogu biti učinkovite, uzmemo li u obzir da jedan raniji pokušaj ispitivanja terena za provođenje generalnog štrajka novinara nije naišao na velik odziv po redakcijama?

– Možda je tada bio pogrešan trenutak za to. Ovo je sad vrlo konkretna stvar i nadam se da su svi novinari osvijestili što se na sceni događa. Ne možemo sebi dopustiti da nas se tretira kao najamno roblje, da ne znamo danas kako ćemo biti plaćeni sutra, da se od nas očekuje da radimo puno radno vrijeme pa i prekovremeno, a da je poslodavac taj koji će jednostrano odlučiti koliko ćemo, kako i kada biti plaćeni. Vrlo brzo ćemo znati u kojoj smo fazi i trebamo li pripremati akcije, i naravno da će i Sindikat novinara i Sindikat grafičara krenuti s kampanjom po svojim podružnicama. Ta kampanja će sigurno u nekoj fazi, ako do nacionalnog kolektivnog ugovora ne dođe, uključiti i izjašnjavanje o generalnom štrajku i grafičara i novinara. Što ljudi na terenu odluče, to ćemo i napraviti.

Bez obzira što je riječ o različitim organizacijama, s različitim djelokruzima, Sindikat novinara Hrvatske i Hrvatsko novinarsko društvo upućeni su jedno na drugo. Kakva je njihova suradnja?

– Suradnja je korektna. Naravno da na neke probleme različito gledamo – uostalom, mi i unutar Izvršnog odbora Sindikata novinara Hrvatske vrlo često različito razmišljamo pa na kraju ipak postizemo zajednički dogovor. Što se tiče Hrvatskog novinarskog društva, zajednički nastupamo u svim momentima koji su ključni za našu scenu. Naš je posao prije svega socijalno-ekonomski – zaštita radnih prava i sve što iz toga proizlazi – a HND se bavi pitanjima profesije kao takve. No, činjenica je da iz ovog ekonomskog dijela izviru svi ostali problemi i mi se tu trebamo nadopunjavati – i nadopunjavamo se. Ponekad različito mislimo, ponekad ima i povišenih tonova, ali se uvijek dogovorimo i nastojimo raditi zajednički posao.

Vaš je mandat predsjednice Sindikata novinara Hrvatske pri kraju. Što je ostvareno u te četiri godine, a što ostavljate u naslijeđe svom nasljedniku ili nasljednici?

– Ključna stvar, i to ne samo u te četiri godine, nego već osam godina, je nacionalni kolektivni ugovor, na kojem su radili i kolege prije mene. Nadam se da ćemo, nakon osam godina i nekoliko predsjednika sindikata, barem to uspjeti odraditi. Bio bi za svakog od nas neuspjeh da to ne napravimo, ali moram priznati da s druge strane imamo vrlo čvrste igrače, koji nisu baš toliko spremni na dogovaranje. Ipak, čini mi se da u ovoj situaciji i oni pomalo osvješčuju da trebaju razgovarati sa sindikatom i utvrditi pravila igre, jer je to dobro i za njih i za radnike. Ne uspije li u tome sadašnji pregovarački odbor, taj će posao dočekati novo vodstvo sindikata. Ne bih voljela da se nademo u situaciji da ponovno moramo ispočetka

dogovarati svaku glavu kolektivnog ugovora, jer tako nikad nećemo napraviti posao. Nadam se da ima dovoljno volje i pameti i da ćemo uspjeti to odraditi sada.

MINIMALNA VRIJEDNOST NOVINARSKOG RADA

Kad sam postala predsjednicom, rekla sam da ćemo raditi na rješavanju pitanja svojih kolega koji su u honorarnom odnosu i drugim neformalnim oblicima rada. Nažalost, to nismo uspjeli i nadam se da ćemo uspjeti u budućnosti. Ako ništa drugo – a to trebamo napravi zajedno s Hrvatskim novinarskim društvom – da imamo makar osnovni cjenik pa da se zna koliko najmanje treba platiti svaki novinarski posao. To bi omogućilo da netko, recimo, kad napiše vijest, može znati da će u svakoj tvrtki dobiti barem zagarantirani minimalni iznos za taj posao.

Je li činjenica da smo u izbornoj godini dobra ili loša za kolektivno pregovaranje?

– Ovo je dobra godina za sve vrste pritiska. Kolege iz Slovenije su se svojevremeno upravo u predizborno doba odlučili na akciju zbog svojih materijalnih prava. Uredno su išli telopi na nacionalnoj televiziji, kojima su kolege obavještavali javnost da su u štrajku zbog borbe za svoja osnovna prava. Valjda je vrijeme da i mi, ako ne postignemo dogovor oko nacionalnog kolektivnog ugovora, pokažemo snagu u trenutku kad su mediji jako bitni da prenesu različita mišljenja, kako bi građani odlučili kako će postupiti kad izađu na birališta. **E**

FILM JE (I) PROMOCIJA DESTINACIJE

PRIZNATI STRUČNJAK ZA ODNOS S JAVNOŠĆU ODGOVARA NA TEKST NATAŠE PETRINJAK Skoko okom, redatelj skokom IZ PROŠLOGA BROJA

BOŽO SKOKO

Poštovani, u vašem dvotjedniku *Zarež* od 31. ožujka 2011. na str. 6. novinarka Nataša Petrinjak je objavila komentar na moju kolumnu objavljenu na jednom hrvatskom portalu, a u kojoj sam pisao o promotivnim mogućnostima filma u brendiranju destinacija te ukazao na činjenicu kako – za razliku od općeg svjetskog trenda – hrvatski redatelji i producenti premalo koriste tu mogućnost.

Pomno sam pročitao autoričin tekst pokušavajući shvatiti što je to pogrešno u korištenju filma za promociju određene turističke destinacije (što rade mnogobrojne države), ali nažalost nisam našao nijedan logičan argument, jer autorica očito insistira da filmovi budu temeljeni isključivo na istini, što mi se čini apsurdnim u vremenu spektakla u kojem živimo.

O apsurdnosti takvih razmišljanja možda najbolje svjedoči *Gospodar prstenova* snimljen na zelenim prostranstvima Novog

Zelanda, koji je ondje – uz sve ostale promotivne napore – povećao broj gostiju za više od 30 posto. Nije li povijesna drama Mela Gibsona iz 1995., *Hrabro srce*, sjajna propaganda za Škotsku i njezinu borbu za neovisnost!? Isti taj film je, bez obzira na to koliko se temeljio na povijesnim činjenicama, a koliko na fikciji – osvojio čak pet Oscara, dokazujući kako se može napraviti vrhunsko umjetničko djelo, a da se pritom zadrži njegova promotivna uloga... Kolika je promotivna snaga ciklusa filmova o Jamesu Bondu, bez obzira na njihovu umjetničku vrijednost, najbolje znaju svjetski brendovi, koji ga sponzoriraju kako bi se u nekoj od scena pojavili barem na nekoliko sekundi... O tome je, dakako riječ, iako se čini da to autorica uopće nije shvatila ili joj njezini estetski i profesionalni standardi ne dopuštaju korištenje filma u takve svrhe!

Ne želim docirati, pozivati se na teoretičare koji se ovom problematikom bave desetljećima ili navoditi mnogobrojna

svjetska iskustva, kako bih autorici barem malo približio ovu problematiku. Uostalom, svatko ima pravo na svoja stajališta i razmišljanja. Ali ne mogu dopustiti izvlačenja iz konteksta svojih riječi i manipulaciju svojim biografskim podacima, čime vrvi ovaj tekst.

Iako se autorica u javnim istupima vrlo često zna pozivati na svoju objektivnost i činjenicu kako “tvrdooglavo (i na svoju materijalnu štetu) odbija objaviti tekst bez provjerenih činjenica”, moram priznati da mi u ovom pamfletu podmeće. Uistinu sam se nasmijao kad sam saznao da sam, među ostalim, ni više – ni manje, već “savjetnik predsjednice hrvatske Vlade” te da raspolazem popriličnom moći, od koje bi se valjda trebali uplašiti i hrvatski redatelji. Svaka čast na maštovitosti autorice!

Ipak bi bilo bolje da se više koristila argumentima *ad rem* nego *ad hominem*. Iznimno poštujem ono što radi značajan dio hrvatskih redatelja i producenata i ne

pada mi na pamet ulaziti u njihovu umjetničku slobodu i način izričaja, a ponajmanje u način izražavanja (iznimno potrebne) kritike društva i države u kojima živimo.

Ali u ime te iste slobode, dopustite mi, gospodo Petrinjak, da kao čovjek koji se sustavno bavi problematikom upravljanja imidžom država u globaliziranom svijetu i koji, kao porezni obveznik puni državni proračun kojim se financiraju mnogi naši filmovi pa i list u kojem primate honorar, postavim još jednom ono logično pitanje iz kolumne – zašto ipak ne bismo snimili koji film više, koji će privući više publike u domaća i inozemna kina, i koji će barem malo promovirati Hrvatsku. Zar bi to bio grijeh? ■

OGLAS

QUEER ZAGREB 2011., 26.4-6.5.

26. 4. 2011.: Luca Giacomo Schulte Joseph NJEMAČKA / GERMANY 20:00, GDK Gavella, Frankopanska 8	30. 4. 2011.: Ivica Buljan Joseph HRVATSKA / CROATIA 21:00, &TD, polukružna dvorana, Savska 25	6. 5. 2011.: Red Room AUSTRALIJA / HRVATSKA / NJEMAČKA / SAD / ŠVEDSKA / VELIKA BRITANIJA AUSTRALIA / CROATIA / GERMANY / USA / SWEDEN / GREAT BRITAIN 20:00, Jedinstvo, Trnjanski nasip bb	5.5.2011.: 17:00 Queer India - Experiment selekcija kratkometražnih filmova, Indija, 67' 19:00 68 stranica Redatelj: Sridhar Rangayan, Hindi Indija, 2007, 92', igrani dugometražni film 21:00 Svitanje Redatelj: Adolfo Borinaga Alix, Jr., Filipini, 2008., 73', igrani dugometražni film
27. 4. 2011.: John Scott Actions, The Bowing Dance IRSKA / IRELAND 20:00, GDK Gavella, Frankopanska 8	Diana Pornoterrorista Pornoterrorism ŠPANJOLSKA / SPAIN 22:30, Medika, Pierottijeva 11	3.5.2011.: 17:00 Cijela obitelj Kazoku R: Imazumi Koichi, Japan, 2010., 106', igrani dugometražni film 19:00 Amfetamin Redatelj: Scud, Hong Kong, 2010., 97', igrani dugometražni 21:00 881 Redatelj: Royston Tan, Singapur / Japan 2007, 105', igrani dugometražni film	6.5.2011.: 17:00 Voli muškarca voli ženu Redatelj: Nguyen Trinh Thi, Vijetnam, 2007, 52', dokumentarni dugometražni film 19:00 Tuce (12) Redatelj: Senedy H. Que, Filipini, 2008, 88', igrani dugometražni film 21:00 Muli (Afera) Redatelj: Adolfo Borinaga Alix, Jr., Filipini, 2010., 118' igrani dugometražni film
Plumes Dans La Tête La Quiescenza del Seme ITALIJA / ITALY 21:30, Zagrebačko kazalište lutaka, Trg kralja Tomislava 19	2. 05. 2011.: Ricci / Forte Macadamia Nut Brittle ITALIJA / ITALY 20:00, &TD velika dvorana, Savska 25	4.5.2011.: 17:00 Madame X Redatelj: Lucky Kuswandi, Indonezija, 2010., 102', igrani dugometražni film 19:00 Pink Homemade selekcija igranih kratkometražnih filmova, Indonezija, 62 ' 21:00 Queer Kina, "Drug" Kina Redatelj: Cui Zi'en, China, 2009, 118', dokumentarni dugometražni film	ULAZNICE SHOWROOM, TESLINA 7 18. 4. Đ 3. 5.; svaki dan od 13:30 Đ 19:30 i 30 min prije početka predstave na mjestu izvedbe Rezervacije na: rezervacijeqz@gmail.com i 091 3425 166
28. 4. 2011.: Elena Córdoba La Mujer de la Lágrima ŠPANJOLSKA / SPAIN 20:00, Gavella, Frankopanska 8	3. 5. 2011.: David Wampach Auto FRANCUSKA / FRANCE 22:00, Zagrebački plesni centar, Ilica 10		
29. 4. 2011.: Sineglossa Remember me ITALIJA / ITALY 20:00, ZKM, Teslina 7			
QUEER.HR PARTY Protokol + PussyFaggot! CRO/ HRV SAD / USA 22:00, Medika, Pierottijeva 11	3.- 6. 5. 2010.: QueerAzija AZIJSKI QUEER FILM 17:00/19:00/21:00,Kino Europa, Varšavska 3		

GRAĐANSKI NEPOSLOH

VLADA KOJU SU GRAĐANI IZABRALI DA PROVODI NJIHOVU VOLJU SPOSOBNA JE ZLORABITI I PERVERTIRATI NARODNU VOLJU PRIJE NEGO ŠTO JE GRAĐANI MOGU SMIJENITI

DAVOR RODIN

Suočeni smo s očitovanjima građanskog nezadovoljstva. Građani su izišli na ulice, blokirali prometnice i počeli govoriti izvan dnevnog reda i bez traženja riječi. Takvog se “nereda” vlast boji. Narod je mnogo glava, nepredvidiva neman i svaka vlast nastoji glasu naroda nametnuti orarij i dnevni red. Nitko neće razgovarati s narodom na forumu, na ulici, na cesti; narod se poziva u kancelarije na mirne razgovore. Dakako, nema tako velike kancelarije u koju bi narod stao. U kancelarije ulaze izvikani predstavnici mase, narodni tribuni. Tuđman je još govorio na mitinzima, on nije tražio podršku institucija, on je svoj autoritet crpio od narodne nemani. Današnje se stranke okupljaju u dvoranama samo sa svojim pristalicama i članovima. Od građana koji demonstriraju nezadovoljstvo vlašću, koju su izabrali, traži se da uredno prijave policiji svoje demonstracije, jer ako ne.... Vičite, ali ne razbijajte, jer sve se snima!

DRŽAVA NIJE POLITIČKA STRANKA Umjesto dijaloga s narodom dijele se partijske knjižice kako bi se punile prazne stolice u dvoranama. Umjesto podrške građana vlast traži podršku institucija koje okupljaju svoje zaposlenike, naime dijelove raskomadane narodne nemani. Te institucije donose na izborima strankama dijelove raskomadane nemani. Posada državnog broda zna da ima samo vlast, ali ne i moć i stoga je s demonstrantima oprezna jer demonstrantima će se prije ili kasnije priključiti neka konkurentska skupina aspiranata na vlast. Od posve opravdanog straha pred građanima trenutni obnašatelji vlasti u državi oslanjaju se na institucije: na poslodavce, na vlastita poduzeća, na crkvu, na sveučilište, na estradu, na sportske asove, partijske drugeve i drugarice u svim strankama. Neposredna moć građana fragmentirana je i invizibilizirana institucijama. A onda iznenada građani izlaze iz institucija i svjedoče da je moć ptica selica koja slobodno bira pravce svoga leta i granu na koju će sjesti. Dogodilo se, eto, da se ta ptica selica počela skupljati na internetskim “žicama” prije nego će nekuda poletjeti. To je trenutak za brižljivo odabrane komentatore. Oni sada djeluju po načelu – čiji kruh jedem, njegovu pjesmu pjevam. Ti će komentatori tražiti uzroke neposluha u lošoj ekonomskoj situaciji i stotinama drugih uzroka, samo ne u semantici politike. Nitko ne upozorava na to da posada državnog broda ne može upravljati državom kao političkom strankom. Politička stranka je u demokratskoj izbornoj utakmici dobila ovlaštenja da upravlja državom, ali država nije isto što i politička stranka. Država je ustavom regulirana ustanova svih građana Hrvatske, a građani Hrvatske nisu članovi većinske stranke. Zar stoga imaju manja građanska prava?

BESRAMNI PLES BIROKRACIJE Stranački vođena država, pogoduje prvenstveno članovima vladajuće stranke, ona se osjeća obvezna svojim članovima

i ustanovama koje su je podržavale. Tako dolazi do nezadovoljstva onih građana koji nisu članovi te stranke pa se osjećaju kao građani drugog reda, kao žrtve većine koja je zaboravila da u demokraciji većina mora štiti manjinu, da u državi mora i nju zastupati, a ne samo članove vlastite stranke. Ljubite i svoje neprijatelje, jer što ste učinili ako ljubite samo svoje (po Ivanu/Isusu). Aktualna je vlast zaboravila da u državi mora štiti demokratsku manjinu kao ekskluzivno svojstvo i jamstvo demokracije. Oholo, nedemokratsko ignoriranje demokratske manjine uzrokovalo je građanski neposloh. Predstavnici države ne prilaze revoltiranim građanima, nego ih prepuštaju policiji, novinarima i skrivenim kamerama kao da nisu demokratska manjina nego neprijatelji, ili možda nevjernici jer ne vide se bijeli ovratnici među demonstrantima. Demokratskoj manjini vlast nema što reći i zato se od nje ograđuje policijom, ignorancijom, medijima. Građani djeluju kao državljani, a vladajuća stranka sluša samo vlastiti rezon, a ne onaj državni. Vladajuća je stranka zaboravila čak i na etatističku retoriku o općem dobru te želi i čini dobro svojim: svojim ministrima, svojim direktorima, svojim poduzećima, svojim sucima, svojim članovima pa čak i svojim kriminalcima. Mi nemamo državu svih građana Hrvatske već državu vladajuće političke stranke. To su pravi uzroci građanskog neposluha – nećemo slušati one koji ne žele nas čuti. Hoće li opozicija kad preuzme vlast umjeti razlikovati državu od stranke, politiku od države elementarno je pitanje demokratske kulture. Treba uzeti u obzir još i sljedeće – suvremene su države sastavljene od dva dijela: od promjenjivog koji ulazi u vlast demokratskim izborima i od nepromjenjivog dijela koji sačinjava državna birokracija: vojska, policija, sudstvo, uprava, diplomacija, crkva... Taj se stalni dio ukrcava u državni proračun na temelju nedemokratskih kriterija. Kako stvari stoje, statični je dio države sve utjecajniji u vođenju državnih poslova. On bez rizika demokratskog reizbora pokazuje sve veću sklonost da djeluje kao samostalni interesni subjekt ili da parafraziramo Donosa Cortesa: “Birokracija je proizvodljno regrutirana posada državnog broda koja na njegovoj palubi besramno pleše i urla dok je bijes Božji ili narodni ne baci u more”.

NADUSTAVNO DRAMATIZIRANJE OPASNOSTI Birokracija se nameće izabranim predstavnicima građana svojom kompetentnošću te pod vidom zaštite države neprekidno preuveličava opasnosti koje joj prijete. Ona zaštitu države postiže permanentnom proizvodnjom kontrolnih i sigurnosnih mjera. Njezinom se djelatnošću tradicionalna pravna i ustavna država postupno pretvara u sigurnosnu državu. Njezina je zadaća da reagira u ustavno nepredvidivim situacijama samoobrane pa taj tip države koja je relativizirala pravne okvire teoretičari nazivaju sigurnosnom

državom. Liberalno demokratska pravna država zapadnih zemalja koja je različite oblike izvanrednog stanja i građanskog neposluha pokušavala pravno i ustavno regulirati postupno se transformirala u sigurnosnu državu. Inženjeri sigurnosne tehnike postaju eksperti informacijske tehnologije koji imaju slobodne ruke u borbi protiv organiziranog kriminala, terorizma, građanskog neposluha, protiv ugrožavatelja sigurnosti, protiv spavača koji čekaju svoj trenutak, protiv opasnih ljudi i svih drugih inkarnacija zla. Zakoni o zaštiti podataka tu malo pomažu sigurnosti pojedinaca. Da bi održali svoje pozicije u institucijama države, birokrati se orijentiraju radije prema izvanrednim opasnostima od prijetećih društvenih moći, nego prema demokraciji i takozvanom normalnom legalitetu¹. Oni građane sučeljavaju s listom prijetećih opasnosti, a zatim reklamiraju zaštitu od tih ugroza. Pritom birokracija sugerira da se prijeteće opasnosti i građanski strahovi suzbiju novim zakonima čime stječu priznanje zbog kompetencije što na drugoj strani korespondira odgovarajućim gubitkom slobode građana². Tamo gdje bi integrativno ili dezintegrativno političko i demokratsko djelovanje trebalo pacificirati raznorazne prijetnje državnoj sigurnosti, smirivati građanska nezadovoljstva i korigirati nepravde, tamo se protiv njih reagira zakonskom represijom: to je konzekvenca medijskog poistovjećivanja države i moći. Navedimo njemački primjer: Gerhard Schröder je u kriznoj situaciji 1960. godine nazvao svoju inicijativu za uvođenje izvanrednog stanja “trenutkom egzekutive” u kojoj treba djelovati pozivajući se na ustavno predviđeno izvanredno stanje za čije provođenje nije potrebna ni parlamentarna većina, ni konsenzus stranaka pa ni vlastite stranke: dovoljno je pozivanje na Ustav. Prilikom preslušavanja na parlamentarnoj komisiji u vezi ispitivanja ustavnosti predviđenog izvanrednog stanja, odgovorni je ministar dao legendarnu izjavu: “Ne mogu čuvari Ustava neprekidno nositi Ustav pod rukom”³. U razdoblju velike opasnosti od terora ondašnji njemački ministar unutrašnjih poslova Otto Schily zaletio se u toj zgodi pitanjem “...zar u krajnjem slučaju ubojstvo neke osobe nije kao nužna obrana opravdano”⁴. Frankenberg takvo rezoniranje naziva nadustavnim izvanrednim stanjem⁵. “Naposljedku, birokracija koja pod krinkom obrane sigurnosti države i građana zagovara vlastitu sigurnost dramatizira opasnosti kako bi posegnula za izvanrednim ovlastima, ili kako bi pokrenula inicijativu da se izvanredne mjere po potrebi i prema scenariju opasnosti ugrade u pravni poredak”⁶, u nas primjerice prekrajanje izbornih jedinica uoči izbora. Pravo i moć su nesumjerljivi mediji, a izvanredno stanje je forma u kojoj

— VLADAJUĆA JE STRANKA ZABORAVILA ČAK I NA ETATISTIČKU RETORIKU O OPĆEM DOBRU TE ŽELI I ČINI DOBRO SVOJIMA. MI NEMAMO DRŽAVU SVIH GRAĐANA HRVATSKE, VEĆ DRŽAVU VLADAJUĆE POLITIČKE STRANKE. TO SU PRAVI UZROCI GRAĐANSKOG NEPOSLOHA – NEĆEMO SLUŠATI ONE KOJI NE ŽELE NAS ČUTI —

se ta asimetričnost očituje u nerazrješivoj dilemi: ili suspenzija prava ili suspenzija moći, tj. ili ignoriranje zakona ili ignoriranje pobunjenih građana. Subjekt koji proizvodi tu nedoumicu jest birokracija; ona nastoji ignorirati i volju građana i tekst Ustava i zakona i tako očituje svoje interese.

KLIŠEJ JEDNOPARTIJSKE DRŽAVE Hrvatska još nije doprla u tu fazu evolucije, jer na sreću još nije bila suočena s opasnostima koje bi prizivale izvanredno stanje. Ono nije bilo proglašeno ni u doba Domovinskog rata, jer je vlast imala podršku građana pa se nije od njih morala štititi izvanrednim mjerama. Umjesto vlastitih građana država je imala protiv sebe stranu silu. Hrvatska ima drugi problem. Ona još nije izišla iz klišeya jednopartijske države u kojoj je država instrument partijske politike. Stranke se doduše demokratski smjenjuju s vlasti, ali kada je obnašaju, služe se državom kao instrumentom vlastite politike dijeleći građane na one privilegirane članove stranke i ostale koji izlaze na ulice jer se osjećaju deprivilegirani u državi koju su kao patrioti htjeli nezavisno o stranačkoj, nacionalnoj i drugoj pripadnosti. Hrvatska država kao proizvod plebiscitarne političke volje svojih građana retardirala je u instrument privatnih stranačkih interesa. Tu degradaciju nije proizvela demokracija koja proizvodi većine i manjine, već nakaradno razumijevanje demokracije prema kojem većina ne štiti, već ignorira manjinu, njezina prava i interese. Hoće li buduća većina drugačije razumjeti demokraciju te uvažavati buduću manjinu kao konstitutivni dio demokracije? **E**

Bilješke:

- 1 Frankenberg, Günter; *Staatstechnik*, Suhrkamp, Frankfurt/M., 2010., str. 128
- 2 Ovakve uvide zahvaljuje Frankenberg Foucaultu, ibidem, str. 129
- 3 Ibidem, str. 130
- 4 Ibidem, str. 132
- 5 Ibidem, str. 132
- 6 Ibidem, str. 132

PRAVA STVAR?

DARKO MILOŠIĆ

Obred, režija Mikael Håfström; SAD, 2011.

U filmu *Obred* možemo vidjeti prizor u kojem mladi, skeptični bogoslov Michael Kovak prisustvuje jednom u nizu egzorcizama što ih nad djevojkom u visokom stupnju trudnoće vrši iskusi otac Lucas. Dobro potkovani u psihologiji, malovjeran, nesiguran želi li uopće postati svećenik, a nekmoli egzorcist, na djevočinu stenjanje i kolutanje očima upućuje starom meštru blago ironično pitanje: “To je to?” Naviknut na nadobudne pametnjakoviće što mu ih svako toliko pošalju iz Kurije, velečasni Lucas odgovara s puno ironije: “A što si očekivao, zakretanje glava? Juhu od graška?” Osim što je scena sama po sebi duhovita, odašilje gledatelju jasan signal: ovo nije tek jedan od nastavaka Friedkinova *Egzorcista*, ovo je *prava stvar*.

VRAG ODNIO ŠALU Michael Kovak (Colin O’Donoghue), mladi je Amerikanac odrastao u dosadnom gradiću pomažući ocu (Rutger Hauer) u obiteljskom biznisu, manikiranju i šminkanju leševa. Rano je ostao bez majke i uz turobnog, suzdržanog oca, dnevno okružen mrtvima, stasao je u pomalo ukočenog mladića s viraškim dobrim živcima. Premda posla ima, želeći pobjeći od sumorne perspektive koja, osim preuzimanja *salona*, uključuje cirkanje piva s frendom nakon rekreativnog boksa, uz kakav neobavezni seks s konobaricom, smišlja plan: otići će u sjemenište na studij teologije što ga stipendira Crkva, a onda će se, prije zaređenja, ispisati. No, čovjek snuje, a Bog određuje. Premda se pred kraj studija pokuša izvući namjerno slabim ocjenama iz teoloških kolegija i obavješćavanjem nadređenih o svojoj nedostatnoj vjeri, dekan mu diskretno daje do znanja da bi Crkva možda mogla tražiti povrat stipendije, istodobno mu nudeći odlazak u Rim na seminar o egzorcizmu. Uz to, sudionik je prometne nesreće u kojoj ga umiruća žena moli da je odriješi, što on, premda tek đakon, čini, u čemu dekan vidi *znak*. U Rimu prisustvuje predavanjima oca Xaviera (Ciarán Hinds) i upoznaje novinaru Angelinu (Alice Braga) koja piše o fenomenu istjerivanja đavola. Uočivši Kovakovu sumnjičavost, otac Xavier šalje ga da se u realnost opsjednutosti uvjeri iz prve ruke: upućuje ga ocu Lucasu (Anthony Hopkins) koji je usred višestrukih pokušaja da istjera demona/demone iz šesnaestogodišnje trudnice Rosarie (Marta Gastini). Nekonvencionalni otac Lucas s vragom se suočava kao s nekim o kome dosta toga zna, gotovo bi se moglo reći, kao sa starim znancem. Obredu pristupa rutinizirano, ali ne i naivno: odaje dojam duhovnog ratnika koji je prošao bezbroj bitaka. U nekoliko dijaloga naznačena je temeljna razlika u svjetonazorima. Dok stari svećenik ni najmanje ne dvoji oko toga s kim ima posla, mladi bogoslovac sve promatra iz psihološko-psihijatrijskog kuta. Nesumnjivo nadaren, vrlo brzo otkriva da je otac djevočinu djeteta upravo njezin otac

i suprotstavlja se starijem kolegi teorijom o “internaliziranoj krivnji” na što ovaj posprdan frkne nosom: internalizirana krivnja, o da, svakako, ali ne zaboravimo očev sotonizam! Jer, naposljetku, jedno je internalizacija krivnje, a drugo iskašljavanje čavala. Ipak, ni čavli niti činjenica da mu se opsjednuta obraća na tečnom engleskom nisu mu dovoljno uvjerljivi, premda ne može objasniti kako mlada Talijanka zna stanovite detalje o djevojci-samoubojici koju je prije više godina u očevoj mrtvačnici bio pripremao za pokop. Maloljetna trudnica nedugo zatim u bolnici umire skupa s djetetom, a otac Lucas očajava: pobjedu je ovaj put odnio “*ubojica ljudi od početka*” (Ivan 8,44). Kovak rezignirano napušta bolnicu, a nakon što sazna da mu otac umire, odlučuje se vratiti u Sjedinjene Države. Da je vrag ipak odnio šalu shvaća u trenutku kada telefonski razgovara s ocem nakon čega se veza prekida, e da bi mu se tren kasnije javio liječnik koji mu izražava sućut i obavješćava ga da mu je otac preminuo prije nekih šest sati. Odlazi s Angelinom do oca Lucasa koji pokazuje znakove opsjednutosti i moli ih da dovedu oca Xaviera da nad njim izvrši obred egzorcizma, no – ko za vraga! – ovaj je otputovao iz Rima. Pokazuje se da su Božji putovi da nekoga dovede do spoznaje o vlastitom poslanju čudni: đakon Kovak shvaća da mu nema druge nego da se sâm prihvati propisanog obreda. No, dok demon u velečasnom Lucasu divlja, šaljući Kovaku pozdrave preminulog oca iz pakla, očitim postaje da će ključnu ulogu u uspješnom egzorcizmu imati – vjera. U presudnom trenutku, kad se čini da će Gospodar muha prevladati, Kovak priznaje da vjeruje u prisutnog demona, a to onda također znači samo jedno – da vjeruje i u Boga! U čije ime i čijim autoritetom onda i oslobađa starog svećenika đavola koji se predstavlja kao “Baal”. Film završava prizorom u kojem novopečeni otac Kovak sjedi u ispovjedaonici i sprema se saslušati ispovijed svoje župljanke, negdje nedaleko Chicaga.

HOROR KOJI TO NIJE *Obred* je film koji se najavljuje kao horor, no on to zapravo nije. Zbog razumljivih medijsko-komercijalnih razloga upakiran je u žanrovski pakung i, premda u njemu nema zelene bljuvotine, tu su svi uobičajeni rekviziti prisutni i u *Egzorcistu* iz 1973., ili, primjerice, u *Egzorcizmu Emily Rose* (2005.): raspela, svijeće, blagoslovljena voda... Premda nema zakretanja glavâ, nemogućih položaja tijela i levitiranja, ima sasvim dojmljivih abnormalnih trzaja, rezanja, drastičnih promjena na koži i utrostručenja fizičke snage. Naglasak je manje na blasfemičnosti demonâ, a više na njihovoj ciničnosti i sarkazmu, manje na specijalnim efektima, više na jezovitim koincidencijama. Za poklonike žanra premalo, ali rekao bih da film i nije primarno namijenjen njima. Redatelj Håfström – koji je za potrebe snimanja prisustvovao egzorcizmima u Rimu

– izjavio je da ga je zaintrigiralo da će se baviti činjenicama, a ne nečijom imaginacijom, dakle, ovaj put se fenomenu željelo pristupiti bez suviše patetike i senzacionalizma, željelo se prikazati *pravu stvar*.

Za onoga tko se nakon gledanja filma dodatno zainteresira za fenomen, a želi izbjeći petparačko trućanje – jedna od knjiga irskog teologa, svećenika (isusovac), autora brojnih studija, egzorcista s tridesetogodišnjim stažem i profesora na vatikanskom Pontifikalnom biblijskom institutu (doktorirao je semitske jezike, arheologiju i orijentalnu povijest, a studirao je i psihologiju) Malachija B. Martina nosi naslov *Hostage to the Devil (Talak đavola)* (HarperOne, 2. izdanje 1992.); u njoj se, intelektualno sofisticirano, bavi opisima procesâ opsjednuća i egzorcizama petero suvremenih Amerikanaca. Knjiga je prvi put objavljena 1976., u doba popularnosti filma *Egzorcist*, kad se sve skupa smatralo dobrim poslovnim potezom, ali autor upozorava da je opsjednutost stvaran fenomen i da u doba u kojem se pojavljuje drugo izdanje Amerikanci više nisu tako bezbrižni. Naime, prema Martinovim spoznajama, “u pedeset američkih država trenutno postoji preko osam tisuća sotonističkih *kovenâ*. Znamo da je u svakom većem američkom gradu moguće prisustvovati crnoj misi... svakoga tjedna najmanje jednom, i to na nekoliko lokacija. Znamo da se prosječni članovi *kovenâ* vrbuju iz svih zanimanja, kako među političarima, tako i među klerom i religioznim osobama”. Ovo potonje naročito upada u oči, ali, kao što je to netko dobro primijetio, ako zlo postoji, neće li se pokušati sakriti tamo gdje ga najmanje očekujemo? Nadalje, “znamo da među tim *kovenima* postoji izvjesna ‘specijalizacija’. Na primjer, pojedinac može izabrati heteroseksualni ili homoseksualni *koven*. U najmanje tri glavna grada, članovi klera mogu izabrati najmanje jedan pedofilski *koven* kojega sačinjavaju i održavaju ekskluzivno članovi klera, za kler. Religiozne (*sic!*) žene mogu pronaći lezbijski *koven* koji se održava na sličan način”. Ali to nije sve: “Znamo, također, da je u mnogim javnim školama u bilo kojem glavnom gradu praktički izvjesno da postoji najmanje jedna grupa tinejdžera uključenih u ritualni sotonizam. I iako znamo veoma malo – iz očiglednih razloga – o žrtvovanju ljudi kao elementu ritualnog sotonizma, znamo da je u određenim *kovenima* u kojima je tajnost – po cijenu života – apsolutan uvjet, kazna za pokušaj napuštanja *kovenâ* ritualna smrt, po jedan ubod nožem za svaku godinu života optuženog člana”.

SOTONIZAM I AMERIKA Kao ključak, Martin piše: “...još je šokantnija spoznaja da u današnjoj Americi, Americi

— NAGLASAK FILMA JE MANJE NA BLASFEMIČNOSTI DEMONÂ, A VIŠE NA NJIHOVOJ CINIČNOSTI I SARKAZMU, MANJE NA SPECIJALNIM EFEKTIMA, VIŠE NA JEZOVITIM KOINCIDENCIJAMA —

devedesetih godina, pojedinac nikada nije daleko od centra gdje se takve aktivnosti rutinski obavljaju. Nitko ne živi daleko od nekog zemljopisnog područja gdje se prakticira neki oblik ritualnog sotonizma. Ritualni sotonizam i njegova neizbježna posljedica, demonska opsjednutost, sastavni su dio atmosfere života u Americi”.

Ma što tko mislio o svemu ovome, teško je ne složiti se s postojanjem fenomenâ što ih autor navodi kao potencijalne i stvarne uzroke navodne raširenosti sotonizma (u SAD-u): “Opustošenost naše kulture – svojevrsna agonija besciljnosti udružena s prevladavajućim egoizmom – dokumentirana nam je u raspadanju naših obitelji. U propadanju našeg obrazovnog sustava. U iščezavanju društveno prihvaćenih pravila pristojnosti u govoru, odijevanju i ponašanju. U životima naše mladeži, posvuda deformiranim omamljujućim nasiljem i iznenadnom smrću; maloljetničkom trudnoćom; ovisnošću o drogi i alkoholu; bolešću; samoubojstvom; strahom. Amerika je sada po svemu sudeći najnasilnija među takozvanim razvijenim nacijama svijeta”. I tako dalje.

Film *Obred* temelji na knjizi *The Making of a Modern Exorcist* čiji je autor Matt Baglio, a koja je nedavno prevedena i kod nas (*Obred – Istinita priča o suvremenom egzorcistu*, Verbum, 2011.). Baglio je na vatikanskom seminaru o egzorcizmu upoznao američkog svećenika Garyja Thomasa kojega je poslao biskup, i koji je isprva bio skeptičan, no nakon što je prisustvovao egzorcizacijama opsjednutih, shvatio je da se radi o – stvarnosti. Inače, film su producirali Tripp Vinson i Beau Flynn, producenti *Egzorcizma Emily Rose*, a scenarij je napisao Michael Petroni, jedan od scenarista *Plovidba broda Zorogaza* iz ciklusa *Narnijskih kronika*. U prilog tvrdnji o *pravoj stvari* ide i izjava oca Thomasa, koji je bio savjetnik na setu, da su egzorcizmi u filmu prikazani “veoma precizno”. Film je, dâ se zaključiti, dosta loše prošao kod kritike, no uopće ne dvojim da izvrsno prolazi među (katoličkim) vjernicima. Bilo bi ipak pretjerano otpisati ga kao puku propagandu i ne pogledati ga: već sama činjenica da glumi Anthony Hopkins dostatna je da se ode u kino. **E**

čudna šuma VRTJETI PALČEVIMA NA TRBUHU

BISKUPSKA KONFERENCIJA KAO SAVEZ SOCIJALISTIČKOG RADNOG NARODA, ZAŠTO TO NE ZVUČI TAKO ČUDNO KAKO BI TREBALO? IZ ISTOG RAZLOGA ZBOG KOJEG NI gay-lezbo-queer velika inkvizicija nkvd komesarijata NE ZVUČI ČUDNO. NAIME, NIKAKO SE IZVUČI IZ KOMPOSTIRAJUĆE KLOAKE BESMISLENOSTI POSTMODERNIZMA

NENAD PERKOVIĆ

– *ONIKS, u antičkom dobu je crni oniks spadao u najvažniji nakit i ljekovito kame-nje. Gotovo svi narodi, a naročito Indijanci, štovali su ga kao zaštitni kamen protiv crne magije, čarobnjaštva i čarolija. Uvježbanim je čarobnjacima davao sposobnost sprječavanja teških bolesti i katastrofa. Rane i oboljenja su se iscjeljivale.* –

Izgleda da su biskupi jedini trezveni u ovoj zemlji. Mirno slušaju uzrujanu javnost iskazujući poslovičnu, stoljećima treniranu strpljivost, kimaju glavom i vrte palčevima na trbuhu. Nema onoga tko ih nije slijepo napao zbog nove zgrade biskupske konferencije. Čulo se tu nevjerojatnih prigovora. Bozanić je čak u nekom trenutku osjetio potrebu ustati s nadbiskupskog trona, prestao je na trenutak vrtjeti palčeve na trbuhu i staloženo i trezvno objasnio stvar u nekoliko jednostavnih riječi. Zdanje koštaše tisuću i petsto eura po kvadratu, sav materijal je domaći, radna snaga domaća, donacije većma inozemne. Još je dometnuo i hvalevrijednu usporedbu s “hramom” umjetnosti za koji ni danas nitko ne zna koliko je zapravo odnio novca, premda je nadbiskup spomenuo nevjerojatnu cifru. Naposljetku, zgrada će za crkvu imati neprijepornu praktičnu svrhu, a najbolja od svih vijesti je što je podignuta bez kredita. Koji starinski pristup! Četvrt stoljeća se pomalo štedjelo; zrno do zrna pogača, oniks do oniksa – palača. Trezvenu čovjeku, kao što su i biskupi trezveni ljudi, tu nema ništa sporno. Ali javnost se buni. Javnost nikad nije imala dodirnih točaka s trezvnošću. Nije dobar socijalni moment, kažu. Naravno da nije dobar socijalni moment, nikad nije dobar socijalni moment. Nije bio ni kad je Michelangelo oslikavao Sikstinu. Neka samo ne kažu “civilna društva” i pripadajuća “javnost” kako se ne bi bunili protiv te narudžbe Julija Drugog, samo da ne kasne kakvih petsto godina.

PRIDRUŽITI SE HISTERIJI Naime, ključ za razumijevanje “valjanosti socijalnog momenta” i biskupske trezvenosti treba tražiti u perspektivi s koje kler gleda na sve pa tako i na vrijeme. Za razliku od civilne perspektive našeg vremena, biskupska perspektiva je, ne bi čovjek povjerovao, šira. I to već uslijed puke protežnosti kroz vrijeme. Uskogrudnost, nesenzibilnost, pomanjkanje mašte, sitna sebičnost i egoizam prije su karakteristike suvremenog aktivista, a ne biskupa koji, zapravo, i ne radi puno više do li sjedi i vrti palčevima na trbuhu, pokazujući stoljetnu mudrost uzdržavanja od akcije kao najmanje štetnog po društvo. Oprezno pritom mjerkajući kroz prozor prije nego donesu zaključke. Kad su ih donijeli, temeljito su promišljeni, vjerojatno koju stotinu godina, u nastavcima, od biskupa do biskupa, od pape do pape.

Zato je prigovor da grade u krivo vrijeme, ljeta gospodnjeg 2010. komičan kad su u pitanju ljudi koji katedrale gradaše po sto godina, a onda ih, nakon višestoljetne uporabe, popravljahu daljnjih dvjesto. Gdje su tu socijalni momenti? Dok većina nas zadnje dvije godine doživljava kao recesiju, s punim pravom nezadovoljni, biskupima je

to vjerojatno najbogatije razdoblje i najviši standard otkako vrte palčevima na trbuhu, ne samo u Hrvata nego i na planeti. Zar nemaju, iz povijesne perspektive, pravo? I nemaju pod bogom nikakvog razloga odstupiti od svojih mjerila. Rimsko carstvo je procvalo i propalo. Biskupi su vrtjeli palčevima na trbuhu i gledali. Huni, Goti, Vizigoti, Vandali... biskupi su vrtjeli palčevima na trbuhu i gledali. Feudalno doba je došlo i prošlo, renesansa, industrijalizacija, Napoleon, kapitalizam svih fela i oblika... biskupi su vrtjeli palčevima na trbuhu i gledali. Na koncu su i komunizam preživjeli, i što bismo mi sad htjeli? Da prestanu vrtjeti palčeve na trbuhu i da se pridruže histeriji?

Iz te perspektive stvar je jasna, jednostavna i nimalo grandiozna unutar njihova stoljetnog kalendara: kraj dvadesetog, početak dvadeset prvog stoljeća – zgrada biskupske konferencije. Solidna gradnja za umjeren pare. Mirni daljnjih par stotina godina. Promišljeno, odmjereno. Sad mogu mirno nastaviti vrtjeti palčevima na trbuhu.

OBNova VERBALNOG DELIKTA Prigovarači bi taj novac potrošili na mnoštvo drugih stvari, već prema vlastitu nahođenju, što ovdje zapravo uopće nije važno. Najžešći i najbrojniji prigovori biskupima odnose se na to što dobivaju novac iz državnog proračuna. Upravo u tome je i najveća bezobrazština, već samim time što je prigovor upućen na krivu adresu. Za taj “odljev” odgovorna je isključivo država, a što i kako će bilo tko pa i biskupi, s novcem koji su dobili – njihova je stvar. Velika većina prigovarača također cica državne novce, i često se ponese tom ružnom navadom da jedni drugima gledamo u tanjur i gledamo tko je dobio rezanac, a tko komad kobasice iz proračunske kopanje, ali nikad nismo tako glasni kao kad je Crkva u pitanju, valjda zato što naš novac nije tako velik.

Među besmislenije prigovore spada i onaj kako biskupi nemaju dobar PR pa nemaju dobru komunikaciju s modernim društvom. Što će njima PR, i što je njima uopće moderno društvo? Samo još jedna od sličica u povijesnom slide-showu. Što to njima znači? Još prije milenij-dva su ih bacali lavovima, danas se borba protiv njih, na ovim našim pitomim prostorima, svodi na to da neka lezbijska udruga pravosudno maltretira anonimnu vjeroučiteljicu i lokalnog župnika zbog *verbalnog delikta*, što je, zapravo, daleko opasnije po društvo od skupe fasade biskupskog dvora.

BISKUPI ĆE, A ŠTO BI, VRTJETI PALČEVIMA NA TRBUHU. Vrtjet će palčevima na trbuhu i za stoljeće-dva, kad skupo pročelje već bude oronulo, lezbijske i sve druge udruge nekakva “mračna” prošlost neke od faza čovječanstva, kad još malo distopijski napredujemo u progresivnom hodu ljudske rase pa pedofili budu legitimno sklapali brakove s trinaestogodišnjacima oba spola izborivši se za svoja prava, a budu ih sklapali jer će djeca od deset godina, izborivši pak svoja prava, sjediti u parlamentima i vladama i glavna će im preokupacija biti ljudska prava na igrice i pripadajuće drakonsko zakonodavstvo. Ulicama će u protestnim marševima

defilirati nekrofili, molimo lijepo, kome to oni štete svojim sklonostima? Je li možda netko time oštećen? Može li itko reći da to nije prirodno? Na istoj liniji gladnima u trećem svijetu slat će se konzervirano ljudsko meso kao u *Soylent Green-u* jer, opet molimo lijepo, tko ima pravo rasipati resurse i osporavati postpostpostmodernu bioetiku?

Sve bi to sasvim lako mogli dočekati biskupi vrteći palčeve na trbuhu, između ostaloga i zahvaljujući tome što se mi danas bavimo fasadama, kvakama i time kako strpati selskog župnika u zatvor zato što je *rekao* ili *napisao* ovo ili ono.

STRUČNE RUKE PROVIDNOSTI Jedino što je ozbiljno za zamjeriti Crkvi jest nedopuštena dvadesetgodišnja bračnopolitička veza s HDZ-om. Nedopuštena, jer kroz povijest je Crkva, kao i razne crkve, znala biti slizana s vlašću, proganjana od vlasti, imati vlast, no nikada u ovako čudnom odnosu nedefinirane podređenosti, najbliže usporedivim s odnosom Saveza socijalističkog radnog naroda prema Savezu komunista u prošlom režimu.

Biskupi su na trenutak izgubili prisebnost, a sam davao se uvukao u kaptolsku kuhinju i napravio nered među loncima. “Kommuuunnjarrreeeee!” prosiktao je i upro prstom u suprotnom pravcu, a zbu-njeni biskupi su pratili pogledom i povjerovali: to ne može biti nitko drugi do esdepe. O, pogledali su sumnjičavo i ispod oka i prema nečastivom, već prema stoljetnom refleksu i navadi, ali je ovaj u trenu stavio pandžu na srce, pustio suzu na oko i siknuo: “Hrrrrvatsssskaaa izzznaaaad ssssvoga”.

Trebali su tada sjesti i nastaviti vrtjeti palčevima na trbuhu, kako su vazda radili, kako oduvijek priliči, i s malo više povjerenja prepustiti Domovinu u stručne ruke Providnosti. Zanimelo ih domoljublje, pomutilo trezvenost pa su *zna se* s kime tikve sadili. Sada im Voljeni Narod prebrojava onikse po fasadi.

A ja se uopće ne zafrkavam: neizmjerno je važno za dobrobit čovječanstva stanoviti broj za to kvalificiranih ljudi uposliti da na strogo određen, ritualiziran način vrte palčevima na trbuhu. Treba se zato malo smiriti i pustiti ove naše predstavnike da to u miru rade na mjestu koje će si u tu svrhu kako spada urediti. **E**

GRASSOVA APOKALIPTIČNA ŠTAKORICA

GÜNTER GRASS U SVOJOJ DISTOPIJI POD NASLOVOM Štakorica (1986.) SNAŽNO SUGERIRA DA JE ŠTAKOR NE SAMO POZITIVNO, NEGO I ČOVJEKU SUPERIORNO STVORENJE KOJE SE JE ŽRTVOVALO (I JOŠ SE UVIJEK ŽRTVUJE) ZA ZDRAVSTVENI BOLJITAK LJUDSKOGA RODA, STVORENJE KOJE S VELIKOM SUČUTI PROMATRA STRAVIČNI PORAST LJUDSKE DESTRUKTIVNE GLUPOSTI

ŽELJKO UVANOVIĆ

Književna su djela oduvijek bila napućena životinjskim likovima, bilo u njihovu denotativnom ili konotativnom, simboličkom značenju, s pozitivnim ili negativnim asocijacijama kod čovjeka. U širokom rasponu žanrova od bajki, saga i basni preko drama, poezije i epova u stihu do proznih djela i stripova, životinje su ili jedini likovi (bez čovjekova društva) ili sporedni, odnosno glavni likovi u interakciji s čovjekom, pri čemu potonjega možemo dvojako shvaćati: ili u duhu neokonzervativnog kreacionizma kao krunu Božjeg stvaranja ili subverzivno u duhu Darwinova evolucionizma kao životinju na kraju razvojnog lanca, kao životinju među životinjama. Dok se ne može sa sigurnošću tvrditi da su baš sve životinje iz legendarne biblijske Noine korablje našle pristup u svijet mašte književnika (jer neke su popularnije i svakodnevije od drugih), postoji jedna životinjska vrsta koja je, iako nije bila primljena u tu istu korablju, ipak preživjela legendarni Opći potop i isto tako postala zanimljiva npr. Goetheu i Georgeu Orwellu kao lik, a to je štakor. U poznatoj tragi-komediji nobelovac Gerharta Hauptmanna *Štakori* (1911.) ta je životinja tek simbol subverzivnog elementa koji podriva pruski kastinski, autoritarni poredak. Tek 1986. drugi njemački nobelovac Günter Grass stavit će u središte svog romana *Štakorica* doslovni lik štakorskog roda, lik koji će prerasti u dominantni lik tijekom apokaliptične radnje koju obilježava moto: “U budućnosti još samo štakori!”

Štakor je životinja koja nažalost u europskom kulturnom krugu izaziva vrlo snažne negativne konotacije. No, štakori su samo u europskom miljeu gadljive životinje s asocijacijom škrtosti, parazitizma, neimaština, širenja bolesti, dok je u Aziji to životinja koja donosi sreću, bogatstvo, blagostanje, simbol je opreza i ispravnosti. Koji kulturni krug ima ispravniji stav prema ovoj zagonetnoj životinji, europski ili kineski? Günter Grass, dobitnik Nobelove nagrade za književnost 1999. godine, u svojoj distopiji pod naslovom *Štakorica* (1986.) snažno sugerira da je štakor kao životinja stvorenje ne samo pozitivno, nego i čovjeku zapravo superiorno stvorenje, stvorenje koje se je žrtvovalo (i još se uvijek žrtvuje) za zdravstveni boljitak ljudskoga roda, stvorenje koje s velikom sućuti promatra stravični porast ljudske destruktivne gluposti. To je stvorenje koje u fikciji romana preživljava nuklearni holokaust i u “posthumanoj” situaciji nedostatka čovjeka za čovjekom žali i uzdiže ga u božanstvo! Ali nažalost božanstvo koje neće uspjeti spriječiti da i štakori krenu ljudskim stopama i počnu raditi iste civilizacijske gluposti koje su dovele do samouništenja.

PREVLAST ŠTAKORSKE PERSPEKTIVE Grass se u svom romanu poigrava s čitateljem stvarajući “dimnu zavjesu” troje krajnje nepouzdatih pripovjedača: bezimnog glavnog lika koji u svemirskoj orbiti u posljednjem satelitu kruži oko Zemlje, štakorice koja mu se pojavljuje i u snu i na zaslonu računala te lika Oskara Matzeratha kao filmskog producenta koji određuje radnju pri snimanju filmova, ali se upliće i u radnju romana: “Ne ja, nego Oskar je to htio.” (str. 281; navodi iz Grassova romana označeni brojem stranice odnose se na izdanje navedeno u bibliografiji na kraju ovoga rada.) Iako su čovjek i štakorica kao pripovjedači suprotstavljeni jedno drugome u pogledu procjene situacije, u pogledu što je san, a što stvarnost, u pogledu izgleda čovječanstva da (pre)živi, ipak ima i dodirnih točaka, primjera istinske kritike koju je humanist Grass kanalizirao kroz lik štakorice. Dakle, štakor(ica) je u takvim slučajevima sâm

Grassov pripovjedač. Slika štakorice iz sna znade se u tekstu, u situaciji kada se aktivira obrambeni mehanizam glavnog lika u svemirskoj kapsuli s ciljem ignoriranja posthumanog stanja samouništenja, pretočiti u sliku božićne štakorice u krletci iz vremena prije nuklearne kataklizme, radi anuliranja postapokaliptične štakorice. No, metamorfoze štakoričina lika u prelijevanju između božićne darovane štakorice i apokaliptične inačice počinju već od 11. stranice romana: “Ah, kako je porasla, moja ubava božićna štakorica. [...] naposljetku govori odlučno kao da je požderala Lutherovu *Bibliju*, Velike i Male proke, Salomonove mudre izreke, Jeremijine jadikovke, [...]. Doista, vas više nema! čujem je kako objavljuje.”

Pripovjedač u prvom licu izvješćuje o božićnom daru dobivenom od žene Damroke: u miris Badnjaka umiješao se je “zadah poklonjene mlade životinje kupljene od nekog uzgajivača zmija iz Gießena, koji štakore uzgaja kao zmijsku hranu.” (str. 7) Ali željeni božićni dar nije smio biti štakor, nego štakorica: “Imala je biti ženka. Ali ne neka bijela crvenih očiju, nikakav laboratorijski štakor kakvog koriste Schering i Bayer-Leverkusen, molim.” (str. 8) Međutim, božićna štakorica kao kućni ljubimac, mažen i tetošen, pretvara se u dominantnog pripovjedača: “Ne govorim više ja, ona govori meni.” (str. 9) A ono što izriče, stanje je posthumane štakorske civilizacije nakon čovjekova nuklearno-neutroškog suicida: “Postojali ste, a sjećaju vas se kao zablude. Ispucali ste se. I to bez ostatka. Bilo je i vrijeme!” (isto) Od samoga početka pa do kraja romana ova dva pripovjedača borit će se za dominaciju i nametanje svoje vizije stvarnosti kao istinite, pri čemu, iz današnje perspektive, štakoričina priča o globalnoj apokalipsi ljudske civilizacije može imati samo pozitivnu funkciju stvaranja kritične doze budnosti i straha od gubitka odgovornosti za vlastitu budućnost. Jer lažna nada, utemeljena na diplomatskim grotesknim floskulama s mirovnih konferencija i na prepuštanju odgovornosti računalnim mozgovima umjetne inteligencije, može tek donijeti pravu apokalipsu. U tom smislu, štakoričin lik predstavlja u Grassovu romanu sasvim sigurno i neku vrstu savjesti, alarma prije nego li možda može postati prekasno.

ŠTAKORSKI NEUGODNE KRITIČKE OŠTRICE ROMANA Grassova štakorica upozorava na nespojivost čovjekova uspravnoga hoda i prizemno destruktivnog djelovanja. Čovjekov je život beskrajni apsurd: on živi s terminima, uljuljkava se u rutinama, s iluzijom održavanja kontrole. Njega pokreće nagon komercijalizacije kao i kult sigurnosti u svakom segmentu života, pri čemu je materijalni razvitak, čini se, dostigao svoj zloslutni vrhunac: “O nevolje li ne znati što više zaželjeti! Sve želje su ispunjene.” (7) Intelektualci su kao stanovita “nadgradnja” ljudske civilizacije također u štakoričinim očima beskorisni glede otkrivanja smisla ljudske egzistencije. Oni su nesuvisli, koriste rastezljiva značenja riječi i svojim “duhovnim” proizvodima zapravo sudjeluju u stvaranju zasljepljujuće gomile multimedijalnih programa i dekoncentrirajućih detalja koji onemogućuju dubinsku, smislenu (samo)analizu. Njezin je stav pun prijezira prema stvaranju nemudrom, stvaranju bez dara razlikovanja između konstruktivnoga i destruktivnoga. Krajnji produkt svekolike ljudske povijesti je u njezinim očima nagomilano otrovno smeće. Novi “govor na gori” je štakoričin ekološki osviješteni govor s

— ŠTAKOR JE ŽIVOTINJSKA VRSTA KOJA JE, IAKO NIJE BILA PRIMLJENA U NOINU KORABLJU, IPAK PREŽIVJELA LEGENDARNI OPĆI POTOP I ISTO TAKO POSTALA ZANIMLJIVA GOETHEU I GEORGEU ORWELLU, HAUPTMANNU I GRASSU —

brda smeća ljudske civilizacije, govor osude zbog uništavanja života. Ljudi kao priglupa stvorenja mogu štakore, ali opet površno kao dio pomodnog trenda, pretvoriti u kućne ljubimce i pojavljivati se s njima u javnosti. Ali kada isti masovno izađu iz svojih rupa da bi čovječanstvu odaslali poruku globalnog upozorenja, protiv njih se masovno koriste otrovi i bacači plamena – osim u azijskom dijelu civilizacije. Osim smeća, vrhuncem se čovjekova suicidalnog razvitka može smatrati i neutronska bomba: kulturno je blago sačuvano, ali “čovjek je, međutim, bio još samo ovojnica, zgrčena slika samoga sebe, podoban još samo, vidio sam to, štakorima za hranu.” (str. 110) Konačno, štakorica se u retrospektivi prethodno rečenoga doima kao lik iz postegzistencijalne noćne more čovječanstva, svakako i kao glas mudrosti i opreza koji poziva na obraćanje u pustinji globalne ljudske samozadovoljne stupidnosti. Jer čovjek je nakaza iskorijenjena iz života kao takvoga.

Osvrćući se na starozavjetni dio Biblije, Grassova štakorica kao da želi reći: U početku ne bijaše riječ, nego zabrana Boga koji galami. (usp. str. 9) Međutim, i sâm Noa kao povlašteno Božje stvorenje, zapravo pokazuje, u otklonu od prauzora svoje slike i prilike, popriličan izražen stav mržnje prema jednom drugom Božjem stvorenju: Noa je precrtao štakora sa spasonosnog popisa životinja, iako Bog nije isključio štakora iz spasenja. Nakon preživljavanja potopa riječ Božja objavljuje sljedeće: “Štakor i štakorica odsada će na zemlji pratiti čovjeka i biti donositelji svih objavljenih poštasti... Predskazao je još toga što nije zapisano, naredio nam kugu i načinom Svemogućega sebi na prevaru priskrbio daljnu svemoć. Reče da nas je on osobno spasio od općeg potopa...” (str. 10) No, istina je ipak drugačija: i u pretpotopnom vremenu i u suvremenosti suočenom s globalnom nuklearnom kataklizmom, štakori su se zapravo spasili sami, i to u podzemnim zračnim hodnicima. Noa, u Grassovoj inačici Staroga zavjeta, tvrdokorna srca baca u svom bijesu i zavisti prokletstvo na preživjeli štakorski rod: “Neka je proklet i neka ruje u našoj sjeni svugdje gdje ima otpada.” (str. 11) Čovjek nije stvorenje koje po svojoj naravi izriče blagoslov drugom stvorenju, nego je to najčešće ne-blagoslov, ne-istina, ne-ljubav.

Deklarativna pripadnost religijskoj instituciji uz deklamiranje čudorednih pravila, a bez prakticiranja istih, sljedeća je bitna kritika romana. Čovjek, u svom ekstremu zlobe, kao suicidalna i genocidna “nad-životinja” luciferski je predimenzionirano stvorenje opasno po cijeli svemir. Noseći masku moralnih dogmi, uz istodobno negiranje djelatne ljubavi prema bližnjem čovjeku i bližnjoj životinji, čovjek može postati demonski nečovjek i ne-životinja. Nedostatak ljubavi u vidu istinske filije korespondira s nedostatkom ljubavi u vidu istinskog erosa.

Štakorica upozorava da je čovjek jedna od rijetkih životinja koja u sebičnom interesu može svoje mlade emocionalno i/ili fizički prikovati uz vlastito gnijezdo te u krajnjoj

liniji opravdati fizičku likvidaciju vlastitog potomstva ako pokaže neželjene svjetonazorske osobine, kao npr. ljubav prema štakorima. A grižnju savjesti moguće je amputirati vlastitom licemjernošću i grotesknom prijetvornošću.

Međutim, čovjek kao ne-čovjek ne ubija samo svoju djecu, nego i tuđu, djecu drugih porodica, etničkih skupina i nacija, pri čemu pripadnost npr. nekoj od kršćanskih crkava ne igra nikakvu ulogu. Čovjek u strahovitoj disproporciji između deklariranog humanog opredjeljenja i stvarno djelatnog nečovjštva daje prevagu svojoj negativnoj strani. Grassov pripovjedač upozorava: "...lubeški biskup, koji je kao i mnoga evangelička župnička gospoda bio nacist [...]. biskup je, međutim, ako nije umro, u dubini duše ostao nacistom sve do danas." (str. 128)

Štakori postaju u okvirima antisemitske propagande metafora za ono što treba bespoštedno uništiti. Štakori kao utjelovljenje potisnutog straha, izbijaju na površinu svijesti zločinačkog uma kao slika neprijatelja kojeg treba potamaniti: "Štakori su naša nesreća." Lik Oskara Matzeratha govori o tome eksplicitno: "Uvijek kad se govorilo o štakorima i njihovu istrjebljenju, kao štakori eliminirani su drugi, oni koji to očito nisu bili." (str. 40) Grassova štakorica također je upućena u povijesnu istinu o ponašanju čovjeka: "Kad god li je istrebljivao svoje heretike i degenerike, one što ih je ubrajao u manje vrijedne i koga sve još, danas svjetinu, sutra plemenitaše, govorio je o štakorskoj bagri koju valja zatrti." (str. 78) Primarni pripovjedač romana svjestan je podrugljivog tona osude od strane štakoričina lika: "Štakorica koju sanjam smijala se, kao da se štakori mogu podrugljivo ili od srca, na sav glas ili dobroćudno smijati. Da da, rekne, smiješeći se, tako su završavale sve vaše priče, ne samo bajke. Jednostavno u peć, i šlus!" (str. 87) Između peći u kojoj bi bila spaljena vještica iz bajke s jedne strane i krematorija u nacističkim konc-logorima s druge strane postoji uistinu samo kvantitativna razlika. U kontekstu pitanja tko je kriv za aktiviranje romanesknog nuklearnog holokausta, štakoričin lik ponovno aludira na prastari omraženi predmet u dvojnomoj identitetu: štakori i Židovi!

Na kraju diskusije o rasizmi i antisemitizmu valja upozoriti i na mogući globalni nehumani poredak, čiji model može biti masovno eksperimentiranje na laboratorijskim štakorima: mengeleovski umovi mogli bi sa štakora prijeći i na ljude (ako već nisu). Grassova štakorica upućuje pitanje primarnom pripovjedaču: "Jesi li uostalom znao da su laboratoriji za uzgoj pokusnih životinja u Wilmingtonu i Delawareu svoju svjetsku trgovinu prošle godine obilježili brojkom od osamnaest milijuna laboratorijskih štakora godišnje i dobitkom od trideset milijuna dolara?" (str. 142) Problematična je jedna velika sličnost s nacističkim konc-logorima koji su bili i laboratoriji znanstvenog karaktera s enormnim profitom, ali ne samo zato jer su bili i radni logori (a o bordelskoj naravi istih bolje da se šuti).

(SAMO)HVALA ŠTAKORSKOG RODA Grassova štakorica ponosna je na svoj rod i njegove osobine. Štakor je naime simbol opreznosti i mudrog straha te štakorica stoga poručuje: "Imajte, dakle, straha, vi ljudi, bojte se i budite smrtni poput nas, tada ćete možda malo duže poživjeti." (str. 108) Sljedeća je osobina solidarnost, sve se među štakorima dijeli, a stariji su spremni žrtvovati se za

— GRASSOVA ŠTAKORICA UPOZORAVA NA NESPOJIVOST ČOVJEKOVA USPRAVNOGA HODA I PRIZEMNO DESTRUKTIVNOG DJELOVANJA. ČOVJEKOV JE ŽIVOT BESKRAJNI APSURD —

mлади naraštaj. Štakori imaju nenadmašan instinkt za preživljavanje: kada naslute da će primjerice brod potonuti, oni ga, kao dobri plivači, napuštaju.

Štakor je superiorno biće, biće koje je istovremeno i duboko moralno, iako ne poznaje religiju i religijske institucije (ali upoznat će ih u posthumanom razdoblju štakorske civilizacije na Zemlji u fikcionalnom svijetu romana). Grassova štakorica ističe važnost moralnoga djelovanja za razliku od moralizatorskoga brbljanja: "Ah, da je čovjek bar prihvatio naše skrbničko ponašanje i uvidio da smo mi, štakori, ostvarili njegovu zapovijed o ljubavi prema bližnjemu, koju nikada nismo izgovarali, a o kojoj je on samo brbljao. Da je bar, da je bar, kažemo; možda bi onda još postojao, taj po sebi čudnovati čovjek." (str. 118) Štakor je oduvijek nudio čovjeku partnerstvo pa čak i prijateljstvo, bio je dio navodnog Božjeg plana za eliminiranje dinosaura i pripremanja terena za čovjekasivavca: "[Štakor] je uz nas od pamtivijeka. Dugo je prije nas postojao kao sisavac, kao da mu je bila zadaća da nakon drugih životinja omogući čovjeka. Stoga, kad je Bog pustio potop na zemlju i svom sluzi Noi zapovjedio da za sve što gmiže i leti sagradi spasonosnu arku, štakor nije bio isključen, kao što potvrđuje i *Prva knjiga Mojsijeva*." (str. 122) Štakorica naglašava prioritet štakorskoga roda nad čovjekovim: "Oduvijek smo mi postojali. Bilo je to svakako potkraj krede, kad čovjek još nije postojao ni u zamisli." (str. 19) i nešto dalje: "Ne samo podrijetlo pasa, konja, svinja, nego i čovjeka dade se svesti na nas, prve sisavce; za što nam je loše uzvraćeno još od Noina doba, kad štakor i štakorica nisu smjeli u korabljju..." (str. 20) Sa žalošću štakorica ustanovljuje: "Nezahvalan bijaše čovjek, govorila je. Samo je sebe uvijek častio. Za nas uvijek samo ruglo i bruka, prezir i gnušanje..." (str. 119) Štakoričina samohvala pretvara se, bez poigravanja, ironije ili suzdržanosti, u autorovu (donekle patetičnu) pohvalu.

NESTAŠICA ČOVJEKA I HIBRIDNA ČEŽNJA ZA NJIM Grassov roman priča o oporavku flore i faune nakon čovjekova globalnog samouništenja: "Napokon bez ljudi, Zemlja je ponovno živnula: posvuda nešto puzi i leti. Odahnula su mora. Zrak kao da se hoće pomladiti. I posvuda ima vremena, beskonačno mnogo vremena." (str. 173) Isto se ponavlja i pri kraju romana: "Vidim štakorske zajednice kako se množe. Zemlja oslobođena ljudi na kraju njima pruža prostor. More će ponovno biti bogato ribom. Na brdima iza grada gusto rastu šume. Ptice slobodno lete zrakom. Pojavljuju se nova, ranije neslućena zvjerad, [...]" (str. 308). Ono što je nakon nuklearno-neutronske holokausta moguće kao posljedica, jesu silna genetska oštećenja u toj post-nuklearnoj stvarnosti, donekle možda anticipirana u Breugelovim čudovišnim kombinacijama: "Naše ranije sivosmede krzno otada je zeleno, kao da htjedismo spasiti onu boju što je izbrisana zajedno s ljudima. A nismo promijenjeni samo mi. Vrapci i golubovi imaju bijelo i jarkocrveno perje. Žabe i vodozemci su postali mnogo

veći, ali su gotovo prozirni. Ribe [...] imaju promjene u području škrga i peraja, kao da im tu hoće narasti udovi s kojima će uskoro biti sposobni za život na kopnu. [...] Ima letećih puževa i pauka koji pletu mreže ispod vode." (str. 132) Nova je stvarnost utemeljena na nekontroliranim genetskim mutacijama, iza kojih stoji čovjekova neodgovornost u području prirodnih i biotehničkih znanosti. No, s čovjekom je nestalo biće koje se je igralo božanstva, u smislu genetskog inženjeringa, i to stvaranjem grotesknih genetskih koktela različitih životinja, u okvirima kontroliranih genetskih mutacija.

Bizarna štakorska teza u posthumanom stanju začudo glasi: Nedostaje nam čovjek! Ili izrijeком iz teksta romana: "Nedostaje nam protuigrač. Bez ljudskog roda i njegovih žetvi, zaliha, osjećaja gnušanja i strasti za tamanjenjem mi štakori potpuno smo oslonjeni sami na sebe. Priznajem: bilo je lako, posve lako živjeti u njegovoj sjeni; čovjek nam sada nedostaje." (str. 174) Zbog tog nedostatka štakorski rod gubi svoju moralnu ravnotežu i donekle nadomješta čovjeka u svim segmentima nekoć dominantne ljudske gluposti. Dolazi do razvoja u smjeru religioznosti, do raskola, ratova, istrebljenja. Nedostatak čovjeka izazvao je, međutim, i čudnovatu genetsku sintezu čovjeka i štakora. Pojavio se je čovjekoliki štakor iliti štakoroliki čovjek! Grass prikazuje u svijetu svoje fikcije sukob tzv. "Novošvedana" i štakorskih zajednica. Dakle, povijest se ponavlja, predstavlja zapravo cirkus u cikličnoj strukturi.

ZAKLJUČAK O GRASSOVOJ STUDIJI O GLOBALNOJ LJUDSKOJ DESTRUKTIVNOSTI I SAMOUNIŠTENJU Grassov je roman studija o globalnoj ljudskoj destruktivnosti i samouništenju, pri čemu tek štakori preživljavaju i počinju osjećati sućut i čežnju za čovjekom – dapače otvaraju i muzeje i crkve za uspomenu na propalu ljudsku rasu. Međutim, vrhunac ironiziranja i povijesnog pesimizma Grassov roman dostiže kada se i sama štakorska civilizacija pokaže (auto)destruktivnom. I Grassov roman predstavlja pokušaj prikaza odnosa između čovjekova i štakorskoga roda u pretpovijesti, povijesti, suvremenosti i u vremenu nakon fikcionalnog globalnog nuklearnog holokausta čovječanstva. Grass koristi štakoričin lik da bi iz životinjske vizure kritizirao negativne momente u razvoju ljudske civilizacije, licemjerje krivo shvaćenih religijskih postulata, rasizam i antisemitizam. S druge strane, štakorica pretjeruje u vlastitoj samohvali, tako da ne začuđuje kada takav hibris biva kažnjen ponavljanjem čovjekovih grešaka u postapokaliptičnoj situaciji bez čovjeka. ■

Navodi iz Grassova romana označeni brojem stranice odnose se na sljedeće izdanje:

Günter Grass, *Štakorica*. Preveo Ratimir Škunca. Zagreb, 2004.

Screenshotovi iz filmske adaptacije romana: *Die Rättin*. Njemačka 1997. Produkcija: Telefilm Saar. Potpora od strane Filmförderung Schleswig-Holstein MSH kao i od Aktionsplan 16:9 Europske Unije. Redatelj: Martin Buchhorn. Scenarij: Renate FräBdorf.

Ulomak iz veće cjeline.

U POTRAZI ZA IZGUBLJENIM

SILVA KALČIĆ

Art deco i umjetnost u Hrvatskoj između dva rata, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, od 26. siječnja do 30. travnja 2011.

“Stil jedne ere ne znači specifične forme u specifičnoj formi umjetnosti; svaka forma je samo jedan od simbola unutarnjeg života, svaka forma umjetnosti je puki doprinos stilu. Ipak, stil je simbol sveukupnog ozračja, stava ere prema životu, i jedino je vidljiv unutar svemira svih umjetnosti.”

— Peter Behrens, *Feste des Lebens und der Kunst/Veličanje života i umjetnosti*, 1900.

Primiće se kraju izložba *Art deco i umjetnost u Hrvatskoj između dva rata*, koja obuhvaća više od 750 izložaka koji odražavaju visoku razinu stila koji je bio prihvaćen u tadašnjoj arhitekturi i industrijskome dizajnu te u vizualnim umjetnostima, glazbi i plesu. Slike, skulpture, fotografije, filmski isjecci, plakati i predmeti primijenjene umjetnosti, od pokućstva, stakla, keramike, metala i satova do haljina i modnoga pribora, odabrani su iz fundusa MUO-a, i iz drugih hrvatskih muzeja i ustanova u kulturi i privatnih zbirki. Uistinu, ovo je rijetki primjer neimportirane mega-izložbe koju nužno organizira velika institucija sa sjajnom marketinškom službom – u doba kada inicijativu u projektima u kulturi preuzimaju nevladine i neprofitne organizacije i autorske udruge, kolikogod je takva produkcija inovativna, ona ne može infrastrukturno i financijskom snagom proizvoditi mega-izložbe, koje pak zrače svojevrsnim akademizmom. Iako je vizualni identitet izložbe temeljen na variraju art deco tipografije (tipografija im asocijativnu snagu, primjerice slovo “B” nateklog trbuha ili “G” razapljene čeljusti u art decou priziva sliku žene kratke kose sa šeširićem na plaži u Palm Beachu, kako bi to rekao A. de Botton), izložba se bavi njegovim vremenom, a ne pobliže art decoom kao stilom, što je zbunjujuće i skreće edukativnu narav izložbe s mogućnosti da predstavi odrednice jednog stila, a ne više koegzistirajućih u dva desetljeća 20. stoljeća. Čini se važnim kroz ovakvu izložbu laicima objasniti da *art deco* nije *art nouveau* – uočljiva je programska aluzija, odnosno sličnost termina svakako nije nimalo slučajna te da je to vrijeme kada je rođen dizajn, u jednakosti *ars + techné*... “danas, u vrijeme mašine i radio koncerata možemo da govorimo i o artistifikaciji proizvodnje”, kako je ustvrdio Stanko Rac. Osnivanjem Odjela za dizajn u njujorškom Museum of Modern Arts 1932. to će skladno jedinstvo umjetnosti i industrije, koje odgovara na čovjekovu potrebu za stilističkim izborom i proizvodi naše želje i žudnje osim što ih zadovoljava, steći dignitetnu oznaku umjetničkog djela. Tekovine *art decoa* i secesije su najizrazitije u sferi oblikovanja svakodnevnog života te “socijalnoj” odnosno “društvenoj”, koncipiranja novih oblika habitacije i javnog prostora te pružanja okvira za velike društvene promjene i kolektivizme.

ARKADIJSKI ŽIVOT SELJAKA Na izložbi *Art deco i umjetnost u Hrvatskoj između dva rata* tako se naprosto nalaze

djela umjetnika koji su djelovali 1920-ih i ‘30-ih, od slikara Ljube Babića, Vladimira Becića, Vilka Gecana, Marina Tartaglie i Sergija Glumca do arhitekata Huga Ehrlicha, Stjepana Planića, Viktora Kovačića i Drage Iblera; tu je i Meštrovićev Paviljon. Na izložbi su na isti način postavljeni tzv. lijepa i primijenjena umjetnost i dizajn, kao i domaća produkcija s djelima *art decoa* iz kulturalnih centara toga vremena, što čini izložbu pomalo revijalnom no uistinu je u skladu sa šarmantnom i kozmopolitskom prirodom tog drugog, nakon art nouveaua, istinskog internacionalnog stila sa svojim odbijanjem povijesnog te insistiranjem na “modernom”, u značenju “novom” (uostalom, gotika ili rokoko su se u svoje vrijeme također nazivali modernima). Dakako, art deco je stil građanskog društva, ali i građanske klase, radnički *slumovi* i bugarski vrtovi na periferiji Zagreba i život hrvatskih seljaka stoga nisu predstavljeni na izložbi, osim kao arkadijski motiv (podravskoj svinjokolji na crtežima Krste Hegedušića u duhu *Neue Sachlichkeit* ovdje nije mjesto). Nije li i secesija bila “zanosna draperija represivnog društva”, kako je napisao jedan austrijski kritičar? Kolikogod elitistički, međutim, stil art decoa kao hedonizam prirodan utilitarnosti forme, kreiranje stila života i imaginarija individualiteta kroz modu je ipak bio poznat i dostupan dotad neviđenom broju pa čak i masama ljudi, zahvaljujući tehnološkim postignućima *Belle Époque* i novim medijima poput fonografa, gramofona i filma (ne treba zaboraviti prvi eksperimentalni TV prijenos 1926.), kao i pojavi masovnih medija poput plakata, novina, časopisa i radija (na primjeru radijskog koncerta) te fenomena sajmovi i (svjetskih) izložbi – širenje društvenih rituala od viših prema nižim klasama dokinuto je s postmodernom. Izum laica filma 1920-ih doprinosi demokratizaciji medija fotografije. Tribalizam, orijentalizam i japanizam, koncept *Gesamtkunstwerka*, lirska i geometrijska apstrakcija, geometrijski funkcionalizam u arhitekturi, *Aesthetic Discontent* i *Aesthetic Movement* odnosno *larpurlatizam* i avangardna umjetnost okvir su u kojemu se rađa “dekorativna umjetnost” – pojam je izveden iz naziva izložbe *Exposition Internationale des Arts décoratifs et industriels modernes* održane 1925. u Parizu, a kao stilska kategorija definira se 1960-ih. Za to se razdoblje često koriste termini kao što su “lude dvadesete” (*Roaring Twenties*), “zlatne dvadesete”, *Jazz Age*, *Charleston Era*, *Zig zag Moderne*, *Streamline*; vrijeme je to “izgubljene generacije”, “Velike depresije”, “Američkog sna”... balova udruga, uvođenja novih sportova poput golfa ili prekooceanske plovidbe.

ZAPOSLENA ŽENA *Art déco*, kao eklektičan stil nadahnut estetikom stroja i ritmom metropolisa; od secesije je zadržao nagnuće ka dekorativnosti i motive iz prirode kojima je ukinuo mekoću, bičastost linije, a pastelne nijanse zamijenio intenzivnim bojama i sjajnim površinama. Od sezamista je preuzeo fasetirane plohe (“Želim

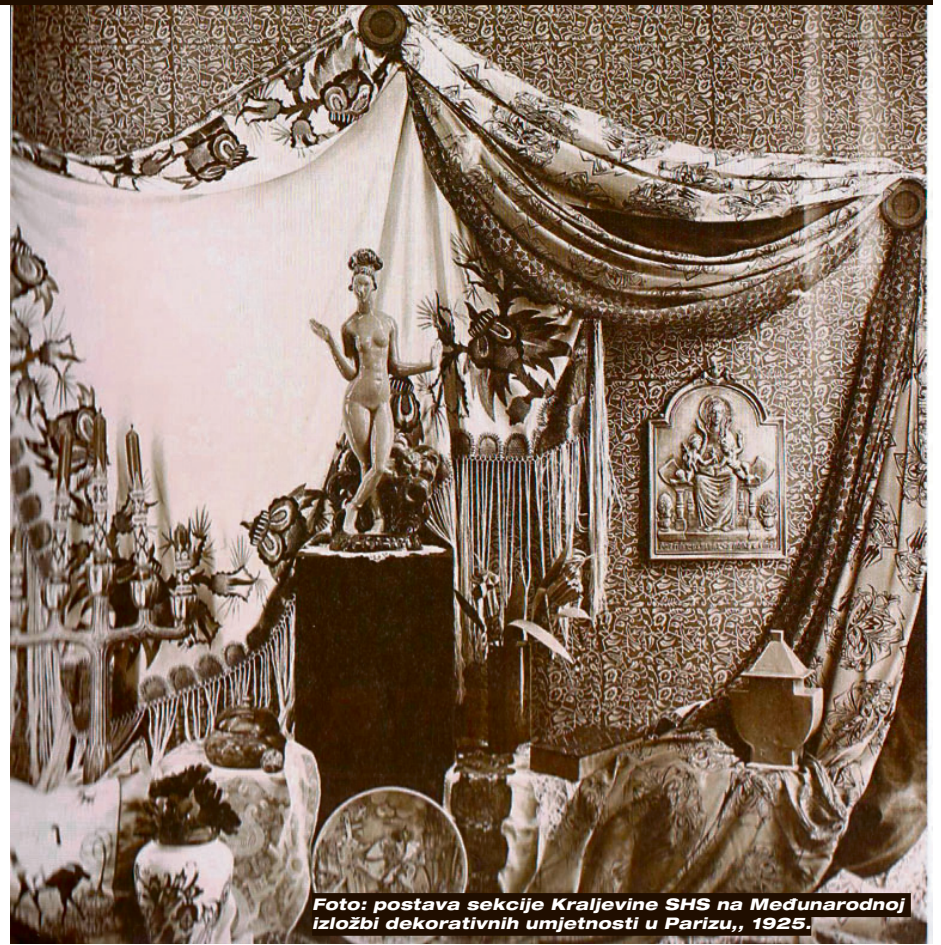

Foto: postava sekcije Kraljevine SHS na Međunarodnoj izložbi dekorativnih umjetnosti u Parizu, 1925.

slikati predmete tako da ih neki inženjer može konstruirati prema mojim slikama”, reći će Cézanne), od kubizma poliperspektivu tj. simultanizam, od konstruktivizma apstraktne geometrijske forme i žarke nenaravne boje, od futurizma aerodinamične forme s omiljenim motivom radijalnih linija, nalik na zrake koje emaniraju iz jednog središta. Sinkretizam art decoa neodvojiv je od Freudovih slobodnih asocijacija i vizualnosti filmske montaže. Značajke stila očituju se istodobno u predmetima izrađenim od skupocenih materijala, kao što su ebainovina, slonovača i leopardova koža, i od novih materijala poput plastike, aluminija i kromiranog čelika, bez ornamenta i ornamentacije, no dekorativnim po svom obliku. Pojava neformalne (engl. *casual*) odjeće je jedno od obilježja epohe – *muškarac se u javnoj sferi povodi za likom flâneura*, dandyja 19. stoljeća koji nosi uske hlače i kratki kaput i golglav je. Oslobođenje ženskog tijela od stega korzeta nastaje s reformirane haljinom nadahnutom kaftanom, nalik na “vreću brašna” Wiener Werkstatte, i njezine reinterpretacije francuskog dizajnera Paula Poireta. Inovacija art decoa je otkrivanje ženskih nogu, istodobno s pokretom za ženska prava i pojavom zaposlene žene, koja s izumom singerice 1851. može slijediti parišku modu “skidajući” model sa slike iz časopisa, odjećom koja negira femininu oblost, strojne androgine estetike u kombinaciji s kratkom kosom geometrizirane forme. Žena je *garçonne*, nalik na dječaka posuđuje mušku funkcionalnu odjeću, košulju i pidžamu, navlači hlače. “Fenomen *Garçonne* se ugasio u tridesetim godinama. Svjetska gospodarska kriza nije samo vratila konzervativnu modu, već i tradicionalne društvene norme, koje su od žene očekivale da postane odanom majkom i samozatajnom suprugom.” (Djurdja Bartlet, *Moda i stil života*). *Flapper koja pleše jazz u suknjici od banana i flertuje sa suprotnim spolom stanuje i u Zagrebu*.

SIMULTANISTIČKI SUSRET SA SVIJETOM Raskošan katalog izložbe s petom, srebrnom bojom i suhim tiskom na omotu, uključuje tekstove autora i konzultanata izložbe (uz Djurdju Bartlett, Jasne Galjer, Aleksandera Lasla, Irene Kraševac, Miroslava Gašparovića, Ane Lederer i Marije Tonković o kiparstvu, slikarstvu, arhitekturi, primijenjenoj umjetnosti i dizajnu,

scenografiji, kazalištu art decoa i o fotografiji kao “medijskoj afirmaciji i afirmaciji medija”), među njima se ističe tekst Viktora Žmegača naslovljen “Art deco u povijesnom kontekstu”: “U Krležinu romanu *Na rubu pameti* glavni lik u posljednjem poglavlju sjedi pred radio-aparatom i traži simultanistički susret sa svijetom, lutajući skalom od arija do objave rata, od harmonike koja svira “Parlez moi d’amour” do političkog predavanja ili teniske reportaže. Kao što je rečeno da krajolik iz jurećeg vlaka izgleda drukčije nego pejzaž u očima šetača, tako je i ovdje medij odredio doživljaj i percepciju zbilje.”

Danas u Hrvatskoj, u doba represije kada svi žalimo za nekim vlastitim boljim vremenom, u buđenju iz konzumerističkog delirija (u čijem je pogonskom zamašnjaku djelovao i art deco, uvjerenja da je više = bolje), dragocjeno je napraviti izložbu o stilu koji, zaokupljenošću estetskim kvalitetama forme pravi mentalni odmak od Velikog rata, u međuvremenu kriza i depresija (te potvrđujući Ameriku kao novobudući centar moći), posvećenu građanskom društvu ljudi koji se u uljudenom modernom gradu ponašaju prema uzusima bontona. Jedna generacija žali za građanskom kulturom socijalizma, dok će Josip Vaništa 1962. napraviti “U čast Manetu. Beskrajni štap. Bez funkcije. Samo ravna linija”, kao način bijega iz sustava koji je nakon Drugog svjetskog rata razbijao stilske stolice i objavljivao članke protiv šešira, koji su bacani s glava promrzlih prolaznika. Stvari i zgrade imaju memorijalnu snagu, utjelovljuju i grade identitet čovjeka. Lijepo zgrade, reći će Stendhal, imaju snagu da nas grade moralno i duhovno, učvršćuju nas u odluci da budemo dobri i plemeniti, požrtvovani, organizirani, hrabri ili uzvišeni, u jednačenju lijepog i etičkog. Kad je pisac Curzio Malaparte sagradio sebi novi dom na stijeni na otoku Capriju 1938., napravio je – kako piše prijatelju, autoportret u kamenu, “kuću nalik na mene” (*una casa come me*). S druge strane, karikatura Paula Kleea iz 1903. prikazuje drugu stranu takvog građanskog društva: dvojicu građana koji se sreću na cesti, svaki misli da je nižeg ranga od onog drugog pa se pokušava od njega napraviti manjim, submisivnim naklonom. **B**

SUVREMENI KABINET KURIOZITETA

IZLOŽBOM RADOVA UMJETNIKA KOJI SE BAVE ODNOSOM LJUDSKOG TIJELA, MODNOG DIZAJNA I BIODIZAJNA POKUŠALO SE POKAZATI NA KOJI SE NAČIN SUVREMENA VISOKA MODA NADOVEZUJE NA MODERNU UMJETNOST

SANJA HORVATIN

Mirabilia, izložba Yoke Fukushime, Silvija Vujičića i Tatjane Vukelić, Galerija Galženica, Velika Gorica, od 25. veljače do 3. travnja 2011.

Dominantan fokus na racionalan poredak stvari, koji i danas oblikuje prosvjetiteljsku “kulturu muzeja”, doprinio je zaboravu o osmišljenim koncepcijama kabineta čudesa koji su prethodili pojavi znanstveno diktiranog pristupa. Okaljane statusom spektakla za široke mase, te su kolekcije podsjećale na fantastične i dojmrljive teorije prirodne filozofije koje su dopirale iz usta putujućih učenjaka. Stoga su i kabineti čudesa balansirali između statusa zabave, predstave i prenošenja praktičnog znanja.¹

Sadržaj kabineta čudesa, preteča modernih muzeja popularnih u aristokratskim krugovima tijekom 16. i 17. stoljeća, obično je bio organiziran u tri kategorije: *naturalia* (predmeti iz prirode), *artificialia* (predmeti proizvedeni ljudskom rukom) i *mirabilia* (fantastični, nedefinirani predmeti). Upravo je ta posljednja kategorija, smještena u sklisko, nedefinirano semantičko polje između ljudskog i prirodnog, kabinetima podarila stigmatu bizarnog i mističnog, morbidnog ili čak monstruoznog.

S druge strane, nudeći komprimirano bogatstvo raznolikih predmeta na jednom mjestu, kabineti su bili svojevrsan mikrokosmos. Takvo je iskustvo promatraču pružalo nesputanu imaginaciju te omogućavalo stvaranje slobodnih asocijacija i novih značenja. Popularnost kabineta čudesa bila je relativno kratkoga vijeka: ubrzo je prosvjetiteljski duh krenuo u nezaustavljivu sistematizaciju svijeta. To postaje zorno vidljivo u prostornoj organizaciji muzejske građe, gdje *naturalia* (prirodoslovni muzeji) postaje jasno i strogo odvojena od *artificialie* (umjetnički muzeji), pri čemu je mistična među-kategorija *mirabilia* gotovo u potpunosti zaboravljena. Ipak, u digitalnoj eri se stvari ponovno okreće u nekim novim smjerovima. Tako neki suvremeni teoretičari u nepreglednom mnoštvu najrazličitijeg nehijerarhiziranog video i audio sadržaja na internetskim alatima poput *YouTubea* prepoznaju upravo suvremenu varijantu kabineta čudesa.²

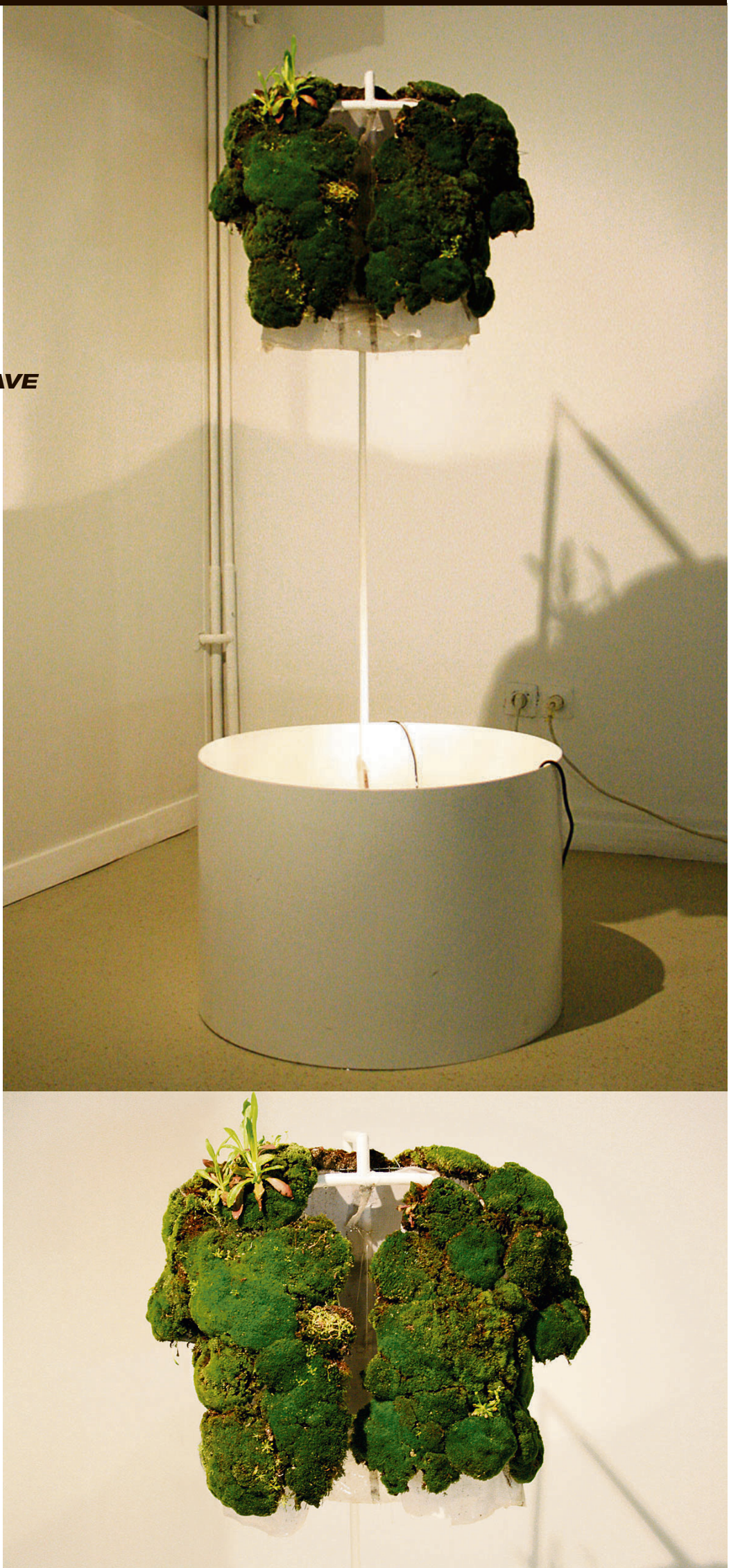
Polje djelovanja troje umjetnika/ca okupljenih na izložbi bazira se na napeitosti između tih dviju suprotnosti. S jedne strane, svaki od umjetnika/ca direktno se bavi prirodom i koristi je u svome radu kao motiv ili medij (mahovina, ljudska koža,

majčino mlijeko, nokti, ribice, itd.). S druge strane, umjetnici/ce se bave pitanjima tradicionalno smještenim u domeni umjetnosti i filozofije: tako rad Silvija Vujičića propituje uobičajenu percepciju boje, objekti Yoko Fukushime vezuju se uz seksualnu intimu, dok se Tatjana Vukelić bavi suvremenom potrebom za konstrukcijom i izmjenom identiteta. Možda u nama duboko ukorijenjena enciklopedistička vjera u razum i zazor od mutacije prirode uzrokuje nelagodu i odbojnost pred reklamom za umjetnu ljudsku kožu, ribicama ukrašenim šarenim perlicama ili odjećom od mahovine.

MOGUĆNOST MISTIČNOG I MORBIDNOG

Unatoč rapidnom razvoju svih znanstvenih disciplina, ta mogućnost mističnog i morbidnog, koju je renesansni um bio sposoban realno doživjeti, ravnopravno uvrstiti u sliku svijeta i u svojem je kabinetu imenovati *mirabiliom*, i danas je latentno prisutna. Na nju nas podsjeća Vujičićev traumatičan laboratorij boja. Suvremeni konzument “ujedinjenih boja Benettona” ili šarene palete Murtićevih američkih impresija ovdje se susreće s “bolnim” okamenjivanjem cvjetova u procesu prirodne transformacije – iz zdrobljene stijene u tonove čiste boje. Vujičićev rad jednako se tako se može odnositi na bilo koju vrstu suvremenog otuđenja od duboke organske povezanosti čovjeka i prirode (simptomatičan primjer su bolesti i fenomeni vezani uz suvremenu zapadnjačku percepciju i konzumaciju hrane).

Mogućnost proizvodnje umjetnih organa u komercijalne svrhe više nije nimalo fantastična. Ipak, čini se da rad Tatjane Vukelić odražava upravo morbidan osjećaj pri pomisli na stvarnu realizaciju naših najludih imaginacija (sve češće mogućih u virtualnim promjenama identiteta) na

realnoj biološkoj osnovi. Frenkensteinska sjena kao da se neumorno uzdiže nad svakim sljedećim iskorakom biotehnologije. Umjetnički tretman intimne tjelesne materije preokupacija je umjetnice Yoko Fukushima. Njezini radovi izazivaju nelagodu izazvanu korištenjem menstrualne krvi ili majčinog mlijeka kao medija u svrhu ostvarenja umjetničkog i poetičnog, čime se također smještaju unutar morbidne aure *mirabilia*. ■

Bilješke:

1 Barbara Maria Stafford, *Artful Science: Enlightenment Entertainment and the Eclipse of Visual Education*, MIT Press, Massachusetts, 1994.

2 Robert Gehl, “YouTube_As_Archive: who will curate this digital wunderkammer?”, *The International Journal of Cultural Studies* 12.1

UZORCI TEMELJNE RELACIJE IZMEĐU BIVANJA I SJEĆANJA

IZLOŽBA FOTOGRAFIJA NASTALIH BRZIM OKIDANJEM KOJIMA AUTOR BILJEŽI PRIZORE KAO ŠTO JE MJESTO I ORUĐE SMRTI NEČIJEG KUĆNOG LJUBIMCA ILI PSA LUTALICE, U PROSTORU UDRUGE KOJA „ZASTUPA TRAJNI RAD NA DJELU KAO JEDINU AUTENTIČNU SUVREMENOST“

MARKO GOLUB

Izložba Igora Kuduza *Blueprint / Nacrt / Fotografije / Video*, Academia Moderna, Zagreb, od 1. do 21. travnja 2011.

Priča ponekad prethodi fotografiji. Na elektronskoj pozivnici nove izložbe Igora Kuduza (rođenog 1967.) stajao je tekst, zapravo fragment duljeg teksta, koji govori o tome kako je dotični 1991. imao 24 godine i studirao grafiku na ALU, a zatim i kako je "iste godine ugledao jedan od prizora koji je kasnije fotografirao i sada ga po prvi puta pokazao, na ovoj izložbi". I zaključno: "Ni sam ne zna kada se kasnije vratio na mjesto na kojem je ugledao taj prizor i snimio ga".

Galerija Academia Moderna, u kojoj se izložba održava, inače je sterilan *white cube* izložbeni prostor koji istovremeno djeluje anakrono poput svetišta i mondeno poput *lounge bara*, a gotovo sva umjetnost koja se u njoj prikazuje ima auru otmjeno- sti i autoriteta. Samom ovom pričom, koja zapravo dolazi iz predgovora povjesničarke umjetnosti Janke Vukmir, od Kuduza se zapravo očekuje da na poprište događanja donese i jedno drugo mjesto i drugi prizor. Isto ono mjesto i prizor o kojima priča go- vori, a ne definira ih.

— FOTOGRAFIRANJE JE I PSIHOLOŠKI I EMOCIONALNI PROCES, KOJI UKLJUČUJE I SJEĆANJE I VRIJEME ONKRAJ "ZAMRZNUTOG TRENUTKA" —

IŠČEKIVANJE, TAKOĐER, PONEKAD PRETHODI FOTOGRAFIJI Sve rečeno zvuči pomalo kao mistifikacija, što je nezgodno jer je Kuduz jedan od umjetnika koji ništa ne mistificiraju. Natuknuo je, međutim, u jednom odlomku spome- nutog predgovora, svoje razmišljanje o odnosu viđenog i fotografiranog prizora, gdje prvenstvo daje viđenome i doživlje- nom bez obzira kada će, i hoće li ikad biti zabilježen kamerom. I sjećanje, dakle, ponekad prethodi fotografiji, i to je možda posljednji i najvažniji ključ za Kuduzovu aktualnu izložbu koja ima očigledno kon- cept, ali u konačnici, taj koncept nije na- dreden izloženim fotografijama.

DISTORZIJE U OKO-

LIŠU Serija zabilježenih prizora obuhvaćena ovom izložbom nastajala je nekad tijekom posljednjih dvadeset godina i zaokružena je zapravo tek njenim izlaganjem. Pritom su sve fotografije datirane tek okvirno "između" 1991. i 2011., iako nijedna, ako je vjerovati autoru, nije snimljena ove go- dine. Sam taj vremenski razmak implicitno ih povezuje sa tra- janjem umjetnikovog bivanja na sceni suvremene umjetnosti, ali one nemaju status ogled- nih primjeraka za retrospektivni pregled njegovog rada, pa čak niti opskurne kolekcije zaborav- ljenog, rijetkog i nesortiranog materijala. Kuduzovi *Blueprints* ili *Nacrti* nisu ništa drugo nego uzorci temeljne relacije između bivanja, sjećanja i bilježenja u prizoru, ali takve koja ne obve- zuje, koju se ne racionalizira i ne generali- zira od strane autora. Spontano

prateći razvoj tehnologije u spomenuta dva desetljeća, dio fotografija klasično je dobiven iz negativa, drugi i veći dio di- gitalno je tiskan iz elektronske arhive. Tako su i izloženi. Posljednje dvije fotografije predstavljene su u mediju *light-boxa*, koji im daje autoritet objekta, ali istovremeno for- matom i volumenom ponavlja

stroge rektangularne konture zabilježenih predmeta i "pojačava" njihovu prisutnost, budući da su oba predmeta i sami ujedno i jedini izvori blistavog, koncentriranog svje- tla na fotografijama.

Već ta dva rada bila bi dovoljna za nacrt punokrvnog, konceptualno čistog ciklusa, no izložba *Blueprint* u tom smislu izmiče, preferirajući fragmentarne, nedovršene i nezaokružene situacije. Zajedničko je većini tih fotografija da bilježe trag neke ljudske aktivnosti, u rasponu od sponta- nog gomilanja predmeta na stolu u dnev- noj sobi prilikom nekog druženja, kao na jednoj od rijetkih naslovljenih fotografija *Prijateljstvo*, do odloženih i nedovršenih

Bez naziva, 1991. - 2011.

Bez naziva, 1991. - 2011.

— KUDUZOVA PRIVUČENOST NEKIM PRIZORIMA JE KAO PRIVUČENOST I/ILI BLISKOST SA ODREĐENIM LJUDIMA —

građevinskih zahvata u prirodi ili urbanom okolišu. Kuduzovu pažnju neselektivno pri- vlače i monumentalne, ljudskom rukom učinjene, distorzije u okolišu, kao i posve efemerni motivi poput hrpe zaostalog sni- jega usred svoje neugledne, prljave tran- sformacije. U diptihu *Temelji* sučeljena su dva motiva od kojih je jedan nađen, a drugi je "uprizoren". Prvi je betonska platforma vjerojatno preostala od davno napuštenog gradilišta usred šikare, a drugi je u sličnom ambijentu izveden od samog umjetnika, koji je na temelju vlastite mentalne slike, bez potrebe za dekodiranjem, na iskrčenom terenu iskopao petnaestak rupa u zemlji.

PRIVLAČNOST FORENZIČNE FOTOGRAFIJE

Kompozicija jednom podsjeća na kvalitete apstraktnog, gotovo monokromnog slikarstva, kao u zabilje- ženom prizoru parkirališta čije su oštro rezane plohe i linije iscrtale žega i dotra- jalost. Drugdje, pak, kao da gledamo fo- renzičku fotografiju koja hladno, grubo i informativno, brzim okidanjem, bilježi mje- sto i oruđe smrti nečijeg kućnog ljubimca ili lutalice.

Evo dijela jednog ključnog paragrafa u kojem fotograf govori o prizorima koje

je zabilježio: "Ono što ih jedino povezuje jesu, i meni neobjašnjivi razlozi zašto sam 'hipnotički' i toliko snažno asocijativno bio trenutno povezan s prizorom ispred sebe, ili imao određene slike u glavi. I ni- sam se nikada pozabavio time zašto su me toliko okupirali. Slijedom toga nije mi ni važno kako ću ih zabilježiti i kako će to na kraju izgledati... Privučenost nekim pri- zorima usporediva je s privučenošću i/ili bliskosti sa određenim ljudima jer bude sveobuhvatna".

Kod Igora Kuduza, barem u seriji *Blueprints*, fotografija nije brža niti postojanija od sjećanja. Ako je vjerovati samom autoru i dijalogu između njega i predgovaračice reproduciranom u katalogu, izložene foto- grafije, dakle, povezuje Kuduzova hipnoti- ziranost uočenim prizorima kojima se vraća i bilježi ih po inerciji i instinktu. Bez ambi- cij da ih dokumentira tehnički i zanatski savršeno, i bez intencije da mu fotografija bude instrument kojim će podijeliti njihovu asocijativnost i vlastite emocije i misli. Pa ipak, ponešto od toga dopire do gledatelja. Fotografiranje je i psihološki i emocionalni proces, koji uključuje i sjećanje i vrijeme onkraj "zamrznutog trenutka". Onog o ko- jem svi pričaju. ■

Emitirano u *Triptihu* III. programa Hrvatskoga radija

MURAL KOJI SE ŠIRI UNEDOGLLED

MURAL MORFOLOŠKI I TIPOLOŠKI PROIZLAZI IZ JURIĆEVE IZLOŽBE *Memo Chip* U UMJETNIČKOM PAVILJONU I SVOJEVRSNI JE *hommage* (POŠTENU) ZANATU

IVICA ŽUPAN

Izložba Duje Jurića *Memo Chips*, Galerija Mazuth, Zagreb, od 18. ožujka do 10. svibnja 2011.

Duje Jurić (rođen 1956.) posljednjih dvadesetak godina uporno očituje želju za poništavanjem dvodimenzionalnosti slike, teži ambijentalizaciji slikarstva, u više je navrata pokušavao poduzeti radikalni prostorni iskorak – iskoraci iz omeđena medijskog polja slike formatom omeđena polja na zidnoj plohi, kao zadana zidnoga umjetničkog objekta, ući u prošireni pojam slike kao prostorne instalacije, “slikom ući” u cijeli galerijski prostor i potpuno “biti u boji”, stvoriti ambijent u kojem bi se ostvarila njegova težnja prema spajanje slike u jedinstven, totalan koloristički ambijent, ali u tom naumu nikada nije predaleko otišao. Potpuni ambijent, protezanje/ekspanziju dvodimenzionalne slike u prostor nije uspio ostvariti jer je to našim galerijama redovito bilo preskupo pa – mada u tome sveudilj ustrajava – vlastitu sintezu konstruktivizma, opartističke i luminokinetičke umjetnosti te audio zapisa nikad nije do kraja – onako kako je to namislio – pretopio u ambijentalno ostvarenje. Redovito stiže tek na pola puta i stvara poluambijente, poluinnačice vlastite intrigantne zamisli.

Upotrijebljeni godinama spremna i na manjim izložbama uvježbavana izvanslikarska i izvanumjetnička tehnička i tehnološka rješenja i pomagala, slikar je tek nedavno na uvjerljiv i likovno atraktivan način uspio značajnije iskoračiti izvan materijalnog polja slike, kročiti u arhitektonski ambijent i propitati “prošireni pojam slike”, sintezom konstitutivnih činitelja – štafelajne slike, *patterna*, načela serije, mreže, svjetla i zvuka. Najdalje je otišao u grandioznoj, jedinstvenoj i neponovljivoj ambijentalnoj slikarskoj instalaciji *Memo Chips* u rujnu 2010. ostvarenoj u Umjetničkom paviljonu, koja je *highlight* njegove karijere. U tom je projektu u velikoj mjeri bila ostvarena cjelovitost, sinteza ambijenta, neka vrst totalna dizajna na tragu je ideje *Gesamtkunstwerka*, suvremene inačice ili reinterpretacije – s rješenjima za 21. stoljeće – te modernističke ideje. Rad je to koji je, u odnosu na dosadašnje pokušaje, u sebi sadržavao sukob jurićevske geometrijske morfologije, obogaćene sinergijom s medijima svjetla, pokreta i zvuka, a sve zajedno funkcioniralo je kao sjajna suvremena multimedijaska prostorna instalacija. U srcu projekta bilo je 96 akrilika na platnu s *patternom* nadahnutim izgledom računalne memorije i čipova, uz podtenu što ih računalni svijet otvara, poput prostora, brzine, vremena i kretanja, sve odreda djece svoga vremena, na kojima opažamo mnogo toga što čini vizualnu stvarnost današnjice – primjerice neo-geo, ornamentalizam, *computer-art*, iskustva grafičkog oblikovanja i dizajna općenito...

EVOKACIJA DUBOKOG PROSTORA Na istoimenoj izložbi *Memo Chips*, koja traje u novozaagrebačkoj Galeriji Mazuth, Jurić je – na tragu promišljanja ostvarenih u Umjetničkom paviljonu – ostvario jedinstven slikarski (polu)ambijent. Triptih novih akrila na platnu iz ciklusa *Memo Chips*,

postavljen na jednome galerijskom zidu, koji je svojim vizualnim senzacijama bogatim *patternom* i konstruktivnom mobilnošću poslužio kao strukturalni kostur, nadahnuće je i polazište za raskošan i vizualno atraktivan mural na drugome zidu. Takva nova slikareva plastička sintaksa nastavak je jurićevskog pikturnalnog fantazma, ali i strategije stvaranja slikanog polja kao teksta koji – na osnovi određenih premisa – strukturira slikareva “heraklitovski” ustrojena mašta. U ovakvom odabiru postojeći akrilici funkcioniraju kao referentna mjesta koja, među ostalim, svjedoče kontinuitet i konzistentnost sadržaja i metoda.

Patterni na akrilicima sazdan su od sitnih tvorbenih članova, nisu deskriptivni, ali su u neku ruku narativni, prepuni unutarnje tenzije i istegnute prostornosti. Po sustavu građe svaka je plastička konstrukcija iz triptiha – razlomljena linearnost, mahom monokromni uzdužni i poprečni pravci-pruge – otvoren sustav: može se kretati u svakom pravcu, dapače u više njih istodobno, poput metastaze “mutirati” iz sama sebe, nadograđivati se u lanac koji se beskonačno može kretati u svim smjerovima. Po sredini suprotnoga galerijskog zida slikar je aplicirao četvrto platno iz *Memo Chipsa*, iz kojega se slika – u skladu s vlastitom plastičkom sintaksom, s na njoj iscrtanim pravcima-prugama – širi i razvija u prostor, tvori mural, opet kao nezatvoren sustav koji se može širiti unedogled, koliko god mu to prostor dopušta. Mural je izuzetno složeno i atraktivno osmišljen i strukturiran i višestruko zaokuplja motriteljevu pozornost. Mural i akrilik apliciran na njemu, sa svojim artificijelnim konfiguracijama, djeluju poput živa, pulsirajućeg organizma. Budući da sam *pattern* stvara sliku neodređenu, ali uvijek plitkog prostora, slikar je – što je sporedni učinak toga apliciranja – vješanjem platna na zid stvorio i iluziju dodatne rasredištenosti i dubinske protežnosti – ekstenziju i meandriranje na muralu ostvarena *patterna* ne samo u širinu, nego i u dubinu – evokaciju dubokog prostora. Treća dimenzija ovdje nije iluzionirana igrom, preplitanjem i sučeljavanjem oštih okomica i vodoravnica i njihovim kolorističkim kontrastima na muralu, nego je četvrto platno – koje strši nasred murala – realna reljefnost čijim vizualnim efektima slikar nije samo obogatio optičku igru, nego je stvorio trodimenzionalnost. Postavljanjem opipljiva objekta na zid Jurić, osim što stvara koherentniju iluziju trodimenzionalna prostora i istodobno problematizira i odnos plastičke prostorne iluzije i materijalizirane, trodimenzionalne predmetnosti.

INFORMATIČKA VIZUALNOST I ovakvo – po ekstenziji skromno, ali po vizualnim senzacijama složeno i atraktivno – prostorno rješenje, među ostalim, simulira vizualnu stvarnost današnjice, sretna je sinteza egzaktnoga i intuitivnog te autora potvrđuje kao majstora u stvaranju ambijenta, ali i tvorca maštovite, nekodificirane i nekanonske geometrije, slikara raskošnih vizualnih spektakala, fantastički koji iz sužena

repertoara geometrijskih oblika izvlači složene i duhovite sklopove. Kao umjetnik s oblikovnom sviješću o prostoru i vremenu u kojem stvara, duboko i iskreno ukorijenjen u realnosti epohe u kojoj djeluje, a koju obilježava znanstveni i tehnološki napredak te kao sudionik postvarene realnosti suvremene visokorazvijene tehnološke civilizacije, Jurić se i u recentnim slikarsko-prostornim razmišljanjima nastavlja odrediti prema stečevinama informacijsko-komunikacijskog doba u kojem živi, virtualne stvarnosti i digitalizacije medija pa je i u projektu za Galeriju Mazuth do vrhunca razvio vlastitu tijekom karijere u više navrata predočavanu ideju “informatičke vizualnosti”; virtualne predodžbe svijeta digitalnih tehnologija kao odraza naše civilizacije. Ovaj se Jurićev projekt može iščitati i kao osobno autorsko očitovanje o razočaranosti praznom materijalnošću svijeta u kojemu je sve postalo generičko i zamjenjivo. U Jurićevoj slikarskoj elabraciji motiva čipa nije riječ o mimetičkom oponašanju elektronske činjenice – slikar ju je podastro onakvu kakva je u njegovoj imaginaciji. Mikročip ne sagledavamo samo kao memorijsku ploču i čip, kao znak i simbol koji ocrtava tehničko-tehnološki stadij suvremena svijeta, temeljni čimbenik tehničko-tehnoloških strojeva naše civilizacije, medij koji predstavlja i omogućuje suvremenu komunikaciju, nego i kao zanimljiv i atraktivan mikro-oblik podatan i za slikarsku interpretaciju. Svaka autentična umjetnost – poput ove – nema samo simboličko značenje, nego je i čimbenik vizualno-emocionalnog određenja, egzibicionizam koji razotkriva svoga autora i njegov odnos prema svijetu. Na vizualno vrlo impresivan način slikar je predložio svoj doživljaj unutarnje linearne strukture i uopće fenomen memorije pohranjene na čipu, očito posebice fasciniran začudnim brojem informacija koji stane u tako malom prostora. U dinamičnu meandriranje ukrštene su se Jurićeve linije najmanje doimaju kao tradicionalni neoplasticizam, a u svojim zmijolikim i jeguljastim, neuhvatljivim putanjama i akceleracijama više kao “kibernetika”, primjerice kompjutorska animacija, vizualizacija digitalnog čipa, ono što u nevidljivoj pozadini čini pozadinu elektronske slike, kompjutorski binarni sustavi, prizori znani “surferima”, beskonačni pritoci iz *cyber spacea*, neuronski putevi velikih računala, labirintski sustavi elektroničkih prijenosnika čije bi skrivene sadržaje tek trebalo dekodirati.

HOMMAGE (POŠTENU) ZANATU Stvoren je i osjećaj da uzavrele linije poput plazme pulsiraju platnom i da čak, prislonimo li dlan na platno, možemo očitovati njihovu propulzivnost i brzinu. Kad su jednom “krenuli”, prepleti vodoravnih, okomitih, prelomljenih, izlomljenih linija, meandriranih vrpca i drugih heterogenih pa i okruglih elemenata u prostoru slike, više se ne zadržavaju, nego se intenzivnim unutarnjim

— DUJE JURIĆ IZRAĐUJE MURAL KAKO BI ISTRAŽIO ODNOS PLASTIČKE PROSTORNE ILUZIJE I MATERIJALIZIRANE, TRODIMENZIONALNE PREDMETNOSTI —

ritmom sele iz slike, iritirajući motritelja već i činjenicom da to kretanje nije imalo za ljudsku percepciju važne parametre – početak i kraj, cilj i svrhu. Umnažanjem, usitnjavanjem i mjestimice grozničavim preklapanjem ritmički razigranih vodoravnih i okomitih linija – fino izvedenih i minuciozno satkanih – koje su, međusobno ispresijecane, u svome geometrijskom meandriranju najviše nalik labirintu – stvorena je bogata i intenzivna rešetkasta konstrukcija-ispuna – mreža.

Kao što je svojedobno iza štafelajnih slika čekala Priroda, u autonomnom, eksperimentalnom slikarskom polju modernizma i postmodernizma razastire se mreža, uzrok-nositelj iz kojega se širi slika. Kao što je davno ustvrdila Rosalind Krauss, mreža je sjajan predstavnici oslonac za cijeli niz slikarskih dostignuća: strukturira slikarski govor, otvara ga i čini podatnim za socijalnu i religioznu utopiju (od Maljeviča do Mondriana) ili zadržava dizajnerski anagram, povezuje znanstvena u umjetnička viđenja, cijelo vrijeme omogućuje da se slika u posebnom, izravno apriorističkom sloju ponaša kao *cosa mentale*. U ovom projektu fascinira i preciznost koja pretpostavlja izuzetnu dozu koncentracije u izvedbi mnogobrojnih rešetki, spleta vrpca, ispisivanju abecedarija geometrije, depersonaliziran proces slikanja u kojemu slikar zatamljuje rukopis do glatke, sjajne fakture. Projekt je i *hommage* (poštenu) zanatu, pomnoj strpljivosti izvedbe, ponos je to majstora dobro obavljenim poslom.

Projekt propituje i motriteljevu mogućnost percepcije vizualnih umjetnosti i snažnim meditativno-kontemplativnim porivima zahtijeva motriteljevu koncentraciju i buđenje njegovih superosjetilnih sposobnosti – kretanje prostorom koji imaginira unutrašnjost strojeva i boravak u njihovu tijelu. *Memo Chips* – i njegova novozaagrebačka inačica – nedvojbeno je vrhunac Jurićeve karijere te svojevrsta sinteza njegova sveukupnoga dosadašnjeg eksperimentiranja sa slikom, prostorom i estetikom čipa kao izdvojenom cjelinom u našoj suvremenoj umjetnosti, potvrđujući Jurića kao snažnu umjetničku osobnost iza čijih se postupaka probija autentična misao i afirmira ga kao autora koji njeguje osobni likovni jezik prepoznatljiva koncepta, po strani od dominantnih umjetničkih strujanja, koji se razvija unutar sama sebe više nego u dijalogu sa suvremenim kretanjima.

Projekt je vlastiti i osobni prinos vještini i znanju, promišljanju i spontanosti, živosti i dinamičnosti koje slikarstvo kao medij dopušta i na vrlo ekskluzivan način etablira sve što je autor dosad propitivao u slikarstvu – ušao je, najdublje dosad, u prošireni pojam slike ili u sliku u proširenom polju, i to na tako atraktivan način. **■**

ANTICIPATOR PSIHOLOGIJE I PSIHOANALIZE

**ARHETIP MODERNOG UMJETNIKA I ČOVJEKA,
LORENZO LOTTO ŽIVIO JE "SOLO, SENZA FEDEL
GOVERNO E MOLTO INQUIETO NELLA MENTE"**

LUKA BOGDANIĆ

Izložba manirističkog slikara Lorenza Lotta, Scuderie del Quirinale, Rim, Italija, od 2. ožujka do 15. lipnja 2011.

Početkom ožujka u izložbenom prostoru Scuderie del Quirinale u Rimu otvorena je velika retrospektiva Lorenza Lotta. Nakon prve velike izložbe posvećene tom slikaru koja se održala u Veneciji 1953. godine, potom izložbe održane u Bergamu 1998., ovo je u Italiji treća retrospektiva tog protagonista renesansne umjetnosti. Mjesta na kojima su održane ove izložbe nisu slučajna, naime radi se o tri grada u kojima je Lotto stvarao.

Rođen 1480. u Veneciji, suprotstavivši se svojim stilom dominantnim slikarskim tendencijama vremena, već 1508. odlazi iz Venecije u provinciju Marche, potom nakratko u Rim (1509.), da bi se zatim nastanio i duži period djelovao u Bergamu (gradu u Lombardiji koji je u to doba bio dio Venecijske provincije). S 45 godina vraća se u rodnu Veneciju, gdje je djelovao u sjeni slikarskih velikana, poput Tiziana, sve dok ga siromaštvo nije nagnalo da završi život kao laik u dominikanskoj Svetoj kući u Loretu godine 1556/57. Lotto je svoj umjetnički izraz izgradio nastavljajući se na tradiciju Antonella iz Messine i Dürera, realizirajući platna koja su izražavala polemički odnos kako prema poetici Giorgionea, tako i Tiziana. Lotto je slikar na pragu manirizma, koji je gledao na Raffaella bez entuzijazma, ignorirao Michelangela te razvijao vlastiti umjetnički izraz u suprotnosti s ukusom vremena u kojem je živio.

Tzv. prvi povjesničar umjetnosti Vasari, koji je mnogo više cijenio firentinsko slikarstvo (koje je gajilo crtačke vrline slikara) od venecijskog (čija je glavna karakteristika kolorit), nije osobito držao do ovog samotnog anticipatora moderne psihologije u umjetnosti. On je o Lottu napisao: "Vrijedio je po pitanju kolorita, ulizan i čist u izrazu u mladosti, uživao je da završi svoje stvari". Lotto je sebe opisao kao samotnjaka "bez vjernosti ijednoj vladi i kao osobu nesposojnog uma". Utoliko je Lotto, ne samo svojim djelom, već i svojim životom, svojevrsna anticipacija modernog umjetnika neukorijenjenog u vlastitom društvu, lutalice koji ostaje po svaku cijenu vjeran vlastitom poetskom izrazu.

ANTICIPACIJA ONIRIČNOG NADREALIZMA Na rimskoj retrospektivi tog neshvaćenog i za života nedovoljno cijenjenog umjetnika izloženo je 57 platana. Dakle mnoga, iako ne sva djela Lotta, kao što je već običaj u Scuderiama, gdje se svi autori prikazuju monolitno pa nedostaju djela autora iz istog vremena, kako bi se

umjetnik shvatio u kontekstu u kojem je živio, to pokušavaju nadoknaditi tumačenja uz slike – eksplikativni paneli. Oni to, međutim, mogu nadoknaditi samo djelomično, jer jedino platna suvremenika mogu putem usporedbe zorno ukazati na originalnost i kvalitetu slikara – subjekta izložbe. Na prvome katu izložena su velike oltarske slike, počevši od *Poliptiha Sv. Domenika*, djela koje je naslikao za dominikance u Racanatiu još u mladosti, razdoblju kada je imao dovoljno uspjeha da bude pozvan raditi u Rim. Potom slijedi oltarska slika *Madone na prijestolju sa svecima* iz Venecije pa ona *Madone na prijestolju sa svecima Josipom, Bernardinom, Ivanom Krstiteljem i opatom Antom* iz Bergama. Na drugome katu izloženi su portreti likova iz reda sitnog građanstva, stvarani u Veneciji i Bergamu, poput *Portreta mladog gospodina* iz kolekcije Venecijske Akademije, portreta *Andree Odonija* iz kraljevske zbirke iz Hampton Courta, portreta *biskupa Rossija* te slike nešto udaljenije od religijskih tema kao ona naslovljena *Krepot tjera Kupida i Pohotu*.

Postav izložbe je jednostavan, slike su osvijetljene kako bi se naglasio kolorit, potezi kista, i izrazi lica. U prvome dijelu izložbe, u kojem su postavljene velike oltarske slike, postav imitira oltare da što vjernije dočara izvorni kontekst u kojem se djela nalaze. U drugom dijelu izložbe posvećenom uglavnom svjetovnim temama, podloge na kojima su postavljene slike nestaju pred svijetlim i hladnim koloritom Lottovih platana. Izložba je postavljena tematski, a ne kronološki, iako je posljednja slika izložbe i zadnja, koju je već poluslijepi majstor naslikao. Radi se slici o *Predstavljanju u Hramu* (iz Loreta). B. Berenson je ocijenio ovu Lottovu sliku kao zadivljujuću u najvećoj mogućoj mjeri s psihološkog gledišta, a isto se može reći i "za slikarsku materiju upotrijebljenu tako moderno da podsjeća na impresionističke načine slikanja". Upravo je Berenson ponovo otkrio Lotta, nakon osude koji je ovaj majstor pretrpio od svojih suvremenika. Ukoliko se imaju na umu slike *Predstavljanje u Hramu* i *Trojstvo*, postaje jasnije to Berensonovo otkriće, nastalo istih godina kada Freud utemeljuje psihoanalizu, jer se upravo na ovim platnima mogu iščitati anticipacije elemenata oniričnog nadrealizma svojstvenog Daliju. Ljubitelj enigmi utkao je bezbroj simbolika i rebusa u svoja platna. Uz Berensonona, Longhi je također rehabilitirao Lotta, ali u funkciji svojih studija o lombardskom realizmu, vidjevši u njegovim igrama svjetla i tame svojevrsnog prethodnika Caravaggia.

Portret Andree Odonija, 1527.

— OPTIMIZAM RENESANSE IMA U LOTTOVOJ ESTETICI SVOJ KONTRAPUNKT —

VIŠE OD 100 SUDSKIH TUŽBI Modernost Lotta iščitava se ne samo u njegovim portretima *in stricto sensu*, već i na licima figura s njegovih kompozicija s religioznom tematikom. Igrom svjetla, tonaliziranjem hladnih boja draperija i predmeta, ostrim linijama koje dijele, ukazujući na prostor putem geometrije sitnih pojedinosti, Lotto je prodirao u ljudsku psihu dublje od bilo kojeg slikara svoga doba.

Utjecaja Bellinija, svog navodnog učitelja, oslobodio se tako da je postupno bellinijske arhitektonske elemente zamijenio draperijama. U antiticijskoj polemici koristi se reminiscencijama na Carpaccia, vidljivim kako na slici *Nagovještenje* iz Recanatija (1528.), tako i na onoj *Milosrđe svetog Ante* (1542.). Emfazi Tizianovih slika Lotto suprotstavlja *Milosrđe svetog Ante* na kojoj, odbijajući svaku retoriku, daje suzdržanu sliku "građanske birokracije milosti" (Argan).

Lotto, duboko religiozan duh, optužen za simpatije prema Reformaciji i Lutheru (čiji je portret danas zagubljen), prikazuje vjeru i providnost kao da one nisu transcendentni entiteti, već činjenice ovoga svijeta.

Prolazeći kroz izložbu dolazimo preko velikih oltarskih platana do portreta Lottovih građana njegovog vremena. Naime, dok je Tizian bio slikar dvorova i europskog plemstva, Lotto je bio slikar građanske klase iz provincije i bigotnog provincijskog klera. Ta ista građanska klasa nije lako trpjela njegov psihološki realizam. Činjenica da je za života podnio i pretrpio više od stotinu tužbi zbog svojih djela još je jedan dokaz da se sitna srednja klasa nije nikada odlikovala revolucionarnošću ukusa, a naročito da nikada nije bila voljna riskirati, kada se radilo o pitanjima estetike kao ni u slučaju drugih društvenih pitanja. Istovremeno ni odnos Lotta s klerom nije bio ništa lakši, više se puta u svojim pismima i dnevniku tužio na fratre, kako se olako odnose prema vjeri.

Lotto je među prvim (zahvaljujući sigurno i poznavanju sjevernjačkog slikarstva) pokušao kroz svoja platna izraziti psihiku složenost vlastitih modela. Utoliko je svojim portretima, koje je Argan nazvao portretima-dijalogima, postavio temelje problematiziranja psihologije u umjetnosti. On je prvi prevladao humanistički mit

čovjeka – heroja simbola, zamenivši ga čovjekom-egzistencijom. Postavivši pitanje unutrašnje psihičke kompleksnosti čovjeka, njegova odnosa i uvjetovanosti prema vanjskom svijetu, Lotto je anticipirao psihološku razradu likova, koja će se u potpunosti razviti u umjetnosti tek u 19. i 20. stoljeću. Veličina Lottovih slika nije u objektivnom prikazu lika, već u tome što su likovi prikazani onako kako se kvalificiraju upravo u trenutku kada su naslikani.

LOGOSOM KISTA PROMIŠLJATI ČOVJEKA

Lottove slike izražavaju misao prema kojoj čovjek, najsloženije od svih bića, može biti "opisan na dva načina: kao oblik na kojem se reflektiraju svjetla i boje okolnih predmeta te kao biće koje u licu i svojim činovima manifestira strasti duše". Njegove su slike anticipacija suvremene psihoanalitičke sposobnosti moderne umjetnosti. Modernost Lotta se iščitava u njegovoj intuiciji kompleksnosti psihe, koja se nazire kako u onome što čine njegovi likovi, tako i u njihovim izrazima lica. Iz Lottovih portreta, bilo onoga Andree Odonija ili trostrukog portreta zlatara, proizlazi slikar koji se postavio u dijalog sa svojim likovima; on im postavlja pitanja te pokušava odgonetnuti – nacrtati "razloge srca" svojih sugovornika. Ljepota koja zrači iz tih slika nije ona klasična niti ona prirodna pa ni duhovna, već se radi o iznošenju, kroz izraze lica i kroz kretnje, unutrašnjosti i napetosti ljudske duše. Radi se o razmjeni povjerenja – dijalogu koji slikar stvara s modelom.

Optimizam renesanse ima u Lottovoj estetici svoj kontrapunkt. Analitički realizam koji počiva na induktivnoj metodi fundiranoj na naturalizmu, izražava se kroz poetsko-spoznajni impuls koji želi prodrijeti u dubinu ljudske psihe, kako bi proniknuo jedinstvo osobe i prirode – pojedinačnog i općega. Suvremenik Erazma Rotterdamskog, Lotto je logosom kista promišljao čovjeka, dokazavši da i oko može prodrijeti u ljudsku dušu, a ne samo um. ■

Bilješke:
1 "sam, bez podločnosti vjeri i vrlo nemiran u mislima"

DIREKTNODEMOKRATSKI MODELI DANAS: TEORIJA I PRAKSA

DIREKTNA DEMOKRACIJA - IZMEĐU UTOPIJE I STVARNOSTI

LINGVIST I AKTIVIST S FILOZOFSKOG FAKULTETA, UZ KRATKU
RETROSPEKTIVNU ANALIZU DRUŠTVENOG OKVIRA, NUDI SKICU TERENSKI
FUNKCIONALNOG DIREKTNODEMOKRATSKOG MODELA

MATE KAPOVIĆ

Političari, politolozi, sociolozi, novinari zadnja dva desetljeća govore o tome kako je Hrvatska na početku 1990-ih postala demokratska zemlja i kako sada samo čekamo da se demokracija u nas, u blatu divljeg Balkana, i do kraja normalizira i da se smire naše divlje tranzicijske vode. To će dugotrajno putovanje svršiti, gdje drugdje, nego u Europskoj uniji, gdje teče med i mlijeko, a čiji demokratski deficit rečeni stručnjaci spremno zanemaruju [vidi J. Miloš, *Vodič kroz europsku demokraciju*, Zarez br. 302]. No jasno je da je demokracija ovog našeg, kao i inozemnog, kapitalo-parlamentarizma, kako ga zove Badiou, puka iluzija. Sav je diskurs o demokraciji i prelako odbaciti kao čistu ideologiju i odraz oportunitizma manjine koja od njega više ili manje, izravno ili neizravno, profitira. Iako se to vrlo lako može uvidjeti i na “uređenom Zapadu”, kod nas je to, zbog recentnosti naše primitivne akumulacije kapitala, još vidljivije. Jasno je da nema prevelike razlike, *mutatis mutandis*, između naše prvobitne akumulacije u 1990-ima i one koja se dogodila u zapadnim zemljama prije više stotina godina. No ipak je njezino nasilje, zbog čiste vremenske blizine, u tzv. tranzicijskim zemljama puno jasnije, što nužno olakšava i raskrinkavanje naše lokalne verzije liberalne predstavničke demokracije. Za razliku od intelektualnih “elita” i medijskih radnika koji su duboko uronjeni u dominantnu ideologiju, “obični ljudi”, kako god da ih nazovemo, iako još ne mogu jasno artikulirati opoziciju ili konkretne zamjerke trenutnom političko-ekonomskom sustavu, nešto slabije probavljaju i internaliziraju rečenu propagandu o demokraciji. To je vidljivo u prosvjedima u ožujku 2011. širom Hrvatske, kao i u tolikom broju ljudi koji ne glasaju, koji ne znaju za koga će glasati, koji misle da su sve stranke i političari isti i koji ne vjeruju da se izborima može išta bitno objasniti. Da je to realnost, pokazuje i sve veća zabrinutost ideoloških dušobrižnika zbog takvih stavova širokih narodnih masa.

DRUGO IME ZA KAPITALIZAM Što je zapravo nedemokratsko u trenutnom sustavu? Stvar je razmjerno jednostavna. U 1990-ima se dogodila provedba onoga što je Franjo Tuđman pojednostavljeno nazvao modelom “200 bogatih obitelji”, koji danas i mnogi pripadnici intelektualne “elite” i establišmenta osuđuju kao skandaloznu ideju, ne shvaćajući pritom da je taj model zapravo samo drugo ime za kapitalizam. Da bi do restauracije kapitalizma došlo, poduzeća, tvornice, hoteli i ostalo što je bilo u društvenom vlasništvu, tj. u vlasništvu svih nas, moralo se privatizirati. Kako je vrijednost sveukupnoga društvenoga vlasništva bila prevelika da bi se privatizirala po realnim cijenama

– u Jugoslaviji nije bilo bogataša, a ni u inozemstvu nije bilo tolikih sredstava – privatizacija se nije ni mogla odviti drugačije nego što jest: podjelom društvenog vlasništva podobnima (tj. predstavnicima odabranih “200 obitelji”) ili prodajom u besćenje, bilo da je riječ o domaćim ili stranim novopečenim vlasnicima. Pritom je potpuno svejedno je li to bilo po tadašnjim zakonima ili ne (a često i nije bilo) jer su te zakone donosili isti oni koji su se njima okoristili. Takva je privatizacija (koja se danas potpuno normalno, čak i u *mainstream* medijima, naziva *privatizacijskom pljačkom*) dovela do stvaranja nove domaće kapitalističke klase. Uz njih su formirane i nove političke stranke, a nominalno demokratski izbori se održavaju svake četiri godine.

No njihova demokratskost postoji samo na papiru. Teoretski se na izborima može bilo tko kandidirati, ali u praksi je jasno da se bez golemih financijskih sredstava na izborima ne može pobijediti – ništa drugačije nije ni u SAD-u ili u zapadnoj Europi, dakako. Bilo tko se može kandidirati na izborima, no bez *jumbo* plakata, skupih reklama na TV-u i predizbornih mitinga i javnih kampanja, potpuno je jasno da se na njima ne može pobijediti. To se zorno vidi i u činjenici da osobno bogatstvo praktički automatski osigurava bar ograničen uspjeh na izborima, kao što se vidi u slučaju Keruma, ali i Vidoševića i Mikšića. Pobjeda na izborima je, dakle, u potpunosti vezana uz centre financijske moći, a oni se kod nas nalaze u neokapitalističkoj klasi za koju maloprije rekosmo kako je do tih sredstava došla. Oni, naravna stvar, financiraju onoga tko će se zalagati za njihove interese. Takva se “demokracija”, stoga, sastoji od toga da svake četiri godine imamo priliku zaokružiti jedno od imena na papiru, iz stranaka koje više-manje provode i zastupaju identičnu ekonomsku neoliberalnu politiku, a koja radi protiv interesa većine, a u korist sitne gospodarско-političke “elite”. Kada jednom nekog od tih političkih klonova, koje su lokalni kapitalisti odlučili podržati, izaberemo, sljedeće četiri godine, do novih izbora, oni mogu raditi praktički što god hoće – ne može ih se smijeniti niti su oni ikako obavezani provoditi svoja predizborna obećanja. U takvu sustavu, u kojem je “pravo da se bude biran” izravno vezano uz mogućnost financiranja toga prava, nepotrebno je uopće i spominjati mrtve koji glasaju ili manipulacije izbornim jedinicama i sl.

MATERIJALNI I POLITIČKI INTERESI MANJINE Posve je zamislivo da bi se čak i predstavnička “demokracija” mogla vrlo jednostavno organizirati puno demokratskije, tako da ne ovisi o financijskim sredstvima. Moguće je npr. zamisliti sljedeći sustav. Sve privatne reklame i

**SAV JE DISKURS O
DEMOKRACIJI I PRELAKO
ODBACITI KAO ČISTU
IDEOLOGIJU I ODRAZ
OPORTUNIZMA MANJINE
KOJA OD NJEGA VIŠE
ILI MANJE, IZRAVNO ILI
NEIZRAVNO, PROFITIRA**

privatno financiranje kampanjâ je zabranjeno. Svatko se može kandidirati za izbore na način da se za kandidaturu skupljaju potpisi na internetu i na javno dostupnim mjestima (primjerice u općinama i na za to predviđenim mjestima), a svi koji skupe dovoljan broj glasova onda dobivaju pravo sudjelovati u svakodnevnim raspravama u javnim medijima (TV-u, radiju, internetu) i širom države na trgovima i u javnim dvoranama (jasno, bez ikakve naplate). Nakon toga, birači biraju svoje predstavnike. Na ovakav bi se ili sličan način i sustav predstavničke demokracije mogao bitno demokratizirati, no za to ne postoji politička volja jer o sadašnjem sustavu i njegovoj inherentnoj nedemokratsnosti ovise vrlo realni materijalni i politički interesi. No i u ovakvu bi izbornom sustavu ostala činjenica da se predstavnici biraju jednom u četiri godine, a da se na ono što oni u međuvremenu odlučuju teško ili nikako ne može utjecati. Prave bi promjene ipak morale biti još dublje.

Nezadovoljstvo ekonomskom politikom i općenito socijalno-političkim stanjem uzrok su velikih prosvjeda u ožujku 2011. godine. Nezadovoljstvo se naroda partitokratskim sustavom jasno očitovalo paljenjem zastava i vlasti i oporbe. No ono što se često ponavlja jest – što je rješenje? Čak i mediji i intelektualna “elita” često cinično zapitkuju mogu li se sami izbori doista smatrati pravim rješenjem? Ako smo i protiv HDZ-a i protiv SDP-a, što dalje? Odgovor na to se može vidjeti na transparentima širom zemlje – direktna demokracija. Direktna demokracija (direktno skraćeno) sve više postaje *buzzword* koji se već javlja ne samo u zahtjevima raznorodnih i nepovezanih prosvjednika diljem zemlje, nego čak i u *mainstream* medijima. Premda mnogi još nisu potpuno svjesni što je tu točno posrijedi, širi se ideja da bi to moglo biti toliko željeno rješenje. “Ne trebamo lidera da bismo odlučivali” – poručuje drugi transparent. No je li to doista i moguće, pogotovo na širim društvenim razinama?

Pojam direktne demokracije u Hrvatskoj su u javnost lansirali, prije narodnih prosvjeda 2011. godine, pobunjeni studenti tijekom svojih blokada 2009. godine boreći se za besplatno obrazovanje [vidi M. Kapović, “Dvije godine borbe za besplatno obrazovanje i razvoj novog studentskog pokreta u Hrvatskoj”, *Zarez*]. Studenti su bili organizirani nehijerarhijski, horizontalno, bez vođa i bez predstavnika, kroz plenum i radne grupe – o svemu se odlučivalo kolektivno većinom glasova. Ono što je jasno jest da bi se takav model direktnodemokratskog odlučivanja vrlo lako s upravljanja tvornicama, poduzećima, hotelima, lokalnim zajednicama, institutima i sl. Ovdje valja upozoriti na nešto što se kod nas često krivo shvaća. Direktna demokracija nije sama po sebi nikakav *novum* u svjetskom okviru ni u studentskim borbama ni u pokretima za socijalnu pravdu općenito. Studentske blokade u svijetu odavno većinom funkcioniraju putem direktne demokracije, pri čemu se ono što je kod nas 2009. prozvanom *plenomom* vani naziva drugim nazivima, npr. na engleskom obično nazivom *general assembly* (zanimljivo je da su kasnije pobunjeni austrijski studenti, u jesen 2009., kao i hrvatski studenti, za svoja dirdem tijela također uzeli riječ *Plenum*, koja postoji i u njemačkom, no nije jasno je li tu riječ o slučajnosti ili o čemu drugom). Općenito, razni su pokreti, ne samo studentski, u povijesti vrlo često primjenjivali dirdem način odlučivanja kao sredstvo autoregimacije odozdo. Ono što je pak u hrvatskom slučaju novost nije, dakle, sama primjena direktne demokracije, nego njezina izrazita organiziranost i funkcionalnost, što je potanko opisano u *Blokadnoj kuharici*, koja je u međuvremenu prevedena na engleski, njemački i srpski s izdanjima u UK/SAD-u, Austriji i Srbiji te postaje sve češćom referencom širom svijeta. Studentski je hrvatski primjer pokazao da dirdem ne samo da funkcionira i da je riječ o sustavu koji je daleko pravedniji i demokratskiji od predstavničkoga, nego i da se kroza nj donose bolje odluke, da su ljudi informiraniji i uključeniji i da se mogućnost pritiska na pojedince i korupcija gotovo pa u potpunosti sprječavaju, što je inače jedan od najtežih problema npr. u sindikatima i seljačkim organizacijama.

PLENUMSKO ODLUČIVANJE NA MIKORAZINAMA Ovdje je zanimljivo spomenuti i jedan povijesni primjer. U inače vrlo dobroj knjizi *The Bolsheviks in Power* (2007: 55) A. Rabinowitch, govoreći o petrogradskom sovjetu 1917., ističe da se u njemu isprva redovno sastajalo po nekoliko stotina izabranih delegata tvornica i vojnih jedinica (od njih ukupno više od tisuću), no da je takav sovjat jednostavno bio prevelik da bi služio kao tijelo za odvijanje razumne rasprave i donošenje odluka te da su njegove plenarne sjednice, uz neke iznimke, u kasnijoj fazi djelovanja uglavnom bile više informativno-mobilizacijske naravi, nego što su bili ozbiljni sastanci na kojima su se donosile važne odluke. Tu, dakle, vidimo da Rabinowitch praktički *a priori* odbija ideju da više stotina ljudi može raspravljati i učinkovito donositi odluke (premda to inače opovrgavaju i drugi ruski primjeri, kao i primjeri mnogobrojnih tijela u predstavničkoj demokraciji). No plenum je Filozofskog fakulteta u Zagrebu, na kojem je na vrhuncima blokade sudjelovalo i po gotovo 1000 ljudi, opovrgao takve predrasude jer je, unatoč velikom broju sudionika, bio vrlo učinkovit i uspješno je funkcionirao. Tomu je, sasvim sigurno, pridonijela i sjajna organizacija (moderatori, javni zapisnik, redari...) i tehnička pomagala (kao mikrofoni, kompjuter, projektor...).

Kako smo vidjeli na primjeru plenuma FF-a, na mikrorazinama se plenumsko odlučivanje može provesti bez većih problema, no kako direktnu demokraciju primijeniti na drugim razinama, npr. na nacionalnoj razini, jer to je očito ono što se traži u zahtjevima za direktnom demokracijom na prosvjedima. Je li to uopće realno? Očito je da plenumi i radne grupe mogu funkcionirati na mikrorazinama (fakultetima, tvornicama, poduzećima, općinama...), ali ne i na razini čitave zemlje. Tu je, dakle, potreban drugačiji model dirdema. No prije nego što se krenemo baviti time kako bi dirdem bio ustrojen na razini čitave zemlje, treba se osvrnuti na drugo pitanje u vezi s realnošću direktne demokracije na široj razini. Postoji li gdje na svijetu takav direktnodemokratski ustroj o kakvom govorimo? Odgovor je – ne. Postoje mnogi primjeri gdje neki aspekti dirdema postoje u ograničenim okolnostima (npr. frekventni i mnogobrojni referendum u Švicarskoj, participatorni budžet u brazilskom Porto Alegreu, lokalna vijeća u Venecueli itd.), no ne postoji ni jedan primjer države gdje bi predstavnička “demokracija” bila u potpunosti zamijenjena direktnom demokracijom, tj. izravnom vladavinom naroda

DIREKTNODEMOKRACIJA NIJE RJEŠENJE SAMO PO SEBI, BORBA ZA DIRDEM JE NUŽNO POVEZANA S BORBOM ZA SOCIJALNU, I PRAVDU, I JEDNAKOST

bez predstavnika. Ipak, to nije nikakav argument protiv dirdema – ne tako davno, prije 100-150 godina, slična se argumentacija rabila i protiv davanja prava glasa ženama i siromašnima na izborima, a još prije se sličnim argumentima branilo feudalizam, robovlasništvo itd. Da ne govorimo da se primjerice u Kataloniji 1936. teško moglo zamišljati upotrebu interneta u provedbi direktne demokracije i uopće postojanje takvih komunikacijskih sredstava.

DIRDEM NA NACIONALNOJ RAZINI Tu onda dolazimo do konkretnog pitanja kako bi dirdem točno funkcionirao na nacionalnoj razini? Naravno, nemoguće je unaprijed donositi i zamišljati potpuno definirane modele, no moguće je dati nekoliko skica kako bi takav sustav mogao izgledati. Na lokalnoj razini – u općinama/četvrtima većih gradova, manjim gradovima (do nekoliko tisuća ljudi), selima, fakultetima, tvornicama, poduzećima i sl. – dirdem bi najjednostavnije mogao biti ustrojen plenumski, tako da se svi zainteresirani redovno okupljaju, raspravljaju i donose odluke. Naravno, to ne znači da bi svi nužno i morali sudjelovati svaki put, nego samo da bi na to, kao članovi dotične zajednice, imali pravo. Plenumi bi raspravljali o najbitnijim pitanjima ili o pitanjima o kojima bi članovi zajednice zahtijevali raspravu, manje bitna ili kompleksnija pitanja bi se rješavala na otvorenim radnim grupama (čije bi odluke plenum morao potvrditi), dok bi neke od njih, kao i pitanja tehničke naravi, rješavali javni službenici (birokrati), koji bi bili u svakom trenu smjenjivi na plenumima ako ljudi njima ne bi bili zadovoljni, a koji bi zamijenili sadašnje političare.

Na regionalnoj i nacionalnoj razini očito ne bi postojala mogućnost da se svi nađu na plenumu i raspravljaju pa bi se tu u pomoć morala pozvati tehnologija, tj. glasanje preko interneta. E-glasanje je, u ovom ili onom obliku, već itekako prisutno u svijetu – dovoljno je spomenuti primjer da je u Estoniji početkom 2011. preko interneta glasalo preko dva milijuna birača, a slični se primjeri upotrebe tehnologije u glasanju mogu naći i drugdje, npr. SAD-u, Kanadi, Nizozemskoj, Brazilu, Indiji itd. Tehnološki to ne samo da je izvedivo, nego takva tehnologija već postoji. Važna paralela je tu e-bankarstvo – ako znamo da se sigurno mogu prebacivati novci s računa na račun, nema nikakve sumnje da se može tehnološki osigurati i e-glasanje, koje, uostalom, u svijetu već i postoji, mada nigdje u funkciji potpunog dirdema o kojem govorimo.

Moguć prigovor je da nemaju svi pristup internetu, no to je vrlo slaba kritika – pristup internetu bi trebao postati jedno od ljudskih prava, kao u Finskoj, i, u slučaju uvođenja e-glasanja, svi bi morali moći imati pristup internetu i informatički se opismeniti, što je, uostalom, jedan od preduvjeta za razvoj ikakve moderne demokracije. U prijelaznom razdoblju bi se to moglo rješavati tako da bi ljudi koji nemaju kompjutera glasali u općinama, lokalnim školama, preko mobitela i sl. Putem e-glasanja bi se glasalo o svim bitnijim pitanjima u zemlji, kao i o problemima o kojima bi ljudi htjeli glasati (na internetu bi se mogli skupljati glasovi/potpisi za otvaranje određenog pitanja, a svaki bi čovjek mogao dati prijedlog o čemu bi trebalo glasati), dok bi tehnička i svakodnevna pitanja rješavali u svakom trenutku smjenjivi izabrani javni službenici. Svakom glasanju bi trebala nužno prethoditi javna rasprava, ali u pravom smislu te riječi, a ne kao danas – na internetu, lokalnim plenumima i radnim grupama, u javnim medijima i prostorima, čije bi se primjedbe onda prilikom glasanja i formuliranja pitanja uvažavale. Javni mediji, neovisni o političkim strukturama i kapitalu, preduvjet su funkcioniranja pravog demokratskog društva [vidi M. Kapović, “Mediji kao organ tranzicije”, *Zarez*]. U ovakvom bi sustavu sabor postao nepotreban, kao i političke stranke, no one bi mogle opstati, zajedno s nevladinim udrugama i sličnim organizacijama, kao interesno-lobističke skupine koje bi, kao i svi ostali glasači, imale pravo zagovarati određena rješenja, no, naravno, njihova promocija ne bi smjela nikako biti vezana uz financijska sredstva jer bi to bilo suprotno samoj ideji demokracije.

LEGALIZIRANA KORUPCIJA No sama direktna demokracija nije rješenje samo po sebi, borba za dirdem je nužno povezana s borbom za socijalnu, i pravdu, i jednakost. To je dobro krajem 2010. istakla inicijativa *Okupirana Dalmacija*, postavljajući kao svoje ciljeve dirdem i materijalnu jednakost. Posve je jasno da sama direktna demokracija, uz većinu imovine i resursâ u vlasništvu malobrojne ekonomske “elite” i uz medije u privatnom vlasništvu, ne bi bila rješenje. Kapitalizam je, kao što je glasila jedna od poruka s transparenata u već spomenutim prosvjedima, “legalizirana korupcija” i kao takav je nespojiv s idejom prave demokracije. Također, radnik koji cijeli dan mora raditi i boriti se za goli opstanak nema ni vremena ni mogućnosti informirati se i aktivno sudjelovati u političkom životu i odlučivanju. S druge strane, opstanak je bilo kakvog postkapitalističkog društva, kao što nas povijest zorno uči, nemoguć bez direktne demokracije. Na kraju, ne treba posebno ni napominjati da u ovakvim nastojanjima valja djelovati, koliko god je to moguće, međunarodno jer se problemi trenutnog političko-ekonomskog sistema ne mogu riješiti u okvirima samo jedne zemlje, iako pojedini lokalni primjeri mogu biti uzor i poticaj i za druge da se aktiviraju.

Je li sustav koji smo opisali utopijski? Možda, no činjenica jest da je on politički i tehnološki sasvim izvediv, a da bismo se za nešto borili, potrebna nam je koliko-toliko jasna vizija toga za što se borimo. Ne treba zaboraviti, kao što smo već spominjali, da su prije 100 godina, u trenutku kada su monarhije još bile uobičajena stvar, a žene su malogdje imale pravo glasa, opće pravo glasa – a da ne govorimo o tehnologijama kao što su internet i mobiteli – izgledali i više nego utopijski. Ono što je danas utopija, već sutra može biti realnost. U svakom slučaju, do boljeg društva nećemo doći sjedeći u svojim foteljama skrštenih ruku, nego samo ako se sami za njega izborimo. **E**

NEMOGUĆNOST DEMOKRATSKE SAMOORGANIZACIJE U EKONOMIJI

EKONOMIJA I EKONOMSKA TEORIJA KAO JAMAC PERPETUACIJE EKSPLOATACIJSKOG SISTEMA

TONI PRUG

“Ako ekonomija ometa naše živote, onda mi moramo ometati ekonomiju” (UK Uncut, 29. siječanj 2011.)

Većina novčanih sredstava za sveučilišna istraživanja iz polja informatike i elektrotehnike u Americi¹ te za veliki dio medicinskih istraživanja u Europi dolazi od države. Većina privatnih banaka bankrotirala bi da ljudi i država iz njih povuku svoj novac. Golema privatna bogatstva (proizvodi, novac, prostor, vrijeme) najbogatijeg podskupa populacije (postotci variraju prema državi) i korporacija ovise ne samo o radnoj snazi već i o kolektivnom bogatstvu neke države i njezinih stanovnika. Uprkos tome o kolektivnom bogatstvu rijetko se raspravlja, iako se koncept kolektivnosti, koji je prisutan u nekim oblicima u posljednja tri desetljeća obnove nakon Drugog svjetskog rata, napada od kraja sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Iako je ekonomski individualizam duboko ukorijenjen u stanovnicima najbogatijih zemalja Zapada, sve se više šire novi oblici samoorganizirane suradnje koje su omogućile nove komunikacijske tehnologije.

Zajednice znanstvenika, uradi sam hobista, inženjera i hakera stvorile su protokole (IETF) i alate (softvere koji se mogu distribuirati i višestruko koristiti), anarhisti i ostali lijevi aktivisti popularizirali su ih za pružanje otpora (Indymedia i antiglobalizacijski prosvjedi), aktivisti liberali ublažili su ih kako bi uključili korporacije i kapital (Open Source, Creative Commons), a umjetnici su ih prigrlili u svim oblicima. Širenje se nastavlja (Open Government, Open Data, Open Access, UK uncut).

JAČANJE KOLEKTIVNE AKCIJE Dok su elektronska sredstva za proizvodnju suradnje bila upotrebljavana za jačanje kolektivne akcije, politički zahtjevi za pretvaranjem samoorganizirane suradnje u egalitarna i demokratska udruženja ne mogu se izraziti vrijednosnim lancima (proizvodnja, distribucija i konzumacija vrijednosti) za koje se tvrdi da su apolitični (ekonomija). UK Uncut primjer je samoorganizirane političke akcije čiji zahtjevi (da korporacije plaćaju porez) ostaju unutar polja ekonomije.

Ekonomija (privreda), konceptualno ograničena ideološkom pseudo-znaošču pod imenom ekonomska teorija (ekonomika)², “je nastala između 1930. i 1950. kao polje djelovanja za nove snage planiranja, regulacije, statističkog zbrajanja i reprezentacije”³ Nominalno disciplina za mjerenje sveukupnih odnosa proizvodnje, distribucije i potrošnje dobara i usluga unutar neke države ili regije, ona stvara uzorke koji služe kao zvanični argumenti za nužnost specifičnog oblika razvoja u kojem prevladava sistemska logika kapitalizma strukturirana za proizvodnju nejednakosti.⁴

Da bi demokratska samoorganizacija bila moguća, ne smije postojati kapital, državni moćnici ni posjednici sila fizičke prisile (dijelovi društva koji nisu pod državnom/kapitalističkom kontrolom) koji nam mogu nametnuti svoju volju i diktirati model suradnje. Oni to čine iskorištavajući ljudsku potrebu za stjecanjem životnih sredstava ili pod prijetnjom smrti.⁵ Egalitarni impuls koji postoji u samoorganizaciji rijetko se razvija zahvaljujući različitim klasama kojima učesnici pripadaju (sposobnosti, vrijeme, prostor, novac, društvene mreže) i zahvaljujući nedostatku vrijednosnih lanaca izvan kapitalističkih modela valorizacije, koji ne mogu cijeniti ravnopravnu samoorganizaciju zbog svojih ugrađenih anti-egalitarnih načela i koncepta vrijednosti.

Samoorganizacija ne mora biti potpuno oprečna hijerarhiji, pod uvjetom da postoji materijalna jednakost u društveno nužno potrebnim životnim uvjetima (hrana, krov nad glavom, odjeća, zdravlje, njega) i u razvoju učesnika (obrazovanje, otvoreni procesi, slobodno dijeljeno znanje). Budući da ovisi o zapravo operativnom egalitarizmu, mogućnost samoorganizacije da bude demokratska (za sve ljude) ne može se ostvariti unutar ekonomije, osim u limitiranim područjima. Nije to moguće također ni unutar

parlamentarne države koja je duboko ukorijenjena u aristokratskim pokušajima upravljanja ljudima i presuđivanja u njihovim sporovima (pravnim i sudskim). Taj je autoritarni položaj izgrađen na temelju pristupa bogatstvu i držanja monopola nad nasiljem, što je nakupljeno otimanjem od kolektivnog rada i kolektivnih proizvoda i potpomognuto pravnim fikcijama, osobito onima o vlasništvu i pravnoj osobnosti korporacija.

INTERESI PRIVATNE AKUMULACIJE Najbogatiji dijelovi svijeta nekoliko su puta povećali svoju produktivnost od Drugog svjetskog rata. Umjesto bujanja samoorganizacije na temelju izobilja vremena i bogatstva ostvarenog povećanjem produktivnosti, egalitarni elementi društva demoliraju se zbog interesa privatne akumulacije bogatstva u rukama sitne manjine, a količina radnog vremena prodana za plaću, ili volontirana u nadi za plaćom, već se desetljećima povećava. Ako promotrimo samoorganizaciju kao oblik emancipacije i ako želimo da ona bude demokratska, u vrijeme kad se materijalna ravnopravnost u nekim od najbogatijih zemalja svijeta ubrzano smanjuje, mogućnost demokratske samoorganizacije mora se razmotriti kao centralno sistemsko pitanje.

Bruto domaći proizvod (BDP), indeks ljudskog razvoja (ILJR), bruto nacionalni dohodak (BND) po glavi stanovnika prema paritetu kupovne moći (PKM) – ni jedna od ovih mjera ne odražava nejednakost i nedemokratske aspekte koje kapitalistički društveni odnosi proizvode i uspostavljaju. Svjetska banka posluje uz slogan “Radimo za svijet slobodan od siromaštva”. Ipak, vjerojatnije je da ćemo detaljnom analizom njihovih indikatora svjetskog razvoja (ISR)⁶ doći do zaključka da ona zapravo radi za “svijet pun kapitalizma”. Kombinirani bruto omjer upisa (KBOS) u obrazovanju, jedno od ključnih mjera ILJR, kao što mu samo ime govori, uzima u obzir upisivanje fakulteta kao mjerilo nečije dobrobiti. Oni koji započnu visoko obrazovanje morali su završiti prethodne obrazovne razine, ali na razini sveučilišta taj indikator zanemaruje podatke o broju ljudi koji završe studij. Što je još gore, a što znamo iz stanja u SAD-u i Velikoj Britaniji, koja je poslala američkim stopama budući da su nedavno godišnje sveučilišne škole u toj zemlji porasle na 9000 funti, pojam dobrobiti koji ILJR njeguje ništa ne zna o studentskim dugovima i broju sati na koje studenti tjedno moraju prodati svoju radnu sposobnost kako bi si mogli priuštiti studij. Kada se ukupni studentski dug u SAD-u približava ukupnom nacionalnom dugu kreditnih kartica⁷, jasno je kakva lažna mjerila nam se nameću. Drugačija analiza koja bi uključila rano vrijeme, dug, klasni položaj i sastav te druge aspekte jednakosti i demokratskog potencijala – vjerojatno bi nam mogla reći da u SAD-u, čiji je bruto omjer studiranja među najvišima u svijetu, visoko obrazovanje nameće velike klasne podjele (po pristupu poslovima, političkoj moći i bogatstvu na temelju pristupa skupim elitnim sveučilištima); cjeloživotni dug i relativno siromaštvo za mnoge; a prije svega stvara poslušnu radnu snagu koja je prisiljena prodati svoj rad po bilo kojim uvjetima koje monopolistička tržišta u kapitalizmu diktiraju, uz minimalne mogućnosti da se doživi samoorganizacija i demokratsko sudjelovanje.

BOGATSTVO ZA NEKE BND (PKM), ILJR, KBOS i slična mjerila kojima ekonomska teorija definira ekonomiju zapravo mjere dobrobit kapitalizma čija reprodukcija i rast ovise o cirkuliranju roba i dobrobiti manjine koja ima kontrolu nad njihovim velikim udjelom, a ne o dobrobiti relativno dobrostojećih stanovnika bogatijih dijelova svijeta.

Kad su potrošači radnici koji ne pripadaju manjini gornjeg sloja sve globalnije kapitalističke klase, stjecanje tih roba odvija se uz cijenu podređivanja kroz rad, koji znatno nadilazi količinu rada potrebnu za osiguravanje života.⁸ U društvima u kojima kapitalistički društveni odnosi

prevladaju, troškovi za stjecanje korisnih objekata (roba u kapitalizmu) znatno nadilaze osnovne životne troškove, što diktira da se naše vrijeme i prostor podređuju strukturalnoj logici komodifikacije radne snage. Robe koje steknemo znače bogatstvo za neke, a manjak vremena i obilje često nepotrebnih predmeta za većinu.

Budući da se intenzivno služi prirodnim znanostima, osobito matematikom i fizikom, ekonomska teorija dobiva auru znanosti.⁹ Ipak, ne postoje laboratoriji (za fiziku) ni formalna jezična pravila i uvjeti (za matematiku) kroz koja bi se u ljudskim društvima uspostavili pouzdani zakoni ekonomske teorije. Ekonomska teorija i ekonomija zapravo stvaraju svijet koji tvrde da proučavaju:

“Ekonomska teorija nije računica koja prethodno postoji i zatim određuje uspjeh ili neuspjeh različitih tehnologija. Ekonomija nije prethodno postojeća sfera u koju tehnološke inovacije uvode promjene. Naprotiv, pokušavaju se uvesti izračunavanja za koja se tvrdi da su superiornija konkurirajućim modelima i izračunavanjima. Ekonomija je izum dvadesetog stoljeća koji je takvim projektima izgrađen.”¹⁰

Mitchellova istraživanja velikih državnih intervencija utemeljenih na ekonomskoj teoriji u ruralne zajednice Egipta i Perua¹¹ pokazuju da se Hrvatska ne razlikuje od navedenih zemalja onoliko koliko se možda na prvi pogled čini. Zajednička im je intervencija ekonomije i ekonomske teorije u postojeće odnose proizvodnje, distribucije i potrošnje dobara i usluga, pod izgovorom znanosti i u ime stvaranja bogatstva. Ekonomska teorija i ekonomija time redistribuiraju bogatstvo u korist manjine i nameću manjak vremena i velike dugove većini. Strogim odvajanjem političkog i nepolitičkog koje provodi država ekonomistima se predaje u ruke monopol na autoritet kojim se proglašavaju korisne intervencije u društvene odnose. Ukidanje granica političkog, koje možda uključuje i zamjenu reprezentativnog parlamentarnog sustava koji vrlo uspješno nadopunjuje funkcioniranje ekonomske teorije i ekonomije, nužan je korak prema stvaranju demokratskih procesa proizvodnje, distribucije i potrošnje. Rekonceptualizacija vrijednosti i njenog stvaranja, izvan puke cirkulacije roba, također će možda bit potrebna da bi se pomakli izvan onog što ekonomska teorija i ekonomija propisuju i omogućuju.

Da bi samoorganizacija mogla emancipirati ogromnu većinu populacije, mora postati dio nužno materijalno egalitarnog načina proizvodnje i društvenih odnosa koji iz nje proizlaze, a ograničenja koja ekonomska teorija i ekonomija postavljaju moraju biti uklonjena. ■

Bilješke:

1 Committee on Innovations in Computing and Communications: Lessons from History/National Research Council, *Funding a Revolution: Government Support for Computing Research* (Washington, D.C.: The National Academies Press, 1999), 3.

2 Koristan sažetak kritike ekonomske teorije kao znanosti koja stvara vlastiti predmet istraživanja vidi Fabian Muniesa, “The problem with economics: naturalism, critique and performativity,” *Centre de sociologie de l’innovation*, CSI Working Papers Series (2010), http://www.csi.enscm.fr/Items/Working-Papers/Download/DLWP.php?wp=WP_CSI_020.pdf.

3 Timothy Mitchell, “Fixing the economy,” *Cultural Studies* 12, no. 1 (1998): 91.

4 Vidi Charles Kenny and David Williams, “What Do We Know About Economic Growth? Or, Why Don’t We Know Very Much?,” *World Development* 29, no. 1 (January 2001): 1-22 za raspravu o tome koliko je problematičan pojam ekonomskog rasta.

5 Christoph Spehr, “Free Cooperation”, 2003, http://republicart.net/art/concept/altransspehr_en.htm.

6 The World Bank, *World Development Indicators 2010*, n.d., <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators/wdi-2010>.

7 Susan Tompor, “Studentski dugovi veći od dugova na kreditnim karticama,” *Slobodni Filozofski*, September 2010, <http://www.slobodnifilozofski.com/2010/11/studentski-dugovi-veci-od-dugova-na.html>.

8 Anna Coote, Jane Franklin, and Andrew Simms, *21 hours: Why a shorter working week can help us all to flourish in the 21st century*, The Great Transition (New Economic Foundation, February 2010), <http://www.neweconomics.org/publications/21-hours>.

9 Okretanje ekonomske teorije prema prirodnim znanostima provjeri u Ben Fine i Dimitris Milonakis, *From Political Economy to Economics: Method, the Social and the Historical in the Evolution of Economic Theory*, New Ed. (Routledge, 2008).

10 Timothy Mitchell, “Rethinking economy,” *Geoforum* 39, no. 3 (May 2008): 1118.

11 Timothy Mitchell, “The Work of Economics: How a Discipline Makes Its World,” *European Journal of Sociology* 46, no. 2 (2005): 297-320.

KONTINUIRANI PRITISAK ODOZDO

RAZGOVOR S IVANOM ZLATIĆEM, MARIJOM RADIŠIĆ I MILENKOM SREČKOVIĆEM IZ POKRETA ZA SLOBODU O MODELIMA RADNIČKE SAMOORGANIZACIJE U SRBIJI

JELENA OSTOJIĆ I MARKO POGAČAR

U SRBIJI DIREKTNA DEMOKRATIJA JE IDEJNO PRIHVAĆENA MEĐU STUDENTSKIM GRUPAMA KOJE POKUŠAVAJU DA SE ORGANIZUJU NEZAVISNO OD ZVANIČNIH STUDENTSKIH INSTITUCIJA, KAO ŠTO JE STUDENTSKI PARLAMENT KOJI JE KONTROLISAN OD STRANE PARTIJSKIH KADROVA

U radničkom organiziranju cilj vam je horizontalno povezivanje radničkih grupa u cilju zajedničke borbe. Kako, prema vašem iskustvu, u praksi funkcioniraju direktnodemokratski ustrojene organizacije te kako je takav ustroj uklopljen u hijerarhizirane strukture društva u kojem djeluju?

Pokret za slobodu povezuje Štrajkačke odbore iz različitih preduzeća i različitih gradova kako bi se oni međusobno upoznali, razmenili iskustva i koordinirali tokom zajedničkih protesta. Takođe se trudimo da iskustvo stečeno u radničkim borbama sačuvamo u što većoj meri. Saradujemo sa predstavnicima Štrajkačkih odbora koji su na demokratskiji način izabrani za predstavnike radnika nego što je to slučaj sa predsednicima sindikata. Povezivanje radničkih grupa je dalo određeni uspeh u nekim radničkim borbama. Taj uspeh se ogledao pre svega u raskidu ugovora o privatizaciji, u pojedinim slučajevima čak i u hapšenju vlasnika i oduzimanju imovine, čime su se stvarale mogućnosti za spasavanje fabrike od neodgovornog upravljanja i propasti, odnosno za očuvanje proizvodnje i radnih mesta. Najveći doprinos povezivanja je ipak u međusobnoj podršci i ohrabrenju koju te radničke grupe daju jedna drugoj.

Direktno demokratske radničke grupe nastaju tokom radničke borbe. Radnici se organizuju na taj način najčešće iz dva razloga: kako bi sprečili zloupotrebe koje bi nastale ukoliko bi samo pojedinci odlučivali na osnovu svog ličnog interesa, ali i da bi sprečili da sindikalne centrale preko svojih predstavnika u preduzećima nametnu radničkoj borbi svoje ciljeve i interese. Takvim organizovanjem se na vrlo efikasan način sprečavaju nepovoljni dogovori sa predstavnicima vlasti, poslodavcem ili vlasnikom. Direktnodemokratsko organizovanje počiva na međusobnom poverenju i solidarnosti, što unosi sasvim novu političku kulturu u radničke borbe, koje su prethodnih godina često bile oslonjene na očekivanje da će im sve probleme rešiti politički uticaj sindikalne centrale.

Sindikati u Srbiji nažalost imaju centralizovano i hijerarhijsko vodstvo, od čije volje zavisi kojim pravcem će se odvijati aktivnosti osnovnih organizacija sindikata, to jest konkretnih fabričkih sindikata. Centrale sindikata su se tokom proteklih deset godina pokazale kao korpumpirane i to je verovatno najvažniji razlog zašto se sve više radničkih kolektiva odlučuje za horizontalno povezivanje sa kolegama iz drugih preduzeća i stvaranje nezavisnog radničkog pokreta. Važno je napomenuti da ove inicijative uglavnom ne idu u pravcu stvaranja novih sindikata, već su više usmerene na demokratizaciju postojećih. Ljudi postaju svesni da hijerarhijske sindikalne strukture vrlo lako kontrolišu sve potčinjene elemente

unutar sebe, tako da se sve češće čuje da su najveći problem radničkog organizovanja u Srbiji sindikalne vrhuške koje već decenijama gospodare sindikalnim organizacijama i vode ih kao svoja privatna preduzeća. Ti ljudi imaju potpuni monopol na sindikalno organizovanje, koji im omogućuje sprega sa vlastima. Kao što jedna ista nomenklatura na vlasti i u opoziciji već decenijama ima monopol na bavljenje politikom u Srbiji, takvo je stanje i u sindikatima pa je jasan interes koji sindikalne lidere upućuje na spregu sa vlastima, a ne na odgovornost prema svojim članovima. Sprega vlasti i sindikata posebno je uočljiva kad postoji neki lični interes ljudi iz vlasti zbog kojeg sindikalne centrale prisiljavaju fabričke sindikate da borbu okončaju ili je vode u određenom smeru koji nije dovoljno konfiktan da bi se u pitanje dovela vlasnička struktura nad fabrikom.

RELIKI SOCIJALISTIČKOG UREĐENJA

Sami ste stvarali medije kroz koje se otvarao prostor za agitaciju i promicanje radničke borbe. Je li to bio i svojevrsan odgovor na reprezentaciju radničke borbe u *mainstream* medijima ili upravo potpuno nepostojanje medija koji bi se bavili temama bez kojih, kako u Hrvatskoj tako i u Srbiji, nije moguće niti govoriti o socijalnoj pravdi?

Komercijalni mediji se retko kada bave radničkim problemima, a i kada se bave, rade to na neadekvatan način. Kada se bave političkim pitanjima, najčešće reprodukuju vladajuću ideologiju u kojoj su radnički protesti viđeni kao smetnja tranziciji i ekonomskim reformama. Radnička prava su viđena kao relikti starog socijalističkog uređenja koji treba odbaciti kako bi svetla budućnost bila ostvarena.

Informativni rad naše organizacije vođen je stavom da je potrebno prikazati događaje iz ugla samih radnika, pre svega onih koji se bore protiv tranzicionih nepravdi. Tekstove koje štampano u našim besplatnim radničkim biltenima dajemo samim radnicima na uvid i mišljenje pre nego što ih objavimo. Povremeno im pomažemo oko pisanja i plasiranja saopštenja za medije, koja se takođe usvajaju na radničkim zborovima, sastancima Štrajkačkih odbora, ili od strane za to izabраниh radničkih predstavnika. Same tekstove i saopštenja pišemo nakon razgovora sa radnicima i uvida u dokumentaciju. Nedavno smo objavili knjigu *Deindustrijalizacija i radnički otpor* u kojoj smo sabrali najveći deo tih tekstova. Pored toga, objavljivali smo časopis koji se distribuirao preko kioska u Srbiji i snimali filmove i video prikaze radničkih borbi.

Svrha biltena koje štampano je informisanje javnosti o radničkim problemima i nepravdama sa kojima se susreću. Ali istovremeno cilj biltena je interno

radničko informisanje radi povezivanja sa drugim radničkim grupama. Sve veću ulogu u takvom informisanju sada igraju i naš veb sajt www.pokret.net i sve prisutnije internet društvene mreže.

Možete li reći više o radničkoj partiji Ravnopravnost i koliko je ovaj tip političke borbe (dakle, riječ je političkoj stranci koja je ušla u zrenjaninski parlament) u skladu s vašim uvjerenjima ili pak inicijalnim odrednicama Pokreta za slobodu?

Ravnopravnost je pre odluke da postane politička stranka bila lokalni radnički pokret, nastao solidarnim udruživanjem radničkih grupa iz Jugoremedije, Šinvoza i Banatske eksportne klanice (BEK). Pokret nastaje marta 2007. godine, dakle neposredno nakon što su radnici-akcionari Jugoremedije na skupštini preduzeća posle višegodišnje borbe preuzeli kontrolu nad fabrikom od zloglasnog tajkuna Jovice Stefanovića – Ninija. Uprkos nezainteresovanosti medija za radničke borbe, pobeđa u Jugoremediji je odjeknula širom Srbije, međutim recepcija njihovog iskustva ipak je bila daleko najkvalitetnija u samom Zrenjaninu. Naime, zrenjaninski radnici su iz neposrednog iskustva vrlo dobro znali na koji način je izborna pobeđa u Jugoremediji. Presudan elemenat svakako je bila nesvakidašnja upornost, solidarnost i doslednost kolektiva u borbi za radno mesto, međutim pored ovih kvaliteta Jugoremedija je u praksu radničke borbe u Srbiji unela neke elemente koji joj ranije nisu bili svojstveni. Tu pre svega mislimo na jedan sasvim racionalan i praktičan pristup političkoj realnosti. Tokom njihove četvorogodišnje borbe nebrojeno puta smo i sami pomagali u odlučivanju kako da se iskoristi neka trenutna politička okolnost, ali da se istovremeno zadrži autonomija u odnosu na različite činioce iz vlasti i opozicije na koje se od slučaja do slučaja računalo kao na trenutne saveznike. Nakon pobeđe u Jugoremediji, bilo je mnogo pokušaja da se ona diskredituje upravo zbog toga što radnici tokom borbe nisu bili gadljivi na političku arenu.

NAPADI S LJEVICE

Na žalost, napadi su najčešće dolazili sa levice, u ime nekakvog ideološkog čistunstva. Danas je svima jasno da glasine koje su tada širene nemaju veze sa istinom, ali 2007. godine ste vrlo često mogli čuti ljude sa levice pa čak i neke koji se danas zaklanjaju rukom i ‘objašnjavaju’ da izbacivanje Ninija Stefanovića iz Jugoremedije zapravo nije radnička pobeđa, već odluka doneta u vlasti i farmaceutskom lobiju. Pomenućemo samo da je na jednoj našoj tribini u Novom Sadu početkom 2008. godine, na kojoj smo emitovali naš film o Jugoremediji i govorili o njihovoj borbi, Želimir Žilnik tvrdio kako pričamo gluposti i objašnjavao

nije rad: prisnositi susjedstva, zanimanja, sela, borbe, srodstva, privrženosti mjestima, bićima, sezonama, načinima djelovanja i govorjenja. Paradoks poćiva ovdje: rad je potpuno trijumfirao nad svim drugim načinima postojanja i to u istom trenutku u kojem radnici postaju suvišni. Proizvodni dobici, delokalizacija, mehanizacija, automatiziranja i digitalna proizvodnja toliko su uznapredovali da su gotovo do nišitice smanjili potrebu za živom radnom snagom u proizvodnom procesu. Živimo paradoks druš-tva radnika bez rada, gdje zabava, potrošnja i dokolica samo naglašavaju nedostatak onog od čega bismo se trebali odmarati. Rudnik u Carmaxu, poznat već stotinu godina po nasilnim štrajkovima, preuređen je u Cape Discovery. To je zabavni *multiplex* za vožnju skejtbordom i biciklom, po-seban po tome što je to “rudarski muzej” u kojem se simuliraju metanske eksplozije za posjetitelje. U korporacijama rad je sve vidljivije podijeljen na visokokvalificirane poslove istraživanja, concipiranja, kontrole, koordinacije, komunikacije koji razvijaju sva znanja potrebna za održavanje i nadgledanje tog procesa. Pr-nje, i nekvalficirane pozicije za održavanje i nadgledanje da će manjina koja ih zauzima učiniti sve kako bi izbjeгла njihov gubitak. Njihov posao i oni vezani su grčevitim sistkom. Menadžeri, znastvenici, lobisti, istraži-vači, programeri, razvojni programeri, konzultanti i inženjeri doslovno ni-kad ne prestaju raditi. Čak i njihov seksualni život služi uvećavanju njihove produktivnosti. “Najkreativnija poduzeća su ona u kojima su intimne veze najbrojnije”, teoretizira jedan stručnjak ljudskih resursa. “Suradnici podu-puzeća”, potvrđuje njegov kolega iz Daimler-Benz, “dio su kapitala poduzeća. (...) Njihova motivacija, njihov *know-how*, kapacitet za inovaciju i briga za želje klijentele strovi su materijal odjela za inovacije. (...) Njihovo ponašanje te socijalna i emocionalna kompetencija imaju sve veću važnost u evaluaciji njihova rada. (...)” A rad se više neće vrediti satnicom, nego na osnovi dosegnutih ciljeva i kvalitete rezultata. Oni su poduzetnici.” Skup zadaća koje se ne mogu provjeriti automatiziranim strojevima formira nebulozan grozd poslova koji se, budući da se ne mogu povjeriti strojevima, povjeravaju ljudima: skladištari, radnici na liniji, sezon-skim radnicima. Ta fleksibilna, nediferencirana radna snaga ide s jednog na drugi radni zadatak i nikad ne ostaje dovoljno dugo u poduzeću da bi se njedinihla kao snaga jer nikad nije u središtu proizvodnog procesa, nego je smrvljena u mnoštvo meduprostora koji služe za krpanje rupa u onome što još nije mehanizirano. Privremenost je obilježje tog radnika koji to više nije, koji više nema zanimanje, nego samo sposobnost koje prodaje gdje može, i čija je raspoloživost također dio posla.

Upravo ta neuroza temelj je na kojem svaka nova vlast može objaviti rat nezaposlenosti i pretvarati se da se upušta u «bitku za zapošljavanje» dok bivši menadžeri sa svojim mobilima kampiraju u prihvatilištima Crvenog križa uz obalu Seine. Dok Zavod za zapošljavanje masovno manipulira sta-tistikim podacima da bi spustilo brojku nezaposlenih ispod dva milijuna. Dok su minimalac i dilanje droge, i prema mišljenju državne tajne službe, jedini jamac protiv socijalne eksplozije, moguće u svakom trenutku. Psihika ekonomija Francuza, kao i politička stabilnost zemlje, ulog su održavanja ove radničke fikcije. Dopusite da nam se za sve to živo jebe. Pripadamo generaciji koja jako dobro živi bez te fikcije. Koja nikad nije računala na mirovinu ni na pravo rada, još manje na pravo na rad. Koju ne određuje čak ni “neizvjesnost”, kako vole teoretizirati najnaprednije trak-cije militantne ljevice, jer neizvjesnost i dalje podrazumijeva definirati se u odnosu na sferu rada, to jest, na njeno raspadanje. Prihvaćamo nužnost na-laženja novca bilo kojim sredstvima jer trenutčno ne možemo bez njega, ali ne i nužnost da radimo. Uostalom, mi više ne radimo, mi *sljakamo*. Po-duzeće nije mjesto u kojem egzistiramo, to je mjesto kroz koje prolazimo. Nismo cinični, optremo se tomu da nas prevare. Svi ti diskursi o motivaciji, kvaliteti, osobnom ulaganju samo prolaze pored nas, na veliku žalost upra-viteļa ljudskih resursa. Kažu da smo razočarani u poduzeća jer nisu nagra-đena lojalnost naših roditelja, prebrzo ih otpustivši. Lažu. Da bismo bili ra-zočarani, morali smo se prije toga nadati. A mi se ničemu nismo nadali od biznisa, vidimo ga onakva kakav jest i kakav nikad nije prestao biti: kao igru budala, promjenjive udobnosti. Žao nam je samo naših roditelja jer su pali u stupicu, barem oni koji su vjerovali. Zbrka osjećaja koja okružuje pitanje rada može se objasniti ovako: po-rijeniti da bi rad konačno bio jedini način postojanja. Užas rada nije toliko velć na djelu: ona je u svemu što se mora uništiti, u svima koje se mora isko-a istovremeno obožavan jer dio našeg bića uključuje u igru. Katastrofa je tnost odnosa prema radu: on je sraman jer nas otuđuje od onog što radimo, nadžerske retorike koja poriče dimenziju eksploatacije. Otud i ambivalen-marksisističke retorike, koja poriče dimenziju participacije, kao i spram me-nadžerske retorike balade objašnjava indiferentnost radnika spram u pojmu rada, što na kraju balade objašnjava indiferentnost radnika spram proizvodnom univerzumu. Te su dvije dimenzije perversno pomiješane u zajedničkom djelu vezama koje se isprepleću među suradnicima *cipacija* u zajedničkim ili društvenim prisvajanjima kolektivne radne snage privatnim ili društvenim prisvajanjima kolektivne sploatacije i dimenziju participacije. *Eksploatacija* individualne i kolektivne jam rada uvijek je uključivao dvije kontradiktorne dimenzije: dimenziju ek-splatacije koja okružuje pitanje rada može se objasniti ovako: po-

Nevidljivi komitet

Nadolazeća pobuna

U doba krize vlasti dolaze u napast da svako nezakonito političko izražavanje smatraju terorizmom. Svježi primjer je afera oko skupine iz Tarnaca za koju se veže prijeteća i dalekosežna politička orijentacija (neprecizno nazvana “anarho-autonomnim” pokretom) koja odbacuje organizaciju, političko zastupništvo i regulirani sukob u korist izravnog djelovanja i ustrajnog suprotstavljanja kapitalizmu. Toj skupini pripisuje se autorstvo teksta *Nadolazeća pobuna*, koji je u međuvremenu postao jednim od najvažnijih programatskih tekstova “novog” anarhizma. Djelo je to obojeno oštrom kritikom suvremenog društva nadahnute situacionizmom, opširna analiza nedaća svakodnevnog života u metropoli u dobu fleksibilnog radnog vremena i nove ekonomije, no ponajprije manifest novih načina borbe i organizacije post-kapitalističkog društva. Ovdje donosimo ulomak teksta koji u cijelosti možete čitati u *Libri Liberi* br. 25.

Poredak rada bio je poredak svijeta. Očevidnost njegova uništenja paralizira one koji strahuju od onoga što dolazi poslije. Danas je rad manje vezan za ekonomsku nužnost proizvodnje dobara, nego za političku nužnost proizvodnje proizvođača i konzumenata te očuvanja poretka rada svim sredstvima. Društvo u kojem proizvodnja više nema svoj objekt postaje ponajviše zaokupljeno proizvodnjom samog sebe: poput stolara profiterara iz svoga područja koji se u očaju baca na to da teše samoga sebe. Svi ti mladi ljudi koji se smješkuju na intervjuima za posao, koji izbjeljaju zube da bi više napredovali u karijeri, koji idu u diskoteku navečer da bi ojačali timski duh, uče engleski da *boostaju* karijeru, razvode se ili vjenčavaju da bi se uspjeli na životnici, koji pohađaju tečajeve da bi postali *leaderi* ili vježbaju "osobni razvoj" da bi bolje "rješavali konflikte". "Najintimniji 'osobni razvoj'", tvrdi jedan guru, "dovešće će do bolje emocionalne stabilnosti, otvoreniji i 'jednostavniji' veza, izoštravanje intelektualne usredotočenosti te do boljih ekonomskih performansi." Taj cijeli mali roj koji nastoji biti prirodan dok nestorljivo čeka da ga odaberu rezultati je pokušaja da se poredak rada spasi *etikom mobilizacije*. Biti *mobiliziran* znači odnostiti se prema poslu ne kao prema aktivnosti, nego kao prema mogućnosti. Ako nezapostavljena osoba skine svoj *piccing*, može frizuru i zaokupiti se «projektkima», ona zapravo radi na svojoj "upishivosti", kako kažu, jer tako svjedoči o svojoj mobiliziranosti. Mobilizacija je to blago odvajanje od sebe, minimalno razdvajanje od onog što nas čini onim

Na marginama te radne snage, učinkovite i neophodne za funkcioniranje stroja, sve je veća armija suvišnih, koja je svakako korisna za tijek proizvodnje ali ne mnogo više od toga i koja svojim besposličarenjem povećava rizik sabotaže tog stroja. Prijetnja opće demobilizacije sablaž je koja progovara svako na pitanje "Ne odgovara stvarku na pitanje "zašto raditi?" poput onog bivšeg primatelja socijalne pomoći: "Radi vlastite dobrobiti. Moram se nečime zapošljavati." Postoji ozbiljan rizik da ćemo se zapostaviti samim svojim besposličarenjem. Ta plutajuća populacija mora se nečim zapošljavati. Ali do današnjeg dana nije pronađena bolja disciplinska metoda od plaće. Stoga treba nastaviti uništavati "socijalnu pomoć", tako da se i oni najnemitniji – koji će se predati tek kad se suoče s alternativom između umiranja od gladi i truljenja u zatvoru – domame u zagripljaj plaće. Cijeljenje trobovskog sektora "osobnih usluga" mora se nastaviti: čišćenje, konobarstvo, masaže, rad u domaćinstvima, prostiucija, privatna poduka, terapija, psihološka pomoć itd. To je popraćeno stalnim rastom standarda sigurnosti, higijene, ponašanja i kulture te ubrzanom kratkotrajnošću mode, što sve stvara potrebu za tim uslugama. U Rouennu sad postoje "ljudi-parkinga-ter": netko tko čeka na ulici i dodaje vam parkirnu karticu u slučaju da vam, u slučaju

prošlost tek je jedan od oblika svijesti vlastita doba, koji je rijetko kad najmanje moderan. *Smanjivanje rasta* nije slučajno barjak disidentskih oglašivača časopisa *Casseurs de pub*. Izumitelji nultog rasta, Rimski klub 1972., i sami su bili skupina industrijalaca i birokrata koji su se oslanjali na izvještaj kibernetičara MIT-a.

Ta konvergencija nije slučajna. Ona je dio prinudnog marša prema moderniziranoj ekonomiji. Kapitalizam je profitirao od rastvaranja starih društvenih veza i sada je u procesu njihova rekonstruiranja pod vlastitim uvjetima. Aktualna metropolska socijabilnost je inkubator. Na isti način na koji je kapitalizam opustošio prirodu sad se drži fantazije da je može rekonstituirati, poput mnogih drugih kontroliranih okoliša, opremljenih adekvatnim senzorima. Novom čovječanstvu odgovara nova ekonomija, koja više ne bi htjela biti odvojena sfera egzistencije, nego bi htjela biti njegovo tkivo, sama materija ljudskih odnosa; nova definicija rada kao *rada na sebi*, Kapitala kao *ljudskog kapitala*; nova ideja proizvodnje kao *proizvodnje odnosa* i potrošnje kao *potrošnje situacija*; i naročito nova ideja vrijednosti koja bi obuhvaćala *sve kvalitete bita*. Ta “bioekonomija” u zametku poima svijet kao zatvoreni sustav kojim valja upravljati i tvrdi da postavlja osnove za znanost koja bi integrirala sve parametre života. Zbog jedne takve znanosti mogli bismo jednog dana požaliti za dobrim starim vremenima jednostavnih rješenja, kad se ljudska sreća pokušavala mjeriti rastom BDP-a, u koje barem nitko nije vjerovao.

“Revalorizirati neekonomske aspekte života” moto je pokreta *smanjivanja* jednako kao i programa reforme Kapitala. Eko-sela, nadzorne kamere, spiritualnost, biotehnologija i druželjubivost pripadaju istoj civilizacijskoj paradigmi u nastajanju, paradigmi iznova uspostavljene totalne ekonomije. Njena intelektualna matrica je kibernetika, znanost o sustavima, to jest, o njihovoj kontroli. U XVII. Stoljeću, da bi se sasvim nametnula ekonomija, njezin etos rada i pohlepa, trebalo je zatvoriti i eliminirati cijelu menažeriju lijenčina, prosjaka, vještica, ludaka i probisvijeta i drugih siromašnih skitnica, cijelo jedno čovječanstvo čije je samo postojanje negiralo poredak interesa i suzdržljivosti. Nova ekonomija nametnut će se tek sličnom selekcijom subjekata i zona sposobnih za transformaciju. Kaos o kojem posvuda slušamo može ili omogućiti takvo prosijavanje ili našu pobjedu nad tim odurnim projektom.

15 mali zarez

Nema zbrkanijeg pitanja u Francuskoj od pitanja posla. Nema iskrivljenijeg odnosa od onoga Francuza spram posla. Pogledajte Andaluziju, Alžir, Napulj, Japana, Japnu, Istinu, stvari se mijenjaju. Postoje *otaku* u Njemačkoj, *frohe Arbeit* u Njemačkoj i radoholičari u Andaluziji. Ali zasad samo kao kuriozitet. U Francuskoj se rukama i noktima uspinju po hijerarhiji, ali privatno se hvale da ih nije briga za to. Ostaju do deset sati navečer na poslu kad je gužva, ali nemaju skrupula kad je pitanju krada uredskog materijala ili otpisivanje inventara da bi ga poslije preprodali. Preziramo šefove, ali po svaku cijenu želimo ostati zaposleni. Imati posao je čast, no radi ti je znak servilnosti. Ukratko: savršena klinička slika historije. Volimo mrezci, mirizmovali. A znamo kakvo zaprepaštenje i otpjeloš pogodi historika kad izgubi svoj zrtvu – svog gospodara. Većina se nikad ne oporavi.

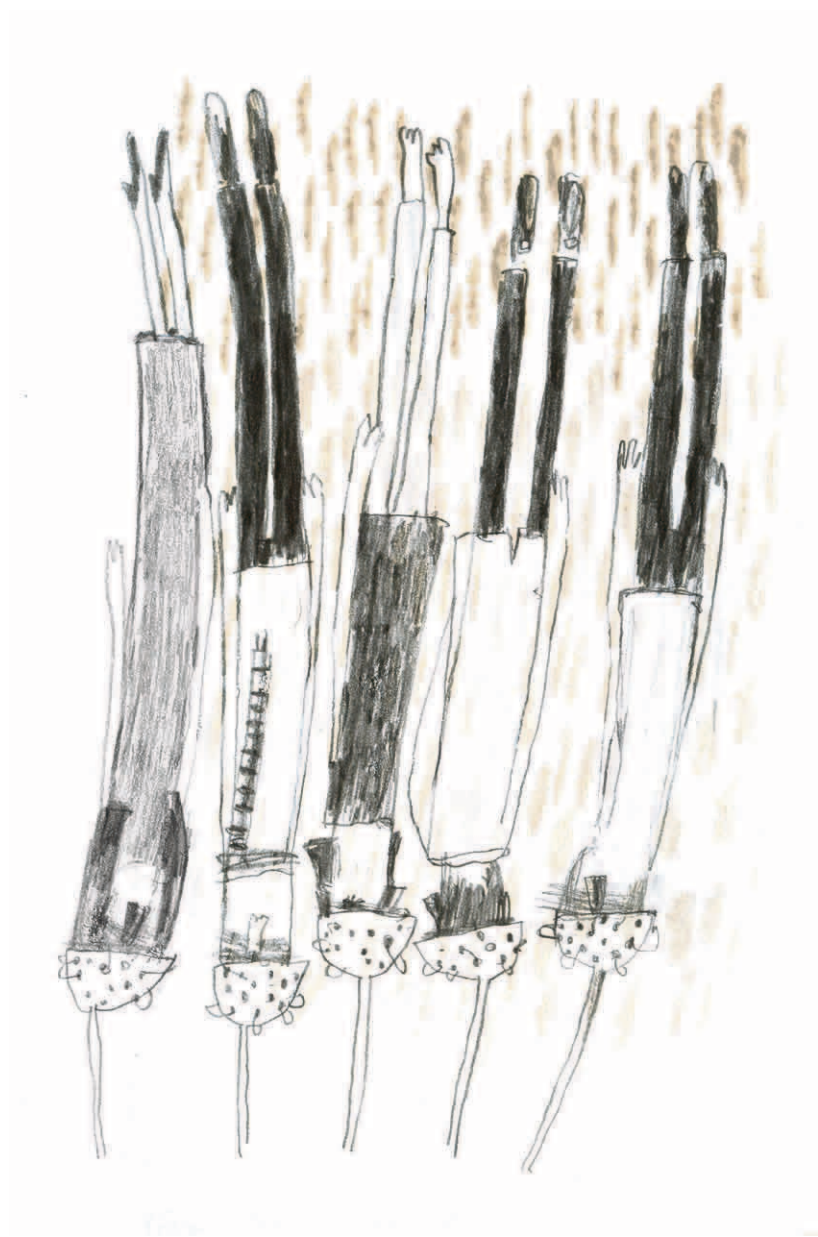
U ovoj, u osnovi, političkoj zemlji kao što je Francuska industrijska je moć uvijek bila podređena državnoj. Ekonomsku aktivnost nikad nije preostala nadgledati stičnava administracija. Veliki šefovi koji nisu proizašli iz plemstva elite s *Ecole Polytechnique* ili *Ecole Normale d'Administration* partije su svijetla biznisa, gdje ih se potajice sazaličjeva. Bernard Tapie njihov je tražan junak: obožavan jedan dan, sutra dan, *zauvijek nedodirliv*. Nije nimalo čudno što se danas uspinje na sceni. Promatrajući ga kao što se promatra monstrum, francuska javnost ga drži na dobroj distanci i fasciniрана spektakularnom sramotom, čuva se od kontakta s njim. Unatoč velikom bjeftu osamdesetih, kult poduzetništva nikad se nije ukorijenio u Francuskoj. Tko god napiše knjigu da ga objeđi, ne gine mu besisele. Menadžeri, njihovi običaji i njihova literatura uzalud su javno paradirali, oko njih uvijek ostaje sanitarna vrsta poruge, ocean prijezira, more sarkazma. Poduzetnik nije član obitelji. Končno, u hijerarhiji gnusanja čak je i murjak iznad njega. Činovnik ostaje u dobru i zlu, naspram i unatoč *golden boyisma* i privatizaciji, sama definicija dobrog posla. Onima koji to nisu može se zavjediti na bogatstvu, ali ne i na zaposlenju.

TREĆI KRUG
 „ŽIVOT, ZDRAVLJE I LJUBAV
 SU NEIZVJESNI, ZAŠTO BI POSAO
 BIO IZNIMKA?”

urednik: Zoran Roško
dizajn: Ira Payer, Tina Ivezić
ilustracije: Ivana Pipal
S francuskoga preveli Milena Ostojić (1-7 poglavlje) i
Srđan Rahelić (ostatak teksta).

Objavljeno na http://zinelibrary.info/files/pdf_Insurrection.pdf

zarež, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja
Zagreb, 14. travnja 2011, godište XIII, broj 307

U stvarnosti raspadanje svih društvenih formi zapravo je blagoslov. Za nas je to idealan uvjet za divlju, masovni eksperiment novih organiziranja, novih vjernosti. Slavno "opadanje očinske uloge" nalaze novu konfrontaciju sa svijetom koja potiče preuranjenu lucidnost i navješćuje neke lijepe pobune. U smrti para vidimo radanje uznemirujućih oblika kolektivne aektivnosti, sad kad je seks sasvim potrošen, a muškost i ženskost paradiraju u odijelima što su ih izgizli moljci, sad kad su tri desetljeća neprestane pornografske inovacije iscrpila svaku privlačnost transgresije i oslobodenja. Računamo na bezuvjetnost u intimnim vezama kao na oružje političke solidarnosti, nepropusne, poput ciganskog naseља, za državno uplitanje. Nije da neprestana financijska pomoć koju su roditelji prisiljeni isplacivati svojem proletariziranom podmlatku ne može sponzorirati društvene subverzije. «Postati autonoman» također bi moglo značiti: naučiti se tući na ulici, skvotirati prazne kuće, ne raditi, ludo se voljeti i krasti u dućanima.

preko Napoleona III, država je uvijek poimala ekonomiju kao politiku, kako buržoazija, koja od toga profitira, tako i proletarijat, koji se s tim sukobljava. Uvijek se tek onaj čudni središnji sloj populacije, neobičan i nemoćan agregat *onih koji se ne svrstavaju*, malograđana, pretvarao da vjeruje u ekonomiju kao realnost – jer je to očuvalo njegovu neutralnost. Mali poduzetnici, mali gazde, mali činovnici, profesori, novinari, posrednici svih vrsta u Francuskoj formiraju tu ne-klasu, tu društvenu želatinu sačinjenu od mase onih koji samo žele provesti svoj mali privatni život daleko od Povijesti i njenih previranja. Taj društveni mulj predodređen je da bude najbolji nositelj lažne svijesti, spreman na sve samo da održi svoj polusan, oči zatvorene pred ratom koji je svuda okolo. Svako pojašnjenje fronta u ovom ratu u Francuskoj popraćeno je izumom nekog novog hira. Proteklih deset godina to je bio ATTAC i njegov nemogući Tobinov porez – čija bi implementacija zahtijevala u najmanju ruku oformljenje svjetske vlade – i njegova apologija "realne ekonomije" naspram financijskih tržišta te dirljiva nostalgija za Državom. Ta je komedija trajala koliko je trajala i završila kao čista lakrdija. Novi hir koji ju je zamijenio jest *smanjivanje rasta*. Dok je ATTAC sa svojim tečajevima narodne edukacije htio očuvati ekonomiju kao znanost, smanjivanje je hoće očuvati kao moralnost. Jedina alternativna opcija galopirajućoj apokalipsi je smanjivati rast. Konzumirati i proizvoditi manje. Postati radosno umjeren. Jest organsku hranu, voziti bicikl, prestati pušiti i pomno birati ono što kupuješ. Biti zadovoljan s najnužnijim. Dobrovoljna jednostavnost. "Otkriti pravo bogatstvo u procvatu druželjubivih društvenih odnosa u zdravom svijetu." "Ne iscrpljivati svoj prirodni kapital." Težiti "zdravoj ekonomiji". "Izbjeći regulaciju kaosom." "Izbjeći društvenu krizu koja bi zaprijetila demokraciji i humanizmu." Ukratko: postati ekonomičan. Vratiti se ekonomiji očeva, zlatnom dobu malograđana, pedesetim godinama prošlog stoljeća. "Kada je netko ekonomičan, njegova imovina savršeno služi njegovim potrebama, što mu omogućuje da uživa vlastiti život zaklonjen od javne egzistencije, u privatnom utočištu svoga života."

Grafički dizajner u ručno radenom puloveru pije voćni koktel s prijateljima na terasi "etničkog" kafića. Rječiti su, srdačni, umjereni se šale, nisu odveć glasni niti odveć tihi, smješkaju se jedni drugima, nekako blaženo: tako su civilizirani. Nešto kasnije jedni idu okopavati zemlju javnog parka u svojoj četvrti, drugi se bave lončarstvom, zenom ili animiranim filmom. Dijeje uzvišen osjećaj da tvore novo čovječanstvo, mudrije i rafiniranije nego predašnje. I imaju pravo. Postoji neobično suglasje između Applea i *smanjivanja rasta* s obzirom na civilizaciju budućnosti. Ideja povratka na negdašnju ekonomiju pogodan je zastor iza kojeg se može pokrenuti veliki tehnološki skok naprijed. Jer u Povijesti ne postoje povratci. Poticaj povratku u

Iz kojeg god kuta sagledana, sadašnjost je bezizlazna. I to nije najmanja od njenih vrlina. Onima koji se svakako žele nadati, oduzima svako uporište za nadu. Oni koji još ukazuju na rješenja, demantirani su istog trenutka. Opće je poznato da sve može ići samo iz lošeg u gore. "Budućnost nema budućnosti" mudrost je doba koje je dospjelo, a pod prividom krajnje normalnosti, na razinu svijesti prvih pankera.

Zatvara se sfera političke reprezentacije. Od ljevice do desnice isto ništavilo zauzima pozu hulje ili lude, poput gondola mijenja svoj diskurs prema posljednjim naputcima stručnjaka za komunikaciju. Oni koji još glasuju odaju dojam da nemaju druge namjere do obeščastiti glasačke kutije, glasujući iz čistog protesta. Kao da se zapravo glasuje protiv samog glasovanja. Ništa što nam se predstavlja nije ni izbliza na razini situacije. Čak i u svojoj tišini mase se doimaju beskrajno zrelijima nego sve marionete koje se međusobno prepiru oko toga kako ih voditi. Bilo koji *chibani* iz Bellevillea govori mudrije od bilo kojeg od takozvanih vođa. Poklopac društvenog lonca trostruko se zatvara dok unutra pritisak ne prestaje rasti. Iz Argentine sablast *Que se vayan todos!* (*Svi oni moraju otići!*) počinje ozbiljno progoniti vodeće glave.

Plamen nastao studenog 2005. i dalje tinja u svačijoj glavi. Te prve radosne vatre krstile su desetljeće puno obećanja. Medijska bajka "predgrada [*banlieu*] protiv Republike" dobiva na učinkovitosti onoliko koliko gubi na istini. Oganj je plamtio i u središtima gradova, ali te su se vijesti metodički ušutkavale. Cijele ulice Barcelone gorjele su u solidarnosti, ali za to nitko ne zna osim njihovih stanovnika. Čak nije točno ni da je zemlja prestala gorjeti. Uhićenici su najraznovrsnijih profila, ujedinjuje ih tek mržnja spram

Ne možemo više govoriti o “gradu” ili “selu”, još manje o njihovoj tobožnjoj staroj opoziciji. To što se proteže oko nas ne sliči im ni izbliza ni izdaleka: to je jedinstven i jednolik urbani prekrivač bez oblika i reda, turobna zona, neodređena i neograničena, svjetski kontinuum hipercentara i prirodnih parkova nalik muzejima, velike nakupine i ogromna agrikulturna polja, industrijske zone i stambena naselja, konobe i trendi barovi: metropola. Postojao je antički grad, srednjovjekovni i moderni; ne postoji metropolit. Grad. Metropola je sinteza teritorija. To je suživot svega, ako ne geografski, onda zbog isprepletanja mreža.

I upravo zato što konačno nestaje, grad je sad fetišiziran, kao i Povi- jest. Manufakture Lillea postaju koncertne dvorane, betonirani centar Le Havrea dio je UNESCO-ve baštine. Pekinški *hutongi* koji okružuju Za- branjeni grad uništeni su, nešto dalje rekonstruirani su falsificirani novi, znatiželjnicima na uvid. U Troyesu lijepe drvene fasade na kamene zgrade: vještina pastiša koja neodoljivo podsjeća na dućane u viktorijanskom stilu u pariškom Disneylandu. Historijska središta, nekada sjedišta revolucio- narnih pobunjenika, mudro su integrirana u organizacijski dijagram me- tropole te izložena turizmu i razmisljivoj konzumaciji. To su otočići robne snosa sladunjavost božićnih sajмова плача se sve većim brojem zaštitara u gradске оphоdње. Kontrola se integrira u čarobni robni pejzaž, pokazu- jući svoje autoritarno lice svakom tko želi vidjeti. Naše je doba izmi- ješanos, melanz banalnih pjesmuliјaka, teleskopskih palica i šećerne vune. Policijski nadzor i čarolija!

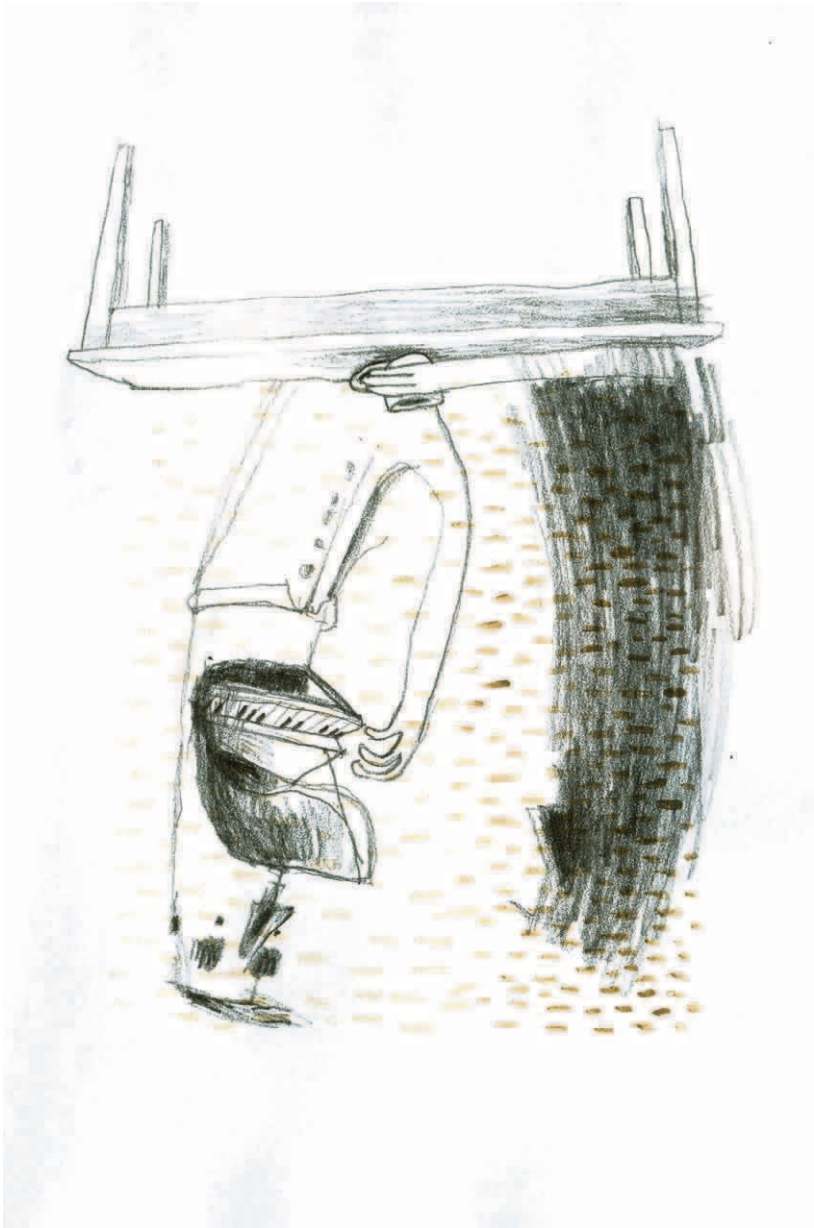
Potraga za “autentičnim” i policijski nadzor koji s tim ide gоне ma- logradane u kolonizacijske pohode na radničke četvrti. Izgnani iz hiper- centara, dolaze istražiti “kvartovski život” koji nikad nisu pronašli u mon- tažnim kućicama u predgrađu. I tako, prolijevajući sromošne, automobile i imigrante, istrljebljujući mikrobe, čineći gradske četvrti *uređujim*, oni uništavaju upravo ono što su došli pronaći. Policajac i smetlar rukuju se na gradskom plakatu, čiji slogan je “Montauban: čist grad”.

“JEDNOSTAVNIJE, ZABAVNIJE, MOBILNIJE, SIGURNIJE!” ČETVRTI KRUG

vjeti takozvanu “ekonomsku znanost” – struja koja se mrtva-ozbiljna naziva “post-autističnom ekonomijom” – zarađuje za život prokazujući otimačine, trikove, smicalice znanosti čija je jedina opipljiva uloga da ministriira tijekom liturgije vladara i daje njihovu pozivu na pokornost malo ceremonijalnosti i, konačno, kako su to uvijek činile religije, da *priskrbi objašnjenja*. Jer opća nesreća prestaje biti iole podnošljivom čim se pokaže u pravom svjetlu, to jest, čim se otkrije da nema ni uzroka ni razloga.

Novac više nitko ne poštuje, ni oni koji ga imaju ni oni kojima nedostaje. Dvadeset posto mladih Nijemaca, na pitanje što žele raditi u životu, odgovara: “Baviti se umjetnošću”. Rad nije izdržao biti datost ljudskog stanja. Raču- novodstva poduzeća priznaju da više ne znaju otkud dolazi vrijednost. Loša reputacija dokrajčila bi tržište i desetljeće ranije, da nije bilo ostrašćenosti i dubokih džepova njegovih apologa. Napredak je svugdje i zdravorazumski postao sinonimom katastrofe. U svijetu ekonomije sve bježi, kao iz SSSR-a u vrijeme Andropova. Tko je imalo proučavao zadnje godine SSSR-a, čut će bez muke u svim pozivima vlastodržaca na dobru volju, u svim fantazijama o budućnosti kojoj se izgubio svaki trag, u svim njihovim objavama vjere u ovu ili onu “reformu” prva napuknuća u strukturi Zida. Propast socijalistič- kog bloka nikako nije trijumf kapitalizma, nego tek bankrot jednog njegovog oblika. Osim toga, smrt SSSR-a nije djelo revoltiranog naroda, nego preo- braćenja nomenklature. Proglasivši kraj socijalizma, jedna se frakcija vla- dajuće klase ponajprije oslobodila anakronih dužnosti koje su je vezivale za narod. Preuzela je privatnu kontrolu nad onime što je već kontrolirala, ali u ime svih. U tvornicama su se šalili: “Budući da se pretvaraju da nas plaćaju, pretvarajmo se i mi da radimo!” a oligarhija je uzvratila: “To ne drži vodu, prestanimo se pretvarati!” Jednima primarne sirovine, industrijska infra- struktura, vojno-industrijski kompleks, banke, diskoteke; drugima bijeda ili emigracija. Kako nitko nije vjerovao u Andropovljeve SSSR, tako nitko ne vjeruje ni u današnju Francusku. “To ne drži vodu”, odgovaraju šefovi i vla- stodršci koji se više i ne trude ublažiti “željezne zakone ekonomije”. Rastave tvornicu preko noći i rano ujutro objave da je zatvorena. Više ne oklijevaju poslati protuterorističke jedinice da uguše štrajk, kao na trajekte ili u okupi- rani centar za reciklažu u Rennesu prije nekoliko godina. Cijelo krvoločno djelovanje vlasti danas se sastoji u rukovođenju katastrofom i istodobnom uspostavljanju okvira za “novu ekonomiju”.

A ipak, lijepo smo saživjeli s ekonomijom. Generacijama su nas discipli- nirali, pacificirali, činili od nas podanike, prirodno produktivne i zadovoljne time da konzumiraju. I evo, otkriva se sve što smo se prisiljavali zaboraviti: da je ekonomija politika. To da je ta politika danas politika diskriminacije u društvu koje je kao cjelina postalo suvišno. Od Colberta do De Gaullea,

vitih humanističkih predviđanja. Činjenica da su nas brižljivo izvijestili da su letjelice bile nenaoružane jasno pokazuje u kojem smjeru idemo. Teritorij će se rascjepkati u sve restriktivnije zone. Autoceste smještene oko «osjetljivih četvrti» stvaraju nevidljivi zid, odvajajući ih tako od naselja srednje klase. Što god lijepe duše Republike mislile o tome, nadziranje gradskih četvrti «za- jednicom» najučinkovitije je moguće sredstvo. Metropolit diјelovi zemlje, središta gradova vodit će svoj raskošan život prema sve prepređenijoj, sve sofisticiranijoj, sve sjajnijoj dekonstrukciji. Obasjavat će cijeli planet bordel- skim svjetlom dok će se patrole BAC-a i privatne zaštitarske tvrtke, ukratko: milicije, umnažati u beskonačnost, uživajući sve besramniju sudsku zaštitu.

Slijepa ulica sadašnjosti, posvuda uočljiva, posvuda se niječe. Nikad se toliko psihologa, sociologa i spisatelja nije tome posvetilo, svaki s posebnim žargonom u kojem ponajviše nedostaju zaključci. Dovoljno je čuti glazbu na- šeg vremena (žalopojke “nove francuske šansone” u kojoj malograđani se- ciraju stanja svoje duše i objave rata reperskog kolektiva Mafia K’1 Fry) da bude jasno da će se suživot uskoro okončati, da je odluka blizu.

Ova je knjiga potpisana imenom imaginarnog kolektiva. Urednici knjige nisu njeni autori. Oni su se pak zadovoljili time da uvedu malo reda u opća mjesta našeg doba, u ono što se mrmlja za barskim stolovima, iza zatvorenih vrata spavaćih soba. Samo su ustvrdili neke nužne istine, čije univerzalno potiskivanje puni psihijatrijske bolnice pacijentima, a oči suzama. Samo su opisali situaciju u kojoj se nalazimo. Prednost radikalnih okolnosti je ta što rigorozno izvođenje logičnih posljedica vodi do revolucije. Dovoljno je reći ono što se vidi i ne ustezati se od zaključka.

ganzirati, morate imati veze i suučesnike, potrebno je poznavati teren do kilometrima, imati zajednički jezik i zajedničkog neprijatelja. Kilometrima i kilometrima, tjeđnima i tjeđnima širila se vatra. Nove buktnje javljale su se kao odgovor starima i to tamo gdje bi ih se najmanje očekivalo. Glasine se ne može ozvučiti i prisluškiivati.

Metropola je prostor neprekidnog konfliktika, kojeg su zauzimanje Basre, Mogađiša ili Nablusa tek vrhunac. Grad je za vojsku dugo bio mjesto koje se izbjegava ili zauzima; metropola, međutim, sasvim je kompatibilna s ratom. Oružani sukob tek je trenutak njene neprestane rekonfiguracije. Bitke koje vode velike sile nalikuju policijskom poslu kojemu nema kraja u crnim ru-pama metropole: “bilo to u Burkini Faso, u južnom Bronxu, Kamagasakiu, Chiapasu ili Courneuveu”. “Intervencije” ne streme toliko pobjedi, pa čak ni uspostavljanju reda i mira, koliko nastavku sigurnosnih operacija koje su već na djelu. Rat više nema ograničeno trajanje, nego je razlomljen na serije vojnih i policijskih mikrooperacija koje jamče sigurnost.

Policija i vojska prilagodavaju se paralelno i korak po korak. Krimino-log zahtijeva od specijalaca da se organiziraju u male mobilne i profesionali-zirane jedinice. Vojna akademija, kolijevka disciplinarnih metoda, ponovno-osmišljava svoju hijerarhijsku organizaciju. Časnik NATO-a sa svojim pješa-diskriminacijama, partiipativnu metodu koja podrazumijeva da svatko sudjeluje u analizi, pripremi, izvršenju i evaluaciji akcije. Plan se danima opet i iznova razmatra kroz faze treninga i prema najnovijim dostu-pnim informacijama. Ništa ne podiže toliko grupnu koheziju i motivaciju kao plan izraden zajednički”.

Osim što se oružane snage prilagoduju metropoli, one je stvaraju. Tako izraelski vojnici nakon bitke u Nablusu postaju dizajneri interijera. Nakon što ih je palestinska gerila prinudila da napuste odveć opasne ulice, oni uče napredovati horizontalno i vertikalno u srce urbanih konstrukcija, probija-jući zidove i stropove da bi se kretali. Časnik izraelskih obrambenih snaga, diplomirani filozof, objašnjava: “Neprijatelj interpretira prostor na klasičan, tradicionalan način i ja odbijam slijediti njegovu interpretaciju i upasti u nje-gove klopke. (...) Hoću ga iznenaditi! To je suština rata. Ja moram pobijediti (...) I evo: odabrao sam metodologiju kojom ću prolaziti kroz zidove... Poput crva koji se krece jeduci sve što mu se nade na putu.” Urbano je više od po-zornice sukoba, ono je njegovo sredstvo. Ne podsjeca li to na Blanujeve kata napravite puškarnicu.

10 Nadolazeća pobuna Nevidljivi komitet

renosti: da nisu tu, *Francuzi možebitno ne bi više postojali*. Imigranti drže u ovoj zemlji neobičnu poziciju suve-ćin da se osjećam kao Francuz taj da proklinjem imigrante, one na kojima koji se organiziraju. Došli smo do tog stupnja uskraćenosti da je jedini na-žavna, neformalna ekonomija, organizacija još ne sasvim odvojena od onih zajedničkog života, neka povezanost među ljudima, solidarnost koja nije dr-vist spram takozvanih “problematičnih” četvrti u kojima još postoji neki vid njegov *ressentiment* spram svega što je izgubio. Ne može obuzdati svoju za-stranca. Njegova ljubomora pomiješana sa strahom od «predgrada» tek je Njegova mržnja prema strancu ima korijen u njegovoj mržnji spram sebe kao padnost Republike. Francuz je, više nego bilo tko drugi, razvlašten, bijedan. Lidanosti dok na kraju ne oстане samo građanstvo: čista, fantazmatička pri-i razdvaja subjekte od najranijih godina, instinktivno drobi sve preostale so-individualizacije koju provodi država kada popisuje, usporoduje, disciplinira platni sustav. U Francuskoj tomu treba dodati okrutan i sekularan učinak naša tijela oduzela nam je masovna pornografija, naš grad policija, prijatelje vanje nam je oduzelo vlastiti jezik, *reality*-emisije uzle su nam naše pjesme, svega što nas je učinilo strancima u svijetu, gostima u vlastitoj obitelji. Skolo-kolonizacija, migracija, ratova, egzila, uništenja svih korijena. To je povijest nove mogućnosti za turizam, neporeciva patnja. Naša je povijest povijest smo otrgnuti od svakog pripadanja, da nismo nikad, rezultat čega je, osim kome pripadaju djeca ovog doba, svojim roditeljima ili televiziji? Istina je da stao? Tko radi tamo gdje živi? Tko živi tamo gdje su živjeli njegovi preci? I imigracije”. Tko još odrasta tamo gdje je rođen? Tko živi tamo gdje je odr-a nam se serviraju kao aktualnosti. Da počnemo najotrcanijim: nema “pitanja koja Eksplozija smijeha jedini je prikladan odgovor na teška “pitanja” koja ne uspijeva prigušiti eksplozije smijeha koje dočekuju takve novinske naslove. put promaknu njegovoj pozornosti. Treba reći i da tužaljiv i gnjevan ton medija u video-igrionici. Naše doba obiluje grotesktnim situacijama koje kao da svaki građanje kućica na drveću. Dva desetogodišnjaka u Chellesu optuženi za požar krevetu žali se da je bio žrtva “nasilja”. Vijetnaca koja izdaje odredbu o zabrani koja nacionalni ponos stavlja u ruke nogometnog tima. Policajac u bolničkom Vlada koja objavljuje izvanredno stanje protiv petnaestogodišnjaka. Zemlja

“ZABAVA JE ŽIVOTNA POTREBA” DRUGI KRUG

Ali metropola proizvodi i sredstvo vlastita uništenja. Američki stručnjak za sigurnost objašnjava poraz u Iraku sposobnošću gerile da iskoristi nove načine komunikacije. Invazija SAD-a ne donosi demokraciju koliko nove kibernetičke mreže. Donijeli su jedno od oružja koje ih je porazilo. Sve veći broj mobitela i sve dostupniji internet priskrbili su gerili sasvim nova sred-stva organizacije i načine da smanji svoju ranjivost.

Svaka mreža ima svoje slabe točke, čvorišta koja treba presjeći da bi se kruženje zaustavilo, da bi se mreža urušila. Posljednji veliki električni kvar u Europi to je pokazao: dovoljan je jedan incident na dalekovodima visokog napona da pola kontinenta utone u mrak. Tako je prva stvar koju treba na-praviti da bi se nešto dogodilo, pokrenulo u metropoli, da bi se otvorile druge mogućnosti: prekinuti njezin *perpetuum mobile*. To su shvatili tajlandski po-bunjenici kad su dizali u zrak trafostanice. To su shvatili i francuski prosvjed-nici protiv CPE-a (“Ugovora o prvom zapošljavanju” koji je poslodavcima omogućavao otpuštanje radnika bez ikakva opravdanja, nap. ur.) koji su blo-kirali fakultete, planirajući potom blokirati cijelu ekonomiju. To su shvatili i američki lučki radnici u štrajku koji su u listopadu 2002. na deset dana blo-kirali glavne luke zapadne obale kako bi zadržali tri stotine radnih mjesta.

Američka ekonomija toliko ovisi o azijskoj robi da je trošak blokade premašio milijardu eura dnevno. Deset tisuća ljudi može zatresti najveću svjetsku ekonomsku silu. Prema nekim “stručnjacima”, da se pokret održao i da je blokada potrajala još mjesec dana, došlo bi do “povratka recesije u Sjedinjene Države i ekonomske noćne more u Jugoistočnu Aziju”.

mom poslušnom prilagodavanju idiotskim normama, na modernizaciji njihovih štakava. Norme određuju moj odabir oportunističkih, konformističkih i drugih stvari, čija se kvaliteta može procijeniti i koja se može kontrolirati. No mi smo samo bića među drugim bićima, jedinstvenost među sličnima, živo meso istog tkiva od mesa svijeta. Suprotno onomu što nam ponavljaju od djetinjstva, inteligencija nije znati se prilagoditi – ili ako jest, to je inteligencija robova. Naše neprilagodavanje, naš zamor problemima su samo s gledišta onih koji nas žele podčiniti. Zapravo, oni ukazuju na polaznu točku, na točku susreta za novu suučesništva. Otkrivaju mnogo uništeniji pejzaž, ali beskrajno uzajamni od svih fantazmagorija koje ovo društvo održava radi svojih interesa. Mi nismo deprimirani, mi smo u strajku. Za onog tko se odbija „srediti“, „depresija“ nije stanje, nego prolaz, jedno do viđenja, jedan korak prema političkom odavanju. Odavanju nakon kojeg nema pomirenja. Osim medicamentima ili policijom. Upravo zato ovo se društvo ne uskraćava prepisivati Ritualu odveć živahnoj djeci, uvući ih u dugoročne ovisnosti o lijekovima i zato tvrdi da može u dobi od tri godine otkriti „poremećaje u ponašanju“. Jer hipoteza o Jastvu puca posvuda.

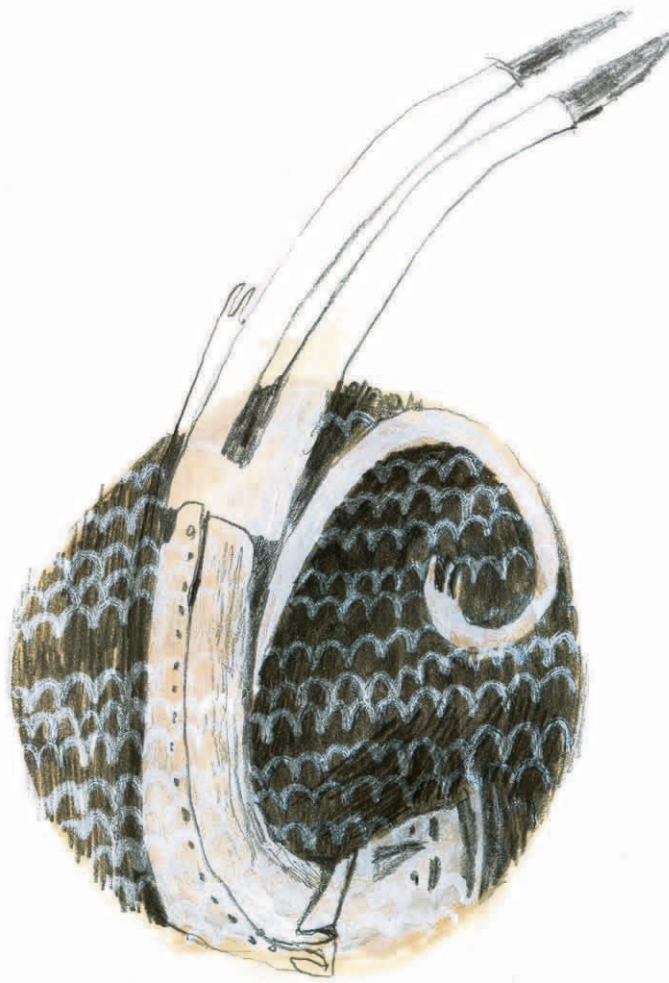
“I AM WHAT I AM.” Nikad dominacija nije imala neviniji slogan. Održavanje Jastva u stanju trajne polupropasti, kroničnog polusloma najbolje je čuvana tajna aktualnog poretka stvari. Slabašno, deprimirano, samokritično, virtualno Jastvo u biti je taj beskrajno prilagodljivi subjekt kakav iziskuju proizvodnja temeljena na inovaciji, ubrzano zastarijevanje tehnologija, konstantna previranja socijalnih normi, opća fleksibilnost. Istovremeno je i najpohlepniji konzument i, paradoksalno, najproduktivnije Jastvo, ono koje će se najžešće i najenergичnije baciti i na najmanji projekt, samo da bi se kasnije vratilo u svoje izvorno stanje larve.

“TO ŠTO JESAM”, dakle? Od djetinjstva živim u struji majčina mlijeka, mirisa, priča, zvukova, osjećaja, dječjih pjesmica, supstanci, gesta, ideja, impresija, pogleda, pjesama i hrane. A što sam ja to? Vezan posvuda za mjesta, patnje, pretke, prijatelje, ljubavi, događaje, jezike, uspomene, za sve vrste stvari koje, prema svemu sudeći, nisu ja. Sve što me vezuje za svijet, sve veze koje me tvore, sve snage koje me sačinjavaju ne formiraju identitet, kojim bih se trebao razmetati, nego egzistenciju, jedinstvenu i uzajamnu, življenu egzistenciju iz koje mjestimice na trenutke proviruje to biće koje kaže “ja”. Naš osjećaj nekonzistentnosti rezultat je glupavog vjerovanja u trajnost Jastva i premalo brige koju pružamo onom što nas čini onime što jesmo.

Omamljuje pogled na šangajski neboder na kojemu se šepuri Reebokov “I AM WHAT I AM”. Zapad svuda potura, kao svog omiljenog trojanskog konja, tu ogorčenu antinomiju između Jastva i svijeta, pojedinca i skupine, predanosti i slobode. Sloboda nije gesta kojom se rješavamo svojih predanosti, nego praktični kapacitet da se njima djeluje, da se krećemo u njihovu prostoru, da ih uobličimo ili raspustimo. Obitelj postoji kao obitelj, dakle kao pakao, samo za one koji su odustali od izmjene njenih iscrpljujućih mehanizama ili one koji ne znaju kako je izvesti. Sloboda da se otrgnemo uvijek je bila fantomska sloboda. Ne možemo se riješiti onog što nas sputava, a da u isto vrijeme ne izgubimo ono na što svoje snage možemo primijeniti.

“I AM WHAT I AM”, dakle, nije jednostavna laž, jednostavna oglašivačka kampanja, nego vojna kampanja, ratni poklič protiv svega što postoji među bićima, protiv svega što nejasno kruži, što ih nevidljivo vezuje, svega što je prepreka savršenom opustošenju, protiv svega zbog čega postojimo i zbog čega čitav svijet ne nalikuje autocesti, zabavnom parku ili novom gradu: dakle, čistoj i dobro uređenoj dosadi bez strasti, praznu, smrznutu prostoru, kojim prolaze samo registrirana tijela, automobilske čestice i idealna roba.

Francuska ne bi bila domovina anksiolitika, raj antidepressiva, Meka nervoja da istodobno nije europski šampion produktivnosti, mjerene po satu. Bolest, zamor, depresija mogu se gledati kao individualni simptomi onoga što valja izliječiti. Oni također rade na održavanju postojećeg poretka, na

Metropola nije samo urbanizirana nakupina, konačni sudar grada i sela, nego i protok bića i stvari, strujanje koje prolazi cijelom mrežom optičkih vlakana, TGV vlakova, satelita, nadzornih kamera, koji osiguravaju da čitav taj svijet ne prestane hrliti svom uništenju. Strujanje koje želi sve uključiti u beznadnu mobilnost, koje mobilizira svakog. Gdje smo smlavljeni informacijama kao nekom neprijateljskom silom. Gdje i ne preostaje drugo nego trčati. Gdje postaje teško čekati, čak i taj i taj vlak podzemne željeznice.

Umnažanjem prometnih i komunikacijskih sredstava bivamo otrgnuti od sada i ovdje, te nas se neprestano mami da budemo negdje drugdje. Uzmi TGV, RER ili telefon i budi već tamo. Ta mobilnost podrazumijeva iskorjenjivanje, izolaciju, egzil. I bila bi nepodnošljiva za svakoga da nije uvijek riječ o mobilnosti privatnog prostora, mobilnosti prenosive unutrašnjosti. Privatni se mjehurić neće rasprsnuti, on nastavlja lebdjeti. To nije kraj stanja larve, nego tek pokretanje njene čahure. Od kolodvora do komercijalnog centra, do poslovne banke, od jednog do drugog hotela, posvuda ta otuđenost, tako banalna i toliko poznata, uobičajena toliko da postaje posljednji oblik prisnosti. Metropolska neumjerenost je to hirovito miješanje konačnih ugodaja, koji se kombiniraju u beskonačnost. Središta gradova nisu međusobno istovjetna, ona su zapravo originalne ponude ugodaja, koje procjenjujemo, birajući jedan, odbijajući drugi, poput kakva egzistencijalnog šopinga među stilovima barova, ljudi, dizajna ili *playlisti* na iPodu. “*S mp3 playerom* ja sam gospodar svoga svijeta.” Da bismo preživjeli uniformnost koja nas okružuje, jedina opcija je neprestano rekonstituirati svoj unutarnji svijet, kao dijete koje posvuda ponovno konstruira istu kolibicu. Kao Robinson koji stvara svoj dućan na pustom otoku, samo što je naš pusti otok sama civilizacija gdje se milijarde nas neprestano iskrcavaju.

Upravo kao arhitektura strujanja, metropola je jedna od najranjivijih dosad stvorenih ljudskih formacija. Istančana, suptilna, ali ranjiva. Brutalno zatvaranje granica zbog razbješnjale epidemije, zastoj u sustavu opskrbe živim namirnicama, organizirana blokada u sustavu komunikacije i čitava se ta fasada urušava, ne uspijevajući više prikriti prizore masakra koji je stalno progone. Ovaj svijet ne bi jurio tolikom brzinom da mu vlastito urušavanje nije stalno za petama.

Svojom strukturom mreže, cijelom tehnološkom infrastrukturu koja se sastoji od veza i čvorišta te decentraliziranom arhitekturom metropola se nastoji zaštititi od neizbježnih kvarova i nepravilnosti funkcioniranja. Internet može preživjeti nuklearni napad. Stalna kontrola protoka informacija, ljudi i robe treba osigurati metropolsku mobilnost; sustavi za praćenje osiguravaju da se nijedan robni paket ne zagubi u transportu, da niti jedna novčanica ne bude ukradena ni u jednoj transakciji i da nijedan terorist ne završi u avionu. Zahvaljujući RFID-čipu, biometričkoj putovnici, DNK-profilu.

nekakvu teoriju o interesima Demokratske stranke i Hemofarma. Takve glasine su puno doprinele da se uticaj pobjede u Jugoremediji ograniči samo na Zrenjanin, gde je istina bila svima poznata i gde se nije moglo manipulirati činjenicama. Iz optimizma iniciranog pobjedom u Jugoremediji, aktivirale su se radničke grupe u Šinvozu i BEK-u, a radnici Jugoremedije su ih podržali, pre svega u smislu pravne pomoći, ali i na druge načine. Pretpostavljam da je i čitaocima u Hrvatskoj poznato koliko je dug dan u štrajku, ili blokadi preduzeća, naročito kada imate porodicu, a blokade u Šinvozu i BEK-u su se otegle na više meseci pa i godina, tako da je jasno kakvu su podršku tražili i dobili od Jugoremedije. To je za radnike i akcionare Jugoremedije bio veliki rizik, jer su se i sami ponovo mogli naći pod udarom represije, međutim ipak su odlučili da podrže svoje kolege. Iz takve situacije je stvoren Pokret Ravnopravnost, koji je početkom 2008. godine postao lokalna politička stranka. Nama je takva njihova odluka bila dosta nelagodna.

Tokom leta 2007. godine smo učestvovali u razgovorima u kom pravcu Ravnopravnost treba da ide i neki od nas su se otvoreno protivili formiranju stranke. Ipak, radnici su se odlučili za takav pravac, a mi smo ipak odlučili da ih u tome

BORBA RADNIKA U SRBIJI PROTIV KORUPCIJE U PRIVATIZACIJI JE EGZISTENCIJALNOG KARAKTERA, JER RADNICI BRANE IZVOR PRIHODA OD KOJIH ŽIVE

podržimo, iz više razloga. Pre svega, nismo hteli da zatvaramo oči pred celinom iskustva borbe za Jugoremediju. Ona jeste pre svega počivala na solidarnoj snazi kolektiva, ali je sve vreme imala i odlike stranačke borbe. Ljudi koji su vodili tu borbu su bili političari i 2004. godine, kad su bili gladni, izbačeni na ulicu. I to ne samo da su bili političari, već su to radili jako dobro – bili su vrlo vešti prema 'drugoj strani', i vrlo odgovorni prema ljudima koji su ih izabrali. Nakon što su 1. marta 2007. godine rešili svoj problem, odlučili su da podrže svoje kolege iz drugih firmi, ali sada sa mnogo ozbiljnijim kapacitetima nego što su ih sami imali dok su se borili. U takvoj situaciji, morali smo sebi priznati da odluka o formiranju radničke političke stranke u Zrenjaninu ima puno logike, i da može biti dobro rešenje za dalju borbu. Drugi važan razlog da ih podržimo bila je činjenica da je Ravnopravnost lokalna partija. Smatrali smo, naime, da je moguće održati direktnodemokratske principe kada se partijska borba vodi u lokalnoj zajednici. Zrenjanin je mali grad, ima stotinak hiljada stanovnika. Voditi partijsku borbu u lokalnom parlamentu, u sredini gde se ljudi poznaju i gde su izabrana lica praktično u svakodnevnom kontaktu sa svojim biračima, to ipak nije isto što i partijska borba na nacionalnom nivou. Treći važan razlog zašto smo podržali formiranje partije je činjenica da je to prva prava radnička partija u Srbiji, nastala odozdo, udruživanjem više radničkih kolektiva. Zaključili smo da će taj pokušaj, kako god se završio, uneti novu dinamiku na srpskoj političkoj sceni od koje za našu

zajedničku borbu može biti mnogo više koristi nego štete.

Ispostavilo se da je odluka bila dobra. Parlamentarna borba Pokreta Ravnopravnost dovela je do toga da Zrenjanin bude prvi grad u Srbiji koji je zauzeo jasan stav o pljačkama koje su se desile u privatizaciji njihovih preduzeća, i koji podržava zahteve radnika da se lopovi kazne i da preduzeća ponovo prorade. U Srbiji inače lokalni političari izbegavaju čak i da govore o privatizaciji, jer je ona u nadležnosti Vladine agencije, i na sva pitanja o nezaposlenosti i deindustrijalizaciji odgovaraju sleganjem ramena i najavama da će privući *green field* investicije. U Zrenjaninu to više nije slučaj, zahvaljujući ulasku Ravnopravnosti u lokalnu politiku. Zrenjaninski parlament je 2009. godine jednoglasno podržao izveštaj svog Anketnog odbora o Šinvozu, koji je osnovan na inicijativu Ravnopravnosti i kojim je odlično predsedavao radnik Jugoremedije Branislav Markuš. Radi se o prvom dokumentu bilo koje lokalne samouprave u Srbiji u kom je data analiza jedne privatizacije, sa zaključkom da su radnici i mali akcionari opljačkani i zahtevom od nadležnih organa da se nepravda ispravi.

FABRIČKI SINDIKATI

Kakva je vaš ocena sindikalne scene u Srbiji? Kako vidite ulogu sindikata danas? Jesu li aktivnosti Pokreta za slobodu ujedno i odgovor na njihov rad?

Pokret za slobodu do sada nije saradivao ni sa jednom sindikalnom centralom, već isključivo sa fabričkim sindikatima, koji su osnovne organizacije velikih sindikata. Fabrički sindikati su podložniji kontroli samih radnika i manje su otuđeni od njih, što je preduslov njihove demokratskosti. Štrajkački odbori su često sastavljeni od predstavnika svih fabričkih sindikata i radnika koji nisu članovi nijednog sindikata, čime se ostvaruje ravnoteža povremeno različitih interesa unutar radničke grupe.

Borba radnika u Srbiji protiv korupcije u privatizaciji je egzistencijalnog karaktera, jer radnici brane izvor prihoda od kojih žive. Pokušavaju da spasu svoje fabrike od sudbine koja je zadesila veliki broj drugih fabrika koje su prestale sa radom jer je novi vlasnik imao neke druge planove sa njom, najčešće vezane za zemljište i nekretnine. Štrajkački odbori u privatizovanim fabrikama najčešće se suprotstavljaju postupcima vlasnika koji fabriku uvode u stečaj i dovode do gubitka radnih mesta. Često se, naime, dešava da vlasnici u Srbiji jesu zainteresovani za proizvodnju, ali da uvode svoje fabrike u stečaj sa svesnom namerom da se na taj način reše radničkih akcija, kolektivnih ugovora i svih drugih obaveza prema radnicima koje su preuzeli kupujući preduzeće. Da bi to postigli, oni kupljeno preduzeće zadužuju prema drugim svojim firmama kako bi se u stečaju pojavili kao najveći poverioci koji mogu da predlože program reorganizacije i izadu iz stečaja kao jedini vlasnici, sa mogućnošću da sada zaposle koga oni hoće, pod uslovima koji njima odgovaraju.

Sindikati nisu reagovali na ovakve злоупотреbe, već su se najčešće ograničavali na usko sindikalne zahteve za isplaćivanjem plata ili povezivanjem radnog staža. Radnicima je vremenom postajalo jasno da ovako koncipirana sindikalna borba nema odgovor na najvažnija pitanja opstanka fabrike. S druge strane, vlasnici su za svoje namere imali političku podršku u bilo im je omogućeno da krše zakon, što

CENTRALE SINDIKATA SU SE TOKOM PROTEKLIH DESET GODINA POKAZALE KAO KORUMPIRANE I TO JE VEROVATNO NAJVAŽNIJI RAZLOG ZAŠTO SE SVE VIŠE RADNIČKIH KOLEKTIVA ODLUČUJE ZA HORIZONTALNO POVEZIVANJE SA KOLEGAMA IZ DRUGIH PREDUZEĆA I STVARANJE NEZAVISNOG RADNIČKOG POKRETA

je najverovatniji razlog zašto sindikati nisu ulazili u konflikte vezane za pljačku u privatizaciji. Na primer, najveći sindikat u Srbiji je ucenjen time što država stalno preti da će mu oduzeti zgradu, koju taj sindikat iznajmljuje za novac od kojeg se finansira. Najveća šteta koju sindikati nanose radničkom organizovanju je činjenica da se oni više bore međusobno nego što se bore za poboljšanje položaja radnika. Istovremeno, oni na sve načine pokušavaju da spreče horizontalno povezivanje radnika na ravnopravnim osnovama, jer strahuju za svoj monopol.

Postoje li slučajevi konkretne (horizontalno organizirane i strukturirane) radničke borbe u Srbiji koji bi mogli poslužiti kao instruktivan primjer drugim radnicima koji se nalaze u sličnim uvjetima?

Postoje brojne radničke borbe koje mogu poslužiti kao inspiracija drugim radničkim grupama. Mi sada radimo na filmovima koji će te borbe predstaviti javnosti. Međutim, svaka radnička grupa nalazi se u specifičnim okolnostima i ne postoje recepti koji se mogu preslikati na potpuno jednak način. Ono što su postigli, na primer, radnici Jugoremedije postigli su u određenim okolnostima koje se ne javljaju na identičan način kada su u pitanju druge radničke grupe. Trebalo je prepoznati odgovarajući trenutak i šta preduzeti. Radnici Zastave elektro iz Rače su takođe postigli određeni uspeh, ali krajnji ishod je drugačiji. Međutim, ako bi išta trebalo izvući kao preporuku za druge radničke grupe, to je da, pre svega, moraju biti solidarni među sobom, jasno artikulirati čemu se suprotstavljaju i šta traže, moraju raditi na pridobijanju podrške javnosti i čitave zajednice u kojoj žive, solidarnom povezivanju sa drugim radničkim grupama, i razmenjivanju iskustva. Metode koje trebaju koristiti su raznovrsne – od direktne akcije do pravnih metoda kojima bi osigurali svoju pobjedu.

STUDENTSKE GRUPE

Je li, na kojim osnovama i koliko uspešno, pokušana integracija s drugim trenutnim stanjem fundamentalno ugroženim društvenim grupama? Postoje li i surađujete li s drugim na dirdem osnovama organiziranim grupacijama u Srbiji i inozemstvu?

Ugroženi i siromašni imaju teško savladive prepreke u svom organizovanju. Pre svega su te prepreke finansijske prirode.

Pokret za slobodu radi na povezivanju radničkih i seljačkih grupa i udruženja. Tamo gde su upropašćena radna mesta deo radnika se vraća poljoprivredi na svojim imanjima. Međutim, uslovi za opstanak poljoprivrede su dosta otežani. Veliki broj preprodavača i tržnih centara koji se ugrađuju u prodajnu cenu prehrambenih proizvoda nanose štetu i primarnim proizvođačima i potrošačima. Organizovali smo konferenciju Poljoprivredna reforma u Srbiji i objavili knjigu *Zemlja i sloboda* sa ciljem da se odrede glavni problemi sa kojima se suočavaju seljaci u svom radu. Poljoprivreda je takođe delatnost i velikog broja lica izbeglih sa ratom zahvaćene teritorije bivše Jugoslavije. Otuda je dosta bitno da se poljoprivreda unapredi kako bi se očuvao izvor prihoda i obezbedila egzistencija što većeg broja ljudi.

U Srbiji direktna demokratija je idejno prihvaćena među studentskim grupama koje pokušavaju da se organizuju nezavisno od zvaničnih studentskih institucija, kao što je studentski parlament koji je kontrolisan od strane partijskih kadrova. Nažalost, ima i grupa koje propagiraju direktnu demokratiju, a sve čine kako bi je sabotirali.

U zemljama u okruženju takođe pokušavamo da se povežemo sa što većim brojem direktno demokratskih organizacija i grupa. U Hrvatskoj nam je posebno zanimljiva međusobna podrška studenata, seljaka i radnika, kao i sami studentski protesti i blokade fakulteta, u kojima smo i mi sami učestvovali u Beogradu od 2006.-2007. godine. Saradujemo i imamo podršku radničkih grupa iz Evrope i Amerike. **E**

DIREKTNODEMOKRATSKA AKADEMSKA SOLIDARNOST

DIRDEM MODEL U SINDIKALNOJ INICIJATIVI – SLAMKA SPASA ZA U POTPUNOSTI OBEZVRIJEĐENE DOMAĆE SINDIKALNE ORGANIZACIJE? KRONOLOGIJA PRIMJERA IZ POLJA VISOKOG ŠKOLSTVA

IZVOR RUKAVINA

Čim kažemo ‘inicijativa Akademska solidarnost’, spomenuli smo dva nužna obilježja svakoga tko je voljan okušati se u direktnoj demokraciji (solidarna osoba s inicijativom) i jednu odrednicu koja dijelom objašnjava zašto je upravo ova neformalna organizacija osnovala prvi hrvatski *dirdem* sindikat (Sindikat visokog obrazovanja i znanosti “Akademska solidarnost”). Što je svojstveno i znanstveno-nastavnom radu i konceptu direktne demokracije skicirat ću u drugom dijelu teksta. Za početak ću navesti elemente zbog kojih Akademsku solidarnost možemo opisati kao direktnodemokratsku.

Na mrežnim stranicama inicijative (www.akadsolid.com) pod pitanjem ‘Tko smo mi?’ piše: ‘Oko ideje akademske solidarnosti okupila se u siječnju 2010. neformalna skupina akademskih radnika (profesora, nastavnika, znanstvenika, novaka, sveučilišnih i institutskih zaposlenika), prvenstveno sa Sveučilišta u Zagrebu i zagrebačkih znanstvenih instituta. Smatramo da akademsku zajednicu obilježavaju ravnopravnost i samostalnost, i zato smo bili neskloni hijerarhiji i institucionalnim oblicima organiziranja. Raspravljamo na listi elektronske pošte i povremenim sastancima (*drugdje na mrežnoj stranici*: lista elektroničke pošte za rasprave o samoorganizaciji hrvatske akademske zajednice; zasebna lista i sastanci uobičajili su se i u Splitu). Strategije i zakone pokušavamo shvatiti i tumačiti na posebnom wikiju. Sastanci Akademske solidarnosti održavaju se svake srijede na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (A001) s početkom u 19.00 sati. Na sastanke su, dakako, pozvani svi zainteresirani. Sudjelovanje i pomoć su dobrodošli, kako na listi, tako i na sastancima, bez obzira na akademski status, zaposlenje, regiju, rod, dob ili svjetonazor. Ipak, i očito, morate biti tolerantni, katkad i strpljivi i otvoreni, za tuda mišljenja i riječi.’

SUMORNA PERSPEKTIVA HRVATSKE ZNANOSTI Znakovite su rubne točke dosadašnje AS kronologije. Naime, 9. prosinca 2010. (na dan kada je Ministarstvo obznanilo svoje daljnje akcije u izmjenama nacrtu zakona iz područja znanosti i visokog školstva) u organizaciji Udruženja studenata filozofije i Slobodnog Filozofskog na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu održana je tribina “Odgovornost akademske zajednice: Novi zakoni o visokom obrazovanju – što se to mene tiče?” Na tribini je iznijeta sumorna perspektiva hrvatske znanosti ukoliko se otrpi tadašnja (nažalost, i sadašnja) znanstvena politika uz konstataciju da je jedino studentski pol akademske zajednice pokazao primjeren odgovor na duboke društvene probleme. Reakcija studenata iz auditorija bila je nedvosmislena: 1. Vlast se dopisima i ne zamara (‘Akademska zajednica mora svoje djelovanje prenijeti s poštanskog na bojno polje’); 2. Studentska javna infrastruktura (izgrađena u kontinuiranom radu plenuma i dirdem akcijama – blokade započete u proljeće 2009. prepoznate su širom svijeta) može biti potpora akademskim radnicima, ali (!) na radnicima je red da se trgnu i povezani svoju stvar preuzmu u svoje ruke.

Nedugo zatim inicijativa AS počela je s radom i poduzela mnoge javnosti poznatije korake (npr. poziv na i potpisivanje spremnosti na štrajk uz stručno-znanstveni prosvjedni skup), kao i one manje poznate (npr. analiza stanja i smjernice za izradu strategije znanosti i visokog obrazovanja). Nedavno, 30. ožujka 2011., službeno je registriran Sindikat AS na osnovi statuta (izglasanog na osnivačkoj skupštini 9. ožujka) sastavljenog po direktnodemokratskim principima. Sindikat nema predsjedništvo, već su svi delegati pod imperativnim mandatom Skupštine (trajanje mandata nikada i ni pod kojim okolnostima ne može biti dulje od godinu dana). Pravo je svakog člana da neposredno sudjeluje u odlučivanju o svim pitanjima i da

NA RADNICIMA JE RED DA SE TRGNU I POVEZANI SVOJU STVAR PREUZMU U SVOJE RUKE

predloži opoziv svih instituta. Sve funkcije u Sindikatu i njegovim tijelima obavljaju se bez novčane ili bilo kakve druge materijalne naknade, a članarina nije izglasana. Statut je nastao uz neizmjeran doprinos studenata, poznavatelja i praktičara dirdema, u propisanim zakonskim okvirima i vremenskoj stisci zbog pogubnih najava iz vrha vlasti. Preostaje mnogo nomotehničkog (amandmani, pravilnici) i aktivističkog posla na ostvarenju direktnodemokratskih težnji – u prvom planu su decentralizacija (autonomija i živost sindikalnih podružnica) i otvorenost (inzistira se na uključivanju izrijekom spomenutih nezaposlenih i studenata u aktivno bavljenje pitanjima od važnosti za znanost i visoko obrazovanje). Sindikatom je inicijativa AS ušla u novu fazu i nadamo se da će iznutra propisane direktnodemokratske forme ojačati slobodarsku nehijerarhijsku proceduru na koju smo navikli u prethodnoj, neformalnoj fazi.

POŠTOVANJE GRUBOG KONSENZUSA Dosađanjim djelovanjem Inicijativa je dokazala kako otvoreni glasački sastanci (i radne grupe) uz rotaciju moderatora i zapisničara (transparentnost zapisnika i otvorenost dnevnog reda presudna je za valjano glasanje) ne samo da mogu biti svrsishodni nego su djelotvorniji od postojećih struktura. Akademska solidarnost uporno je informirala javnost i struku javnim skupovima, tribinama, okruglim stolovima, priopćenjima, konferencijama za tisak. Važno je primijetiti da se, (ne)ustrojena kakva jest, u svakoj takvoj prilici AS zapravo ostvaruje – sudionike, svrhu i cilj određuju upravo nazočni, oni koji su spremni na raspravu uz poštovanje grubog konsenzusa oko temeljnih pitanja i dirdem procedure. Opasnost od iluzije o dobrom vodi eliminirana je u začetku. Jednostavno se ne smije dopustiti nikome, koliko god da cijenimo njegovu kompetenciju ili uvidamo njegovu mobilizatorsku karizmu, da se ustali na nekoj funkciji. ‘Akademički solidarci’ osvijestili su ovaj problem, iako se čini da promatrači sa strane to ne mogu pojmiti pa katkad fabriciraju priče o klikama. Zato je potreban dodatan oprez i formalizacija dirdem tehnika koje to sprečavaju. Tko je prisustvovao nekom AS sastanku, mogao je vidjeti pravo djelovanje odozdo – knjižničarke i knjižničari, lektorice i lektori, predavačice i predavači, profesorice i profesori, stručne suradnice i suradnici, studentice i studenti, znanstvenice i znanstvenici iz raznorodnih područja i polja donose odluke na temelju krepke diskusije, a zatim se prihvaćaju i onih zamornih zadataka poput lektoriranja, printanja i distribucije letaka. Užitek je promatrati kako ugledan profesor uči političku ili medijsku taktiku slušajući pozornio oštar komentar studentice. Mnoge smo prijedloge ‘nas s kabinetima’ odbacili nakon studentskih kritika (često detaljno i sustavno obrazloženih). Sa živim interesom analiziraju se gomile dokumenata i statističkih podataka, prikuplja se, uređuje i objavljuje građa, savladavaju nove kolaborativne tehnike, informira se o zbivanjima i procesima na inozemnim ustanovama i na onim domaćim ustanovama čiji članovi nisu aktivni u Akademskoj solidarnosti, prate se mediji i arhiviraju članci, posjećuju se relevantna događanja i pišu izvješća, tekstovi se prevode, sudjeluje se u prosvjedima, pišu se podrške, pomaže se kako može i uspostavljaju se novi kontakti. I sve bez naloga odozgo, sve bez ijedne formalne sankcije, novčane ni u primisli.

Ako se ne nalazite u okruženju koje potiče solidarnost ili ste kronično razočarani opetovanim neodzivom na pokušaje promjene, zaista je potreban napor da bez podsmijeha razmislite o porukama poput ‘Jedan svijet – jedna borba’ ili ‘Nikad roba, nikad robom’. No kad se nadete okruženi raznovrsnim ljudima koji s vama dijele žar prema znanju, istraživanju i obrazovanju te, iako samokritični, vjeruju u udruženu snagu – tada podsmijeh nestaje i javlja se smijeh. A tugaljivost i bezvoljnost ustupa pred asertivnim bijesom i konstruktivnim djelovanjem.

KALKULANTSKE SRDAČNOSTI Zapravo je neobično da mi je neobično koliko zdrave šale, redovito i na vlastiti račun, postoji u komunikaciji unutar Akademske solidarnosti. Pritom su problemi kojima se bavimo i način na koji im pristupamo sve samo ne neozbiljni. Uz to često ne primjećujemo koliko bezinteresnog (u ciljano-racionalnom, proračunatom smislu) primanja i davanja opstoji u našim svakodnevicama, čak i među pojedincima koji koriste svaku priliku da odmahnu rukom na spomen empatične i altruistične naravi čovjeka. Diskurs zasićen tvrdnjama o prirodno nesposobnim/glupim masama, isključivo sebičnim motivima u pozadini svakog društvenog djelovanja i ljudskom biću primarno usmjerenom na kratko/srednjoročno dobit naprosto je preplavio i neobavezne razgovore i medijske sadržaje.* Kao da je normalno ujutro napuniti šaržer pa s grčem odraditi dan u školi, na studiju, na radnom mjestu i onda se smlavljen povući u oazu mira kojima raspolažemo (intimna veza, obitelj, društvenost za rekreaciju ili opušteni ‘petak navečer’, imaginarni svijet literature...), ako smo te sreće. Je li moguće da bespoštedna konkurencija i kalkulantske srdačnosti nisu ‘normalne’ ni u empirijsko-statističkom, ni u institucionalnom, ni u kolokvijalnom značenju? One svakako zauzimaju dio prostora naših života. Mogućnost sužavanja takvih prostora postoji ako prepoznamo (samo)nametnute agresivne obrasce i radimo drukčije. Za to se obrazuje bogatim iskustvom, usustavljenom ravnopravnom interakcijom ne bi li se ostvario dijalog s argumentiranim zaključcima te jasnim odlukama na koje se zajedno možemo pozivati, otvorenom razmjenom informacija, refleksijom i skepsom utemeljenom na empiriji, propitivanjem ‘samorazumljivog’ (ili barem vladajućeg) i teorijsko-metodološkim podukama iz istraživanja i kritike stvarnosti. Takva bi trebala biti sama znanost.

Akademska solidarnost bori se da osigura uvjete u kojima se znanost može odigravati, živjeti, stvarati, opredmećivati, koristiti, razvijati. Razloge za izbor direktnodemokratskog organiziranja u toj borbi možemo tražiti u povjesnoj, ali i sadržajnoj analizi sveučilišta (univerziteta). Ivan Supek jednom je prilikom na pitanje što je to fizika, u kontekstu neslaganja oko određenja nekih znanosti odgovorio, usporedivši je s filozofijom (a pitanjem je imao otvorena vrata prema pokaznoj vježbi o razlici tvrdih i mekih disciplina/predmeta proučavanja!) da je fizika ono čime se bave, ono što rade, fizičari. Time nije (ne)namjerno umanjio vrijednost fizike. Ovakvo, naizgled tautološko, određenje fizike je heurističko upozorenje: znanost je što znanstvenici rade, onako kako to rade, a ne ono što nam eksponirani predstavnici (čiji su autoriteti proizašli iz titule ili ekonomsko-političke moći) *ex cathedra* poručuju. Znanost je priznata, vrijedna i odgovorna ako znanstvenici priznaju jedan drugoga, vrijede i odgovorni su jedni drugima (vs. kompeticija kao konkurencija). Znanost je dobra široj zajednici ako znanstvenici stvaraju zajedničko dobro (vs. privatna roba). Definirajmo sad cirkularno, npr. sociologe kao one koje se bave sociologijom – time naglašavamo da znanstvenike konstruira znanstvena praksa. Direktnodemokratski organizirana nastojanja za osiguranje uvjeta (infrastrukturnih, financijskih, političkih, pravnih, itd.) u

kojima se slobodno može razvijati znanost ujedno je i borba za bolje akademske radnike i studente, a i ‘neznanstvene’ radnike na akademskim ustanovama. I obratno – direktnodemokratski ustrojena sveučilišta i instituti mogli bi postati vrela bolje znanosti, a i boljeg društva.

REDUCIRANJA USTAVNIH PRAVA Sveučilište baštini prava ostvarena u povijesnoj borbi koja se preklapaju s konceptom direktne demokracije. U Ustavu RH, članku 68, piše: ‘Jamči se autonomija sveučilišta. Sveučilište samostalno odlučuje o svom ustrojstvu i djelovanju, u skladu sa zakonom.’** Zastupnici ideologije neoliberalnog kapitalizma ne prezaju od reduciranja ustavnih prava*** pa čak u medijima poručuju da se novim zakonskim prijedlozima ‘bitno štiti’, ‘pojačava’, ‘potencira’, ‘enormno povećava’ autonomija sveučilišta. Branko Despot u ovakvoj interpretaciji pojma autonomija prepoznaje istinsku neobrazovanost jer: ‘*Autonomia* izvorno, kao ideja i kao pojam, bez obzira na to u kojem se sektoru rabi, znači doslovce moć koja može dati zakon samoj sebi. Ništa niti više niti manje. [Posrijedi je...] redukcija autonomije na slobodu izbora, prvenstveno kako se o njoj govori unutar tog zakona (nacrt prijedloga Zakona o sveučilištu, op.a.) pa čak na takav gotovo apsurd da se govori da je sveučilište autonomno zato što može izabirati nastavnike i to naravno pod uvjetima zakona koje je netko vanjski, to jest, neka heteronomija, neka izvanjska, samoj stvari strana, zakonodavna moć odredila’ (izlaganje na tribini u organizaciji AS “O duhu zakona”, Zagreb, Klub Studentskog centra, 27. siječnja 2011., SkriptaTV: <http://www.youtube.com/watch?v=ApfSm8furaw&feature=related>). Ocrtana neobrazovanost nije puka nesposobnost određenih pojedinaca, nego podatno tkivo za daljnju

komercijalizaciju i kontrolu. Porobljavanje i porobljivanje provodi ‘dublja moć koja nadilazi i EU i sferu globalizacije, cijeli taj sklop, totalitet, omogućuje i kroz taj totalitet sebe realizira – to je vanpolitički i vanekonomske shvaćeni kapital – koji sve države ovog svijeta i sve takve unije, zajednice, tretira kao sredstva svoje seberealizacije’ (ibid.).

Akadska solidarnost ne pristaje na komodifikaciju, a čitav kompleks političkih stranaka kapitalistički je alat. Direktnodemokratski proces odlučivanja nije smislen bez kvalitetne rasprave ravnopravnih sudionika. Da bi rasprava bila kvalitetna, sudionici moraju biti informirani/obrazovani, a da bi bili ravnopravni, moraju stupanjem u plenumski vid općenja istupiti iz statusnih čahura. Pogotovo materijalna nejednakost okoštava piramidu podređenosti i nadređenosti. Uvježbavanje i prakticiranje direktne demokracije, a ne partijskog pristupa, put je koji stalno iznova potrebu za obrazovanjem i težnje k jednakosti vraća u žarište akademske zajednice.

Za kraj jedan prikladan primjer direktnodemokratski usvojenih načela (izglasano od više stotina akademskih radnika i studenata s raznih sveučilišta i instituta nakon otvorene rasprave na javnoj tribini) na kojima bi, nakon što se odbace trenutni neprihvatljivi nacrti zakona, valjalo graditi nove zakone o znanosti, obrazovanju i sveučilištu:

- a) znanost i obrazovanje moraju djelovati u interesu čitavog društva, a ne privatnog kapitala,
- b) znanost mora biti utemeljena na suradnji, a ne na natjecanju,
- c) visoko obrazovanje mora biti potpuno javno financirano i svima dostupno,
- d) ustroj akademske zajednice mora biti potpuno transparentan što treba osigurati demokratskim nadzorom odozdo, a ne uplitanjem politike u sveučilišnu autonomiju. **E**

*Za opojno izvanvremensko baljezganje o grešnosti (danas o inherentnoj zloći) kao i ono o bitno suvremenom ‘kraju povijesti’, ‘sukobu civilizacija’, ‘post-nećemu’, odličan je lijek pročitati retke napisane prije stotinjak godina: ‘Since every effort in our educational life seems to be directed toward making of the child a being foreign to itself, it must of necessity produce individuals foreign to one another, and in everlasting antagonism with each other. (...) No one has yet fully realized the wealth of sympathy, kindness, and generosity hidden in the soul of the child. The effort of every true educator should be to unlock that treasure – to stimulate the child’s impulses, and call forth the best and noblest tendencies. (...) Our entire life – production, politics, and education – rests on quantity, on numbers. The worker who once took pride in the thoroughness and quality of his work, has been replaced by brainless, incompetent automatons, who turn out enormous quantities of things, valueless to themselves, and generally injurious to the rest of mankind’ (Emma Goldman, *Project Gutenberg’s Anarchism and Other Essays*, <http://www.gutenberg.org/cache/epub/2162/pg2162.txt>).

**Otkud zakon? ‘Republika Hrvatska jedinstvena je i nedjeljiva demokratska i socijalna država. U Republici Hrvatskoj vlast proizlazi iz naroda i pripada narodu kao zajednici slobodnih i ravnopravnih državljana. Narod ostvaruje vlast izborom svojih predstavnika i neposrednim odlučivanjem’ (Ustav RH, Članak 1.).

*** Na koji način se pravo realizira u konstelaciji moći, tj. što kome uistinu važi, vidi i pod: ‘Obrazovanje je u Republici Hrvatskoj svakomu dostupno, pod jednakim uvjetima, u skladu s njegovim sposobnostima’ (Ustav RH, Članak 66.).

DIREKTNA DEMOKRACIJA – PROCES ILI STANJE?

FLOSKULE, ETIKETIRANJA I DEZAVUACIJE DIREKTNODEMOKRATSKOG MODELA TE PRIMJERI NJEGOVE ODRŽIVOSTI U PRAKSI

IGOR LIVADA

Koncept direktne demokracije, tek nedavno uveden u naš javni prostor, često se kritizira kao utopistički, nepraktičan pa čak i principijelno pogrešan budući da ne mogu/ne smiju ‘svi odlučivati o svemu’. Kao odgovor na tako postavljenu kritiku pokušat ću uputiti na neke od, po mom sudu, pogrešnih elemenata u samom njezinom temelju te služeći se primjerima egzistirajućih direktnodemokratskih praksi, na mogućnost ostvarenja ideala.

Za početak ću razmotriti floskulu ‘svi o svemu’. Riječ je o konstrukt koji za temelj ima shvaćanje pojma direktne demokracije u njegovu karikaturnom, apsolutnom smislu te različitih društvenih fenomena kao stanja (dakle statično), a ne procesa. Tako se susrećemo s narodom koji je nedovoljno informiran, nedovoljnom razinom informatizacije kao preprekom održavanja referenduma putem interneta, predstavničkim modelom kao konačnim političkim rješenjem, direktnom demokracijom u kojoj ili svi odlučuju o svemu ili ona to (direktna demokracija) nije i sl. U polje apsolutnog, ‘svi o svemu’, uvode se razni, kao socijalne konstante shvaćeni, ograničavajući faktori da bi se zatim tako iskonstruirano ‘realno’ stanje stvari uputilo na predstavnički model kao ‘jedini’ mogući demokratski model. Naprotiv, o ideji dirdema trebali bismo razmišljati kao o smjeru kretanja unutar procesa socijalnih transformacija koje se kroz povijest, različitim tempom i u različitim smjerovima, neprekidno odvijaju. Ako na taj način počnemo promatrati navedenu ideju i probleme koji joj stoje na putu, vidjet ćemo da i trenutni stupanj informiranosti, i trenutni stupanj informatizacije, i svi ostali elementi društvenog razvoja bitni za sustavno kolektivno donošenje odluka stupnjem vlastite razvijenosti samo uvjetuju trenutno moguć (kvalitativno i kvantitativno) stupanj direktne demokracije. Drugim riječima, ne radi se o tome da svi odlučuju o svemu, nego je poanta u kontinuiranoj politici povećanja učešća naroda u donošenju odluka koje direktno utječu na kreiranje njegove

stvarnosti uz paralelan rad na razvoju svih elemenata bitnih za kvalitetu samih odluka.

KRITIKA PROJEKTA Drugi izdanak statično shvaćene društvene stvarnosti kritika je direktnodemokratskog projekta kao utopističkog odnosno u praksi neprovedivog, pri čemu se priznaje njegov ideal, ali mu se polje legitimnog postojanja ograničava na prostor revolucionarne fantazije. Najjednostavniji odgovor na taj tip kritike upućivanje je na postojeće direktnodemokratske prakse u raznim dijelovima svijeta – iako imajući na umu popriličan broj ignoranata u našem javnom prostoru, možemo sa sigurnošću ustvrditi da će se etiketiranje utopizmom nastaviti.

Jedan od najrasprostranjenijih oblika direktne demokracije je referendum. Referendumsko odlučivanje prisutno je u čitavom nizu država i provodi se na zahtjev građana, nakon što se prikupi zakonom propisan broj potpisa potrebnih za pokretanje referenduma, ili ga inicira izvršna odnosno zakonodavna vlast. Tako na primjer Bolivija i Venezuela 2009. provode referendum o, od strane vlade predloženim, promjenama Ustava, Slovenija 2010. o prihvaćanju Arbitražnog sporazuma s Hrvatskom, Švicarska 2011. o držanju oružja u kućama, Sudan također 2011. o odcjepljenju pokrajine Južni Sudan itd.

Nešto su manje poznat primjer radničke kooperative od kojih ćemo za ovu priliku izdvojiti jednu simboličnog naziva: FASINPAT – Fabrica Sin Patrones ili, u prijevodu, tvornica bez gazda. Cijela priča počinje 2001. godine u Argentini kada tadašnji vlasnik Luis Zanon donosi odluku o zatvaranju pogona te otpušta radnike uz istovremeno izbjegavanje uplate mjesecima zaostalih plaća i otpremnina. Radnici ubrzo zaposjedaju tvornicu i samostalno pokreću proizvodnju čime ujedno počinje i višegodišnja pravna bitka za legalizaciju provedene eksproprijacije i radničke samouprave. Iz navodne besperspektivnosti razvija se uzorno poduzeće za proizvodnju keramike 470

ZALAGATI SE ZA DEMOKRACIJU DANAS ZNAČI UJEDNO I PONOVO POSTAVITI PITANJE GRANICA I ODRŽIVOSTI JEDNOG OD TEMELJA POSTOJEĆEG POLITIČKO-EKONOMSKOG SISTEMA, PRIVATNOG VLASNIŠTVA

zaposlenih, izvozom u više od 25 zemalja i aktivnom politikom potpore zajednici. Godine 2009. pokrajinska legislatura izglasava eksproprijaciju tvornice i predaju iste radničkoj kooperativi na upravljanje. U ovom slučaju direktnodemokratsko upravljanje pokazalo se ne samo ostvarivim, nego i izrazito učinkovitim.

PORTO ALEGRE Uz navedeno, tu su i sustav upravljanja budžetom Porto Alegrea u Brazilu (grad s 1,3 milijuna stanovnika), lokalne samouprave u Venezueli, CNT – španjolski sindikat sa sada već stogodišnjom tradicijom, pa i neki primjeri iz Hrvatske, poput Plenuma FFZG-a i novoosnovanog sindikata Akadska solidarnost.

Bilo da je riječ o referendumima, upravljanju gradskim budžetom u Porto Alegreu ili pak radničkim kooperativama u Argentini, svim navedenim primjerima zajednička je jedna stvar: direktna demokracija svaki se put pojavila unutar neke od formi kolektivnog vlasništva. S druge strane, privatno vlasništvo, budući da inherentno teži primatu vlasnika u odlučivanju, stoji u sukobu i s direktnodemokratskim i s predstavničkim modelom. Zalagati se za demokraciju danas znači ujedno i ponovno postaviti pitanje granica i održivosti jednog od temelja postojećeg političko-ekonomskog sistema, privatnog vlasništva. **E**

DEMOKRACIJA S OTPORNICIMA

ISUŠIVANJE HRVATSKE MEDIJSKE KALJUŽE – MEDIJSKI DISKURS I DIKTATURA KAPITALA

IGOR LASIĆ

Dok sam svojevremeno, u zlatno doba Ive Sana-dera, nakratko pisao za jedan od vodećih naših dnevnika, upao mi je u oko stanoviti značajan pomak u novinskoj praksi, komparirano s ranije utvrđenim stanjem: izostanak gotovo bilo kakve komunikacije između pojedinih, vertikalno ustrojenih redakcijskih instancija. Netko od pomoćnika glavnog urednika prije-podne bi kontaktirao šeficu najvećeg dopisništva, recimo, pa joj nabacio dnevne prohtjeve uredničkog kolegija i rasijsano odslušao što ona misli o tome ili eventualnim dodatnim prioritetima, i tako do nimalo boljeg sutra.

Ukoliko bi pak novinar poželio reći urednicima što misli o ovom ili onom predmetu, članku, zadatku, sugestiji, kritici, takvo je općenje naviše išlo još teže, kao da je zakovano gravitacijom. Okomica koju je trebalo svladavati uspinjala se nadalje do vlasnika medijskog koncerna – on doista stoluje na najvišem katu upravne zgrade, kako i priliči – te zatim kroza sljemenu gredu k izvršnoj državnoj vlasti ili krupnijim oglašivačima, negdje visoko u oblacima; na više je slučajeva jasno demonstrirano kako je upravo spomenuti bivši premijer imao kudikamo lakši pristup glavnom uredniku negoli jedan od nas novinara.

KVALITETE PREDSTAVNIČKE I DIREKTNE DEMOKRACIJE A mi bismo sad htjeli da glavne vedete toga istog koncerna razumiju bit demokracije i njezinih raznolikih meandara, rukavaca i mrtvaja, baš kao da stalno žive, i petkom i svetkom, s njezinim idealom u srcu i na monitoru... Mi bismo da npr. Davor Butković shvaća o čemu točno piše kad odmjerava kvalitete predstavničke i direktne demokracije.

PRILIČNO JE SKANDALOZNO DA SE U ZEMLJI DONEDAVNOG SAMOUPRAVNOG SOCIJALIZMA – SITUACIJE NAJBЛИŽE DIREKTHOJ DEMOKRACIJI, OD MAKAR PARTIKULARNO REALIZIRANIH – POSVE NENASILNI LJEVIČARSKI DEMONSTRANTI OBILJEŽAVAJU KAO ULTRAS, OD ČEGA JE SAMO KORAK DO TRENDOVSKOG ETIKETIRANJA ISTIH SNAGA KAO TERORISTIČKIH

Razumijevanje demokracije, vladavine naroda ili općenito baze u analognim društvenim modelima, međutim, zacijelo je podosta otežano u preuzetim uvjetima permanentnog suštinskog poricanja egalitarističkih vrijednosti. Najviše onda kad joj se ime pronosi radi uzurpiranja formalnog legitimiteta vlasti, s mehanizmima odlučivanja pouzdano izmaknutim doseg u najširih slojeva. Drastično njezin smisao potiru i naši sindikati, minirajući najzrelije šanse za referendumskim izjašnjavanjem o radnom zakonodavstvu. Demokracija, i to stranačko-predstavnička, bogomdana kakva jest, uvedena je ovdje prije dva desetljeća po ubrzanom postupku i u paketu s kapitalizmom, ili obrnuto; nijedno od toga dvoga nije otad nijednom ozbiljnije dovedeno u pitanje, a naročito su to rijetko činili hrvatski novinari. Najbolji sistem na svijetu mogao se tako u Hrvatskoj sve do jučer nesmetano baškariti.

S obzirom na zatiranje svake vlastite primisli o iole upotrebljivoj mjeri unutarredakcijske demokracije, s obzirom na smjerno prihvaćenu lobotomiju nad stanjem klasne i cehovske im svijesti, ovdašnji su novinari jednako efikasno poslužili kao marketinški servis navedenih centara moći te tzv. višeg interesa. Pored kapitalizma bez ograničenja i demokracije s ugrađenim otpornicima, isti mediji su ljudima onomad uvalili i epohalnu priču o neminovnosti rata i malne ontološkoj nemogućnosti žrtve da se nađe u poziciji agresora i zločinca... Dvadeset je godina njihov javni potencijal zlorabljen držanjem pokroviteljskog slova na temu akomodiranja u skladu s vrlim novim svijetom, preparirajući javnost do postizanja neosjetljivosti za ma kakvu alternativnu i nearanžiranu društvenu identifikaciju s predznakom subverzivnog.

NENASILNI LJEVIČARSKI DEMONSTRANTI Ali, onda je nekako došlo do prekida na vezama, ljudi su izašli na ulicu da bi se začuo njihov glas o direkthnoj demokraciji – zapravo, demokraciji kao takvoj – a mediji koje obično nazivamo srednjostrujaškima, nemalo su se uzvrpoljili. Počeli su inzistirati na utvrđivanju individualiziranog vodstva uličnih prosvjeda, prokazujući demonstrante kao politički nedorasle jer, *nota bene*, ne žele da se njima upravlja, ne žele da im se više popuje. Posprdno su likovali zbog spore i mukotrpne artikulacije zajedničke platforme među raznorodnim prosvjedničkim krugovima. Medijima je izbijen dotadašnji monopol na kreiranje prevladavajućeg javnog diskursa, dakle, što je među njima izazvalo nervozu radi povrata društvenog nadzora u isti posjed. Nitko nije tako osjetljiv na činjenicu da netko jednostavno želi misliti svojom glavom, kao sami ovlaštteni, službeni *opinion makeri*.

Jedan od vodećih iz toga soja, ovdje već spomenuti kolega, pritom one koji na ulici protestno ističu zahtjeve protiv kapitalističkog uređenja, naziva ultraljevičarima. A prilično je skandalozno da se u zemlji donedavnog samoupravnog socijalizma – situacije najbliže direkthnoj

RAZUMIJEVANJE DEMOKRACIJE, VLADAVINE NARODA ILI OPĆENITO BAZE U ANALOGNIM DRUŠTVENIM MODELIMA, MEĐUTIM, ZACIJELO JE PODOSTA OTEŽANO U PREUZETIM UVJETIMA PERMANENTNOG SUŠTINSKOG PORICANJA EGALITARISTIČKIH VRIJEDNOSTI

demokraciji, od makar partikularno realiziranih – posve nenasilni ljevičarski demonstranti obilježavaju kao ultras, od čega je samo korak do trendovskog etiketiranja istih snaga kao terorističkih. Ipak, bit će da je tu posrijedi razmjerno histerično političko distanciranje od neugodnog raskoraka između vlastite proklamirane i realno uspostavljene pozicije.

Privatni mediji, sad se već može i češće pročitati ili čuti, uglavnom nisu mediji sasvim dostojni žurnalističkog smisla te riječi; oni su više reklamni panoi u korist svog vlasnika i njegovih nenovinskih poslova. Naravno, ima dosta poznatih izuzetaka koji u znatnoj količini uspijevaju nadvladati taj odnos, zahvaljujući nekim drugim društvenim zaštitnim mehanizmima, kao što ima i kontraprimjera (vidi: HRT, *Vjesnik*), no temeljna kontradikcija iz gornje relacije ostaje netaknutom. A očito se nije lako izdići ponad nje i usprkos privatnom stat u zaštitu javnog interesa i digniteta struke. Naročito poslije usvojene dogme o najboljem sistemu, što je već mnoge naše butkoviće odvuklo u nepopravljiv kvar.

Usred aktualnih prosvjeda, međutim, u izvjesnom trenu je same novinare jedne velike hrvatske redakcije – slučajno baš najkonzervativnije – zapalo da izađu na već živahne ulice. Ali, sad ne više reporterski, nego u obranu svojih radničkih te demokratskih prava... Ničiji rad nije otok, nedruštven i nedodirljiv – naime, ako bar to nauče o sebi i drugima ovom prilikom, isplatit će se muka i njima i društvu u cijelosti. ▣

UMJETNIK KOJI SEBI GULI KOŽU

LJUDSKI BALONI, PRSTI KAO SATOVI, SVIRANJE GLAZBE ORGANIMA – O SVEMU TOME SVAKODNEVNO RAZMIŠLJA UMJETNIK TIM HAWKINSON. NEKA TI TIJELO PRASNE!

MARK RAPPOLT

Kada Tim Hawkinson ne bi bio umjetnik, vjerojatno bi ga svrstali u samoozljeđivače. Tijekom nešto više od dva desetljeća napornog rada napuhao je sebe poput balona, ogulio si kožu s lica i leđa, pretvorio jedan svoj prst u sat, a drugi u pernicu te spojio na lice električne motore, kako bi mu pomogli da snažnije izražava osjećaje. Unatoč svemu tome, nikada nije bio trajno hospitaliziran, a nije bio ni atrakcija u nekome američkom cirkusu. Umjesto toga, taj 50-godišnjak s prebivalištem u Los Angelesu, trenutačno uživa u slavi jednog od najboljih avangardnih umjetnika svoje generacije.

BALONSKI AUTOPORTRET Premda Hawkinson definitivno ima dara za spektakularno i groteskno u stilu Damiena Hirsta, barem je u duši u osnovi umjetnik tradicionalnog tipa – one vrste umjetnika koji su, poput Leonarda i mnogih drugih, usmjerili svoj rad na pokušaj istraživanja sadržaja i biti ljudskog bića. Doista, radeći na tijelu i njegovim fizičkim, psihičkim, duhovnim i ontologijskim dimenzijama, Hawkinson je učinio više u istraživanju prirode bića nego što bi Gunther van Hagens ikada mogao postići nekom neograničenom količinom svojih nakaznih, plastificiranih televizijskih anatomskih prikaza. U *Balloon Self-Portrait*, na primjer, Hawkinson je prikazao odljev od lateksa boje mesa svojega depiliranog tijela, — **U HAWKINSONOVOJ VERZIJI NEMA BOGA KOJI BI DOSEGNUO I DOTAKNUO ADAMOVU RUKU, NEGO GA ČINE SAMO NIZOVI BESKONAČNIH SAMOREPLICIRAJUĆIH DIJELOVA TIJELA: ČOVJEK DOTIČE ČOVJEKA —**

napuhanog do krajnjih granica kako lebdi – dijelom poput cepelina, dijelom poput fetusa – usred galerijskog prostora. Dok lateks omogućuje anatomski točan opis Hawkinsonova tijela, ta napuhana koža predstavlja viziju ljudskog bića koje se polako transformira u nešto što više nalikuje na Jabbu Hutta. Najprije imate dojam da Hawkinson želi reći da je osoba napravljena od više toga nego što vanjski izgled može otkriti, da je ljudsko biće nešto poput nevidljiva duha koje fizičko tijelo jedva može obuhvatiti. Čim počnete razmišljati o tome, vaša reakcija postaje kompliciranija zbog činjenice da je Hawkinsonova gumena koža zapravo izvrnuta iznutra prema van. To je kao da ste upravo svjedočili podizanju rukava mađioničara kako bi dokazao da stvarno ništa, sve do najdublje unutrašnjosti, nije skriveno.

Slično je provokativan i rad *Blindspot* (1991) – fotomontaža svih dijelova njegova tijela koje umjetnik ne može izravno

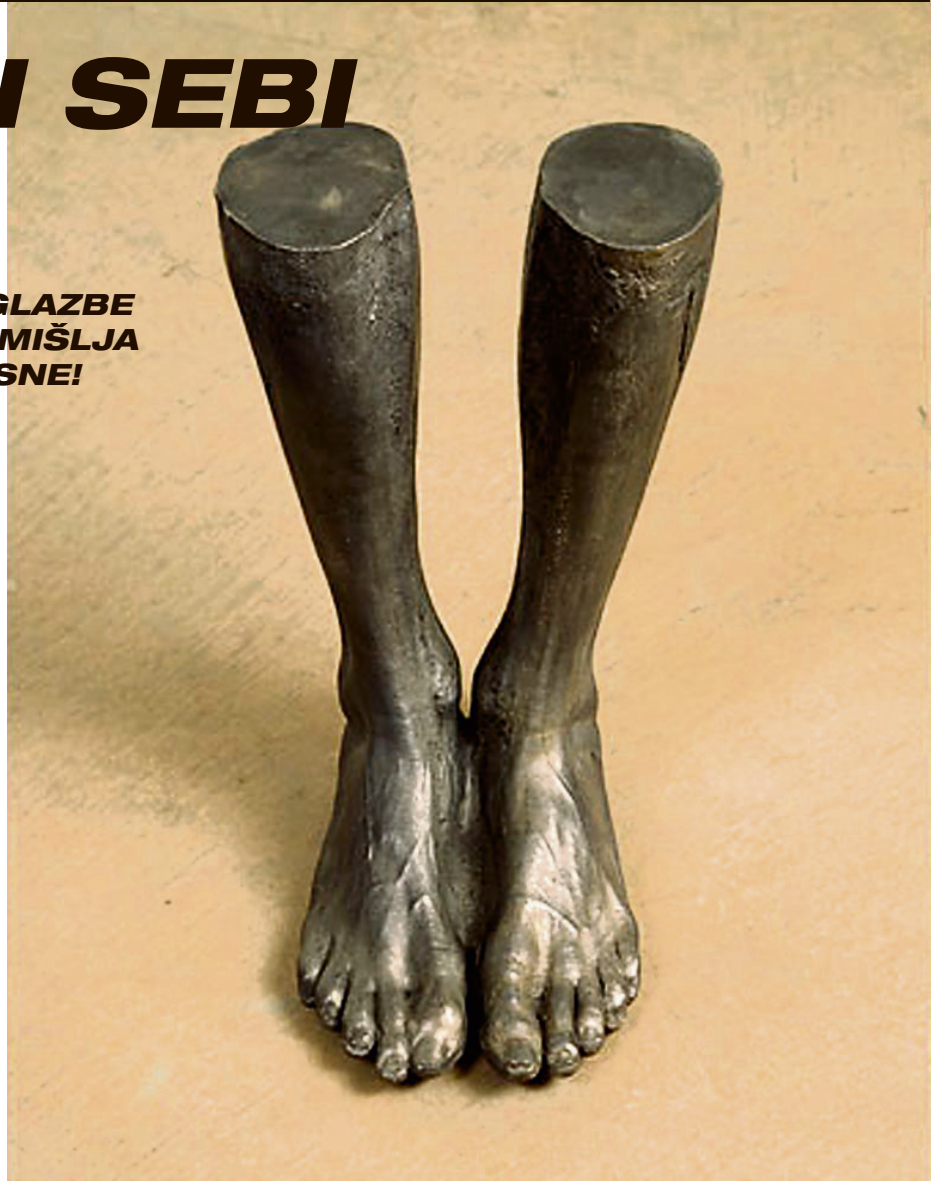
vidjeti spljoštena u nešto što izgleda poput kože velike ribe lista, zacakljenih očiju. Pa ipak, ne izgleda nimalo prirodno; zapravo, ocrtava djeliće tijela koji su, za samog umjetnika, u najboljem slučaju pomalo strani dok u najgorem slučaju možda uopće i ne postoje.

Uvijek kada razmišljate radi se o *razotkrivanju* nečega. Hawkinsonovi radovi to smjesta *skrivaju*; sve što iznosi istodobno i opovrgava. Što je, ako ste umjetnik, savršen izgovor da počnete sve ispočetka. A Hawkinson je u svakom slučaju plodan autor – proizvodi neprestance mnoštvo radova koji obuhvaćaju neobično raznolike medije – od X-zraka domaće izradbe nastalih struganjem pastela na materijal, pola tone fotografija napravljenih od plastične ambalaže s mjehurićima i kečapa te poliedara *Doritos*a, do nizova strojeva u stilu Heatha Robinsona koji dopuštaju metlama da govore i plastičnim bocama da imitiraju zvukove tuvanskih šamana.

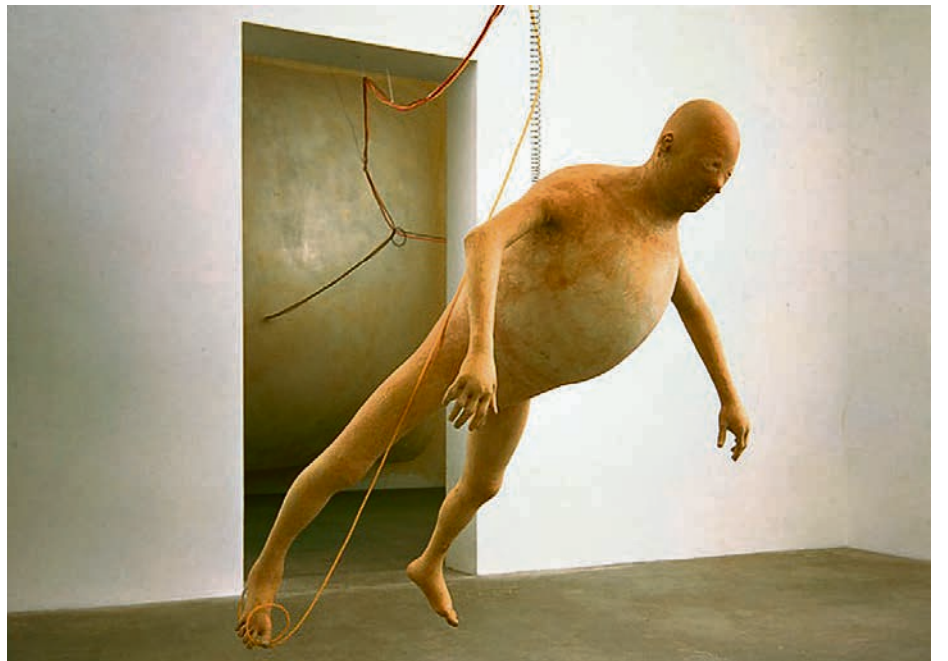
GOLEM AUTOMATIZIRANI GLAZBENI INSTRUMENT Godine 2005. vidjeli smo otkrivanje *Medvjeda* (*Bear*), Hawkinsonova prvog javnog umjetničkog djela na otvorenome: 6 metara visokog, 30 tona teškog “mede” napravljena od prirodno oblikovanog granitnog kamenja. Istodobno prirodan i umjetno proizveden, mekan i poražavajuće grub, moglo bi se reći da je *Bear* Hawkinsonov Stonehenge (kako li ga je tamo postavio?), koji stvara čudan, starinski kontrast prema bio-inženjerskim i računalnim obličjima koji ga okružuju. S druge strane, *Überorgan* (2000.), golemi, automatizirani glazbeni instrument od dvanaest međusobno povezanih biomorfnih balona veličine autobusa koji nalikuju na mjehur bio je, što ne iznenađuje, prevelik da bi bio uključen u izložbu u Los Angelesu 2005.

No, unatoč tim monumentalnim poduhvatima, veličina, proporcije i mehanika njegova tijela ono je što ostaje u središtu Hawkinsonove umjetnosti, bilo da se radi o *Self-Portrait* (*Height Determinated by Weight*) (1990.), skulpturi stvorenoj izlivanjem u kalup vlastita tijela ekvivalenta vlastite težine u rastaljenom olovu (tekućeg metala bilo je dovoljno tek da dosegne početak njegovih koljena), ili o djelu *Emoter* (2003.), *ink-jet* otisku Hawkinsonova lica na kojemu su središta ekspresije (oči, uši, nos i usta) montirani tako da se robotski pokreću prema uzorcima svjetla koje emitira obližnji televizor.

Doista, takva vrsta istraživanja doseže mahnite proporcije u nenaslovljenom djelu iz 2003. koje prikazuje gomilu ruku koja nalikuje na dendrit ili fraktal od kojih svaki niče iz vrška prsta prethodne. Na mnoge načine to se djelo može interpretirati kao suvremeni ekvivalent Michelangelova ikoničkog prikaza

— NAPUHAO JE SEBE POPUT BALONA, OGULIO SI KOŽU S LICA I LEĐA, PRETVORIO JEDAN SVOJ PRST U SAT, A DRUGI U PERNICU TE SPOJIO NA LICE ELEKTRIČNE MOTORE, KAKO BI MU POMOGLI DA SNAŽNIJE IZRAŽAVA OSJEĆAJE —

— UVIJEK KADA RAZMIŠLJATE RADI SE O razotkrivanju NEČEGA. HAWKINSONOVI RADOVI TO SMJESTA skrivaju; SVE ŠTO IZNOSI ISTODOBNO I OPOVARGAVA —

Stvaranja Adama na svodu Sikstinske kapele. Osim što u Hawkinsonovoj verziji nema Boga koji bi dosegnuo i dotaknuo Adamovu ruku, nego ga čine samo nizovi beskonačnih samoreplicirajućih dijelova tijela: čovjek dotiče čovjeka. To je savršeni mit o stvaranju za naše bio-inženjersko i genetički modificirano doba. ■

S engleskoga prevela Sanja Kovačević.

MILIJANA BABIĆ DUCHAMPOVA SVJEDOKINJA

S VIZUALNOM UMJETNICOM RAZGOVARAMO POVODOM NJEZINOGA NEDAVNOG SUDJELOVANJA NA FESTIVALU FEM U GIRONI, NA KOJEM JE PREDSTAVILA KOLEKTIVNI PERFORMANS GRAĐENJA KULA OD KARATA GDJE JE SVAKI IGRAČ/ICA BIO/BILA OZNAČEN/A KAO "GRADITELJ SVIJETLE BUDUĆNOSTI"

SUZANA MARJANIĆ

S obzirom na aktualnu situaciju u našoj zemlji, krenimo s opisom tvog rada *Lijepa naša domovino* (2010.), koji je trenutno izložen na izložbi T-HT nagrada@msu.hr. Dakle, radi se o seriji ukradenih *ready-madea*, u čijoj je pozadini umjetnička akcija krađe po supermarketima. Kako si izvodila akciju i kakve su reakcije na izloženi rad?

– Biral sam samo namirnice i proizvode koji simboliziraju golo preživljavanje, kako bih "opravdala" svoju akciju, kao i onih pojedinaca koji krađu iz egzistencijalne nužnosti (među kojima vjerojatno ima umjetnika). Tu su šećer, kava, mlijeko, sol, brašno, ulje, jaja, krumpir, ulošci, toaletni papir... Htjela sam obići sve trgovačke lance, pa su se redali Konzum, Brodokomerc, Kaufland, Getro, Plodine, Bila, Lidl... u Rijeci i okolici. Proizvode bih ubacivala u ručnu torbicu ili ispod vrećice / kaputa u kolicima. Krasti se može bez problema. U početku mi nije bilo svejedno, a kasnije sam svaku akciju doživljavala kao uspjeh. Izložak serije *ready-madea* popraćen je ispisom detalja vezanih uz krađu svakog pojedinačnog artikla: vrijeme, datum, naziv trgovačkog lanca, adresa.

Povratne informacije s izložbe T-HT-a su raznovrsne. Netko je od posjetitelja već na otvaranju ukrao sapun i malo pomaknuo ostale artikle kako se ne bi primijetilo da nešto fali. Umjetnici su rad dobro prihvatili. Ipak, nekim mojim poznanicima kojima je suvremena umjetnost bliska, ideja krađe u početku nije bila baš sasvim prihvatljiva. Kao ni mojoj obitelji, kao ni svima onima koji su još uvijek poštenu do bola, usprkos nepojmljivim pronevjeranim ciframa u državi s kojima ih obasipaju mediji, i usprkos tome što nemaju ništa zahvaljujući svom poštenju.

KRAĐA KAO UMJETNIČKA AKCIJA

Što bi se dogodilo da te netko, tijekom tih akcija, prijavi za krađu u jednom od supermarketi? Da li bi akciju nastojala opravdati umjetničkim činom?

– Razmišljala sam o toj mogućnosti kao nečemu što bi svakako doprinijelo radu. Zanimalo bi me kakvu sramotu može doživjeti pojedinac i kakva kazna ga slijedi zbog pokušaja krađe toaletnog papira. Bilo bi zanimljivo čuti komentare prolaznika ili autoriteta koji prisustvuju toj situaciji. I naravno, iskušati svoje samopouzdanje i ozbiljnost u objašnjavanju umjetničke akcije. Pažljivo bih promatrala njihova lica dok slušaju moje "opravdanje".

Molim te, u vezi navedenoga kako bi komentirala komentar jednog našega znanstvenika o tome da je "mračna naša" sintagma koja je primjenjiva samo u žutom tisku ali ne i u znanstvenom časopisu?

– Koliko god je očito da je "lijepa naša" vrlo mračna, većina i dalje nije spremna vidjeti "svetinje" u odnosu na ono što se iza njih krije. Nažalost, u Rijeci smo nedavno imali priliku vidjeti kakvo stanje vlada u samim umjetničkim krugovima, u "slučaju zastave" kada je umjetnik tužio umjetnika radi poziva publici da škarama izrazi svoje osjećaje na hrvatskoj zastavi.

Koji bi radove s izložbe T-HT nagrada@msu.hr posebno istaknula?

– Moram priznati da sam očekivala više od izložbe, osobito više angažiranih radova, s obzirom na problematično stanje koje vlada u Hrvatskoj. Tu bih izdvojila radove Željka

Badurine i Nemanje Cvijanovića. Upečatljiva je tematika kojom se bavi Iva Kovač, i svakako estetike radova Zlatka Kopljara i Dana Okija.

Kakva je trenutno situacija u Rijeci, što se tiče umjetničkih "kružoka", okupljanja npr. Galerija SIZ, Galerija O.K., KUNS, te koliko je riječka scena vizualne umjetnosti razjedinjena?

– Ovdje pričamo o dvije galerije koje su vrlo različito profilirane, i samim time ne privlače neminovno istu publiku. Galerija SIZ je posvećena suvremenoj umjetničkoj praksi te je zajedno s Drugim morem povezana s umjetničkim, aktivističkim i teoretskim gibanjima na internacionalnom nivou. Galerija OK je oduvijek bila prepoznatljiva po svojoj otvorenosti za *emerging* umjetnike, kao i klupskoj atmosferi (prije Palach, sada KUNS). Činjenica je da je ionako mala riječka scena razjedinjena, ne zbog umjetničkih afiniteta, već kompleksa same sredine.

UMJETNIK U OGLASNIKU

Krenimo dalje s tvojom akcijom koja isto tako ima egzistencijalnu dimenziju: radi se o akciji *Tražim posao* s kojom si krenula ove godine, i to kao jednogodišnji projekt u tijeku. Na koji je način točno provodiš te zašto si ga označila kao jednogodišnji projekt? Osim toga, u kojem se smislu nadovezuješ tom akcijom, naravno, citatno, na Gotovčeve egzistencijalne performanse zaposlenja?

– Da, ova akcija ima egzistencijalne dimenzije. Osim što se ne mogu prehraniti od svog umjetničkog rada, ne mogu ni od vanjske suradnje na Akademiji primijenjenih umjetnosti u Rijeci, gdje već četvrtu godinu radim kao viša asistentica na Katedri za kiparstvo, s obzirom da "za vanjsku suradnju nema novaca".

Tako sam se odlučila upustiti u nešto što bi ionako u nekom trenutku morala, krenuti u potragu za poslom, kao što je to učinio i sam Gotovac sredinom pedesetih, tek kasnije prepoznajući u tome egzistencijalnu akciju, što pokazuje da se okolnosti za umjetnike na ovom teritoriju nisu previše mijenjale. Osim što pretražujem razne oglasnike, kontinuirano objavljujem oglas *Vizualna umjetnica hitno traži bilo kakav posao*, na osnovu kojeg primam pozive. Ubrzo se pokazalo da projekt ide u sasvim nepredviđenom smjeru, pošto je "tržište rada" puno boleština koje nadmašuju svaku imaginaciju. Ako želiš dijeliti letke, moraš ih sam tiskati. Ako radiš kao akviziter, od firme kupuješ reklamne brošure i testere. U nešto više od dva mjeseca, imala sam samo jednu "ozbiljnu" ponudu. Zaradila nisam ništa, pa sam krenula dalje.

Projekt sam nazvala jednogodišnjim, jer sam trebala vremenski okvir unutar kojega bi se mogla intenzivnije baviti traženjem posla, davanjem oglasa, razgovorima, sastancima, probnim rokovima, edukacijama... No kako vrijeme izmiče, moguće je da će trajati duže.

FEMINIZAM I UMJETNOST

Dugogodišnja si suradnica u organizaciji Međunarodnog festivala suvremene umjetnosti Mesto žensk, Ljubljana. Kakva je feministička performerska scena u Sloveniji u odnosu

– OSIM ŠTO PRETRAŽUJEM RAZNE OGLASNIKE, KONTINUIRANO OBJAVLJUJEM OGLAS Vizualna umjetnica hitno traži bilo kakav posao, NA OSNOVU KOJEG PRIMAM POZIVE. UBRZO SE POKAZALO DA PROJEKT IDE U SASVIM NEPREDVIĐENOM SMJERU, POŠTO JE "TRŽIŠTE RADA" PUNO BOLEŠTINA KOJE NADMAŠUJU SVAKU IMAGINACIJU –

na Hrvatsku i tragom navedenoga pitanja –smatraš li se feminističkom umjetnicom?

– S Mestom žensk surađujem od 2003. godine, kao umjetnica, programska asistentica ili članica izvršnog tima Festivala. Internacionalni festival suvremene umjetnosti – Mesto žensk nije platforma koja isključivo predstavlja feminističku umjetnost. U njegovoj je pozadini Društvo Mesto žensk čija je uloga promocija ženskog stvaralaštva. Naravno, jedan segment programa posvećen je feminističkim / aktivističkim strujanjima. Radi se o transdisciplinarnom festivalu, koji kroz određeni tematski okvir, pored programa *performing arta* organizira scenske, glazbene, filmske, vizualne, književne i teorijske događaje. U protekle dvije godine pojačan je program performansa i *live arta*, uz pomoć novih programskih voditelja, i petogodišnjeg europskog partnerskog projekta *A Space for Live Art*.

Što se tiče slovenske performerske scene, ona nema kontinuiteta i malo je umjetnica koje se bave performansom kao samostalnom umjetničkom formom izvan kazališta (primjer su Eclipse). Uglavnom su to usamljeni primjeri vizualnih umjetnica koje posežu za performansom kao jednim od načina izražavanja (Marija Mojca Pungerčar ili Duba Sambolec s video performansima). Ni u Hrvatskoj *performance art* scena nije dovoljno zastupljena, pogotovo kad se radi o ženskom performansu, ali u usporedbi sa Slovenijom situacija izgleda bolja. I kod nas su to uglavnom vizualne umjetnice koje se pored performansa bave i drugim medijima. Ipak, imamo primjer Vlaste Delimar koja je ostala vjerna performansu.

Iako se u svom radu dodirujem pitanja pozicije umjetnice / žene u našem društvu, ne mogu reći da se isključivo bavim ženskim tematikama, pa tako ni da se smatram feminističkom umjetnicom. Feminizam mi je vrlo blizak kao političko opredjeljenje, koje se osim što se bori protiv spolne diskriminacije, bavi i drugim vrstama diskriminacije koje se temelje na kriterijima rase, vjere, etničkog porijekla, spolne orijentacije, dobi, invaliditeta.

Spomenula si petogodišnji europski partnerski projekt *A Space for Live Art*. Molim te, možeš li pojasniti o kakvom je točno projektu riječ?

– Osam organizacija iz Belgije, Francuske, Slovenije, Velike Britanije, Finske, Njemačke, Poljske i Španjolske ujedinile su svoje snage u zajedničkom projektu s ciljem razvoja i osnaživanja prostora *live arta*, uz podršku Kulturnog programa

Djedica, foto: Nada Žgank / Memento - City of Women

Gradimo svijetlu budućnost, foto: Ana Rita Rodrigues

2007-2013. Europske komisije. *A Space for Live Art* fokusira se na promociju *live art* discipline, nedvojbeno jedne od najinovativnijih umjetničkih formi današnjice, koja se “opire svim definicijama”, zbog raznolikosti formi, scenskog jezika, uključivanja publike, alternativnosti lokacija, te kroz intenzivne aktivnosti i suradnje partnerskih organizacija kao i programe pojedinačnih organizacija u matičnim zemljama, doprinosi boljoj vidljivosti i prisutnosti *live arta*.

PROROK DUCHAMP

Godine 2009. izvela si veoma zapažen performans *Duchampovi svjedoci u produkciji Perforacija u sklopu kojih je prvi puta i predstavljen. Kako su reagirali prolaznici i namjernici? Naime, taj se javni performans temelji, kako pojašnjavaš u katalogu Perforacija, na ideji Jehovinih svjedoka. Tako preuzimaš njihovu strategiju privlačenja pažnje propovijedanjem suvremene umjetnosti i pritom širiš glas svojeg proroka Marcela Duchampa. Što osobno kao umjetnica osjećaš prema Duchampovoj umjetnosti?*

– Prolaznici su reagirali različito, i ovisno o sredini. Osim u Zagrebu, performans je izveden u Splitu (Festival otvorenog performansa DOPUST), Veneciji (u sklopu izložbe *Volume Collection* kustosa Nemanje Cvijanovića), Zadru (Zadar snova) i Rijeci (Zoom Festival).

Neki prolaznici su mislili da se radi o novom broju publikacije Jehovinih svjedoka *Probudite se!*, pa su je zbog toga ili uzeli, ili pobjegli. Neki su prepoznali da se radi o nekoj vrsti “šale” zbog naslovnice s brkatom Mona Lisom, a rijetki su već znali za Duchampa i povezali to s umjetničkim projektom. Dalmacija, pogotovo Zadar pokazali su se kao najnepriступačniji, i moglo se čuti “Već san se probudija” ili “Jedini bog je Isus Krist”. Pripadnici manjinskih vjerskih organizacija (Novi kršćani, Jogi...) objašnjavali su da im njihova ideologija nudi sve odgovore i da nemaju nikakvu potrebu za dodatnim štivom. Desila su se i dva susreta s Jehovinim svjedocima, u Zagrebu gdje smo međusobno izmijenili materijale, i u Rijeci gdje smo ušli u jednu pristojnu debatu o njihovoj i našoj vjeri. Sveukupno, mogu reći da je jako puno ljudi čitalo brošuru po trgovima, tramvajskim stanicama, kafićima..., a koliko smo ih uspjeli preobratiti, to je već drugo pitanje.

Da ostanemo u duhu *Duchampovih svjedoka*, evo, što oni kažu o svom proroku:

Vodeći provokator i kreativac Marcel Duchamp, ujedno je glavni krivac što je umjetnost zauvijek napustila svoju tvrdavu u kojoj vladaju ljepota, istina i dobro, i to samo za odabrane. Kao vladar suvremene umjetnosti, već je pred skoro sto godina izložio običan predmet, potpisao ga i proglasio umjetnošću. Njegov ready made izbavio je umjetnost iz njenih okova, dajući joj slobodu da se služi s čim god poželi, kako bi što se bolje izrazila.

KOLEKTIVNI PERFORMANS

Nedavno si izvela i kolektivni performans *Gradimo svijetlu budućnost* (2011.) u Gironi na festivalu FEM. O kakvom je performansu riječ i o kakvom festivalu?

– FEM je internacionalni *performing art/live art* festival koji predstavlja radove ženskih umjetnica. Prva edicija održana je 2004. u La Bisbalu, a 2006. festival se preselio u Gironu. Svake godine FEM se podudara s Međunarodnim danom žena. Na ovogodišnjem FEM-u predstavila sam kolektivni

performans građenja kula od karata. Svaki igrač/ica bio/bila je označen/a “graditelj svijetle budućnosti”. Kule od karata se u prenesenom značenju odnose na strukturu izgrađenu na nesigurnim temeljima, ili na onu koja će kolapsirati ako se slučajno izmakne jedan njezin element. U startu distopijska, ideja građenja svijetle budućnosti od ovakvog materijala, u svojoj se realizaciji pretvorila u nešto sasvim neočekivano. Grupna dinamika bila je dobra, koncentracija visoka, pa smo ušli u neku vrstu meditativnog stanja i izgradili čuda. S obzirom da smo neplanski nastavili graditi čitava dva dana, mnogi su se vraćali u pauzama između drugih performansa koji su tekli paralelno. Bilo je zarazno.

Iz Hrvatske sudjelovale ste samo ti i Vlasta Delimar; osim toga imale ste i predavanje o vlastitim radovima. Na koji si način prezentirala svoje radove?

– Pored slovenske umjetnice Dube Sambolec, Vlasta Delimar i ja smo sudjelovale na FEM-u po izboru festivala Mesto žensk, i voditeljice Mare Vujić. Naime, bliža suradnja ove dvije srodne platforme započela je s predstavljanjem FEM-a na prošlogodišnjem Mestu žensk. Prezentacije radova bile su među mnogima u nizu, pa sam htjela biti kratka, uzimajući u obzir kontekst festivala. Pokazala sam dokumentaciju akcija koje prije svega zadiru u problematiku egzistencije suvremenih umjetnika u našoj zemlji: krađe po supermarketima, traženja posla, i kopanja po kontejnerima za smeće u odjeći s logom HZSU-a kao nadolazeći projekt. Zaustavila sam se i na performansu propovijedanja suvremene umjetnosti u neobrazovanoj sredini kao što je naša. U društvu umjetnica iz Španjolske, Engleske, Japana, Nizozemske, Islanda... ispostavilo se da naše preokupacije u umjetnosti i pristup radu jesu drugačiji.

U čemu se osjetila najveća razlika između vas kao umjetnica iz jugoistočne Europe, odnosno, kao što nas neki još uvijek prepoznaju kao Balkan, i umjetnica iz spomenutih zemalja?

– Obilježava nas svojevrsna neposrednost u otvaranju pojedinačnih pitanja koja muče našu sredinu, bilo da se radi o odnosu društva prema seksualnosti ili o egzistencijalnim nedaćama umjetnika. Okolnosti u kojima naši radovi nastaju su lokalno specifični, jeftina produkcija, besplatan rad, nepostojeće tržište kao ni sustavna promocija naših umjetnika na internacionalnom nivou od strane domaćih galerija i institucija.

Zbog čega se ne provodi, kako navodiš, sustavna promocija naših umjetnika na internacionalnom nivou od strane domaćih galerija i institucija? Jednom mi je prilikom Vladimir Dodig Trokut ispričao kako Harald Szeeman nije imao uputu naših kustosa/ica o njegovu radu, posebno što se tiče Antimuzeja, a čime je spomenuti kustos, nakon što je saznao za taj koncept, ostao posebice oduševljen.

– U periodu tranzicije nismo se bavili razvojem tržišta suvremene umjetnosti, a i privatizacija je zaobišla ovo područje. Tako danas skoro i nemamo privatnih kolekcionara, privatnih galerija kao ni institucija koje ulažu u umjetničku produkciju i promociju na internacionalnom nivou. Državni budžet za suvremenu umjetnost je općenito siromašan. Hrvatske umjetnike zastupaju strane galerije, od produkcije

do prezentacije na izložbama i sajmovima umjetnina. Za razliku od nas, u Sloveniji je razvijena sustavna promocija slovenskih umjetnika na internacionalnoj sceni, u nezavisnom i privatnom sektoru.

Sjećam se plesnoga performansa *Crna kraljica 1, 2, 3...* koji si izvela zajedno sa Senkom Baruškom u Galeriji O.K. 2006. godine, a koji ste završili gastronomski prekasnom čokoladnom tortom. U kojoj je funkciji bila torta s tom predajom? – Suradnja s koreografkinjom i plesačicom Senkom Baruškom, bila je svojevrsan eksperiment ispreplitanja plesne i vizualne umjetnosti kroz element igre. Koncept se bazirao na postepenom izokretanju ideje bezbrižnosti u sve agresivniji nastup plesača, do granica ludila, potpomognut glazbenom podlogom koja je udarala tempo. Nakon što je publici “prisjelo” ponuđena je bajkovita torta svima u slast.

ŽENSKI DJED MRAZ

I prisjetimo se tvog prvog performansa *Djedica* iz 2004. godine. Naime, čini mi se da se još tada moglo reći da si u svojim umjetničkim radovima posvećena fascinaciji djetinjstvom. Kako se sada, s obzirom na tvoju akciju krađe po supermarketima, prisjećаш navedenoga performansa u kojemu si kao Djed Mraz otvarao/otvarala srebrnu kutiju omotanu crvenom mašnom iz koje bi vadio/vadila i poklanjao/poklanjala nacrtak za bojanje Djeda Mraza za vizualizaciju *vlastitoga Djedice*?

– Fascinacija bajkama i pričama, ili njihovim iznevjerenim očekivanjima, trajala je do povratka u Hrvatsku 2004. (tada na relaciji Ljubljana-Rijeka), kada je simbolično izvedena site-specific instalacija *IN MEMORIAM* u riječkom parku u kojem sam provela djetinjstvo. S povišene platforme publika je promatrala postepenu iluminaciju lika Petra Pana u noći, napravljenog od stotina svijeća za groblje, a svaki odrasli posjetitelj dobio je bijeli karanfil u znak saučešća. Usprkos referencama na djetinjstvo, performans *Djedica* koji je slijedio, označio je novu fazu mog rada, koji u zamjenu za bijeg u imaginarno teži suočavanju s (hrvatskom) stvarnošću. Performans prošnja po ulicama u vrijeme Božića i ubacivanja kovanica u limenku Coca-Cole, kao simbolima kapitalizma, nadovezuje se naravno na slučaj našeg *djedice*, koji je naglo promijenio ime, i vrijeme dolaska, i svjetonazor. Igra riječi ponuđena na listovima iz dječje bojanke, *Oboji me i daj mi ime*, trebala je naglasiti krizu njegovog identiteta.

Iz sadašnje perspektive, rado se prisjećam svog prvog performansa zbog njegove angažiranosti i žive forme, na ulici gdje stvari funkcioniraju drugačije. S drugim prosjacima bori se za radno mjesto, vlasnici trgovina tjeraju te da se makneš dalje od njihovih izloga, pa dođe policija i traži dokumente... U različitim sredinama (Ljubljana, Rijeka, Zagreb, Venecija, Brisel), *Djedica* je bio doživljen kao opasan, smiješan ili neprimjetan.

Kakve su bile reakcije prolaznika na izvedbu Djedice koji prosi?

– Neki prolaznici su se smijali, a neki psovali. Činilo se da je većina u *Djedici* vidjela prosjaka koji je pametno iskoristio božićno ludilo. U Ljubljani me je netko prijavio, a u Zagrebu je policija bila dobro raspoložena. U Veneciji je rad bio turistička atrakcija, dok u Briselu nitko nije obraćao pozornost. Na riječkom Korzu mi je u nekoliko navrata prilazila poznata prosjakinja (“Daj babi kunu”) i davala novac. U nekoj drugoj prilici, kad je ona prosila na terasi kafića u kojem sam sjedila, dala sam joj novčanicu i rekla: “Ovo Vam je od onog Djeda Mraza”. Na to je odgovorila: “To si bila ti? A ja mislila neki muški. Jesi vidjela, majku im njihovu, oni koji kravate nose i dobre aute voze, neće da daju!”. Bile su tu i neke majke s djecom, koje su prstom pokazivale u druge Djedice, sugerirajući da je pravi onaj koji daruje.

Inače, imaš vrlo zanimljivu biografiju; poznato je da si diplomirala kiparstvo na Durban Institute of Technology, u Južnoj Africi. Kako si došla čak do tog dijela južne polutke?

– Pa bile su to hrvatske devedesete, a moje dvadesete. Kao i mnogi iz moje generacije, tragala sam za nekim smislom daleko od atmosfere koja je tada vladala Hrvatskom. Istovremeno sam tragala i za samom sobom, ili bolje rečeno, za životnim pozivom. Tako je nakon dužih perioda van zemlje, uslijedila i Južnoafrička Republika po obiteljskoj osnovi, i tu su se stvari nekako same od sebe posložile. Nakon dvije godine boravka u Durbanu, upisala sam studij likovnih umjetnosti. **E**

O PROSTRTIM I PREOKRENUTIM STOLOVIMA

**UZ PREMIJERU PREDSTAVE
Tehnika KOREOGRAFKINJE IRME
OMERZO, PREMIJERNO IZVEDENU U
ZAGREBAČKOM PLESNOM CENTRU**

NATAŠA GOVEDIĆ

Koliko sam puta rekao samome sebi: dakle, Rameau, deset je tisuća bogatih stolova prostrto diljem Pariza, svaki je postavljen za petnaest ili dvadeset uzvanika, a za tebe na svim tim mjestima ni jednog jedinog tanjura! Kako možeš biti takav glupan? Kad ćeš se već jednom usavršiti u laskanju? Zar ne možeš lijepo puziti na sve četiri kao svi ostali? – tako Denis Diderot u svojem dijalogu *Rameauov nećak* (napisanom između 1761. i 1772. godine). Diderot opisuje specifičnu izvedbenu tehniku, do dana današnjeg apsolutno korisnu ako želite živjeti od bilo kojeg “reprezentacijskog” posla. Jer, performativno gledano, nema bitne razlike između uspješnih političara i uspješnih kazalištaraca. Oni sjede za istim stolom, nadržavaju jedni drugima, dijele informacije, nevidljive usluge, angažmane i preporuke. Spomenuta socijalna tehnika ne izlazi iz uporabe jer je djelotvorna. A što je s onom drugom, pred kojom zjape prazni tanjuri, gospodine Diderot?

BRISANJE ZNANJA Njezine izvođače treba potražiti daleko od svečanih dvorana, pod rubrikom “nezavisna scena”. Predstave nezavisne scene, poput premijerno izvedene *Tehnika* koreografinje Irme Omerzo (koprodukcija Marmot i HIPP), nisu si u stanju priuštiti ni scenografiju ni kostimografiju ni kompoziciju glazbe ni dramaturgiju ni oblikovanje svjetla. U programskoj knjižici *Tehnika*, Irma Omerzo zapisuje: “Ove je godine iz moje predstave izostala većina elemenata koji mogu činiti jednu plesnu predstavu. Izvođače ću vjerojatno biti prisiljena ukinuti u sljedećem projektu, ukoliko se nastavi ova dinamika *potpore* plesnoj umjetnosti.” U istom se tekstu spominje i respekt prema publici, zbog kojeg i u nemogućim uvjetima valja inzistirati na tome da rezultat kreativnog procesa nikako ne bude “poluproizvod”. Upozorava se i na nemogućnost procjene bi li neka predstava bila kvalitetnija u drugačijim produkcijskim uvjetima. I tu vidimo što nam čini stalna redukcija stvaralačkih mogućnosti: umjesto da si postavljamo što više ciljeve, umjesto da zahtijevamo sve kvalitetnije uvjete rada, mi stalno pokušavamo “ni sa čim” (*Ništa* je naslov preposljednje predstave Irme Omerzo) ipak napraviti “nešto”. Rezultat? Sve veći broj predstava s dva ili tri iscrpljena i neplaćena izvođača, pod radnom rasvjetom, kao da smo se početkom 21. stoljeća odjednom morali odreći svih tehničkih mogućnosti kazališnog jezika izgrađenog kroz medijske pokrete 20. stoljeća.

Ali *nemojte* misliti da je u pitanju recesija.

Pogledamo li kako izgleda kostimografija najnovije operne produkcije Ozrena

Prohića u Rijeci ili koliko je broj anasmbli koji izvodi *Zagorku* u zagrebačkom HNK, vidjet ćemo da novaca za različite raskošne institucionalne projekte uvijek ima i više nego dovoljno, dakako pod uvjetom da svedimo za ispravnim stolom (hvala na replici, nezamjenjivo precizni gospodine Diderot). Dobra je stvar što umjetnike nikako ne ispunjava situacija u kojoj samo konzumiraju političke protokole, zbog čega jedan dio njih uporno ne prilazi institucionalnim bakanalijama. Evo recimo *Tehnika* - predstava u kojoj plesači imaju na raspolaganju samo svoje tijelo (nijedan stol u blizini!), kao što i pjevačica ima na raspolaganju samo svoj glas (nepodmazan šampanjcem!). Dobro, sve ostalo osim pokreta i glasa kultura im je uspjela uskratiti. I nije u pitanju nikakva “kazališna ekologija”, kako je tumači performativni aktivist Baz Kershaw, nazivajući izvedbu *vječitim kameleonom koji mora prkositi komercijalnim lokacijama i kapitalističkim modelima produkcije umjetničkog djela*. Stvari su puno prozaičnije. Raspodjela novca namijenjenog kulturi besramno je lišena kriterija, zbog čega najnekvalitetnija institucionalna kazališta dobivaju najviše novaca (mislim posebno na stolove državnih i gradskih kazališta), dok inozemno priznati projekti i umjetnici dobivaju mrvicu sa spomenutih gozbica. Na ovaj se način stručnost briše u ime nestručnosti, režući upravo granu produkcije na kojoj sjedi postojeća nomenklatura Ministarstva kulture. Ne možemo, naime, imati samo “ceremonijalne” predstave i “ceremonijalne” institucije. Od tog tijesnog primaka kulture prema marketingu, gospodin trgovac je doduše sve deblji, tromiji i opušteniji, ali gospodi kulturi sve su odbrojanije minute postojanja.

KRIVULJA UDARCA Pa kako je onda moguće da u tako “apokrifnim” uvjetima još uvijek nastaju dobre predstave?

Treba li se podsjetiti na stari Hipokratov komentar prema kojem “nije nimalo lako dotući ljudsko tijelo”? Bolest se oko konačnog tujuma smrti treba *valjano potruditi*. Još je teže poraziti atletski prkosno ljudsko tijelo s kazališne pozornice. Teatar je, naime, od samog početka “udomaćen” u agoniji, zbog čega prema njezinim grčevima često razvija i spretne autoironične komentare. Možda baš zato *Tehniku* nije moguće gledati samo kao jadikovku ili političku gestu. Ono najvrednije u predstavi posljedica je izvođačke inteligencije, a ne ogorčenosti.

Sudeći po moćnom glasu Davorke Horvat i njezinoj borbenosti gestu koju zatim s oklijevanjem preuzimaju i plesni izvođači *Tehnika*, Zrinka Užbinec i Pravdan Devlahović, kazališna profesionalnost zbilja se ne može svesti na količinu reflektora i prisustvo

ili odsutnost scenografije. Jest da je ponižavajuće raditi u uvjetima kakve trpi nezavisna scena, ali to nipošto ne znači da joj je oduzeta ekspresivnost, nijansiranoost ili sugestivnost. Borbeni gesta zamaha ispružene ruke Davorke Horvat, bolje rečeno zamah stisnute pesnice, polako se komponira i dekomponira u prepoznatljivi vokabular predstave, prenosi iz opernog u plesni modus i natrag, dijeli između troje ravnopravnih izvođačkih partnera kao udarac namijenjen nekoj nevidljivoj neprijateljskoj sili, možda onoj istoj koja od umjetnika uzaludno pokušava napraviti zabavljača. Istaknimo da su umjetnici plesa i umjetnica glasa mnogo bolji u osluškivanju svog tijela, nego u uspostavljanju pobunjeničke krivulje udarca. I Zrinka Užbinec i Pravdan Devlahović kao da bi se mnogo radije okrenuli meditativnom znanju tijela, dok Davorka Horvat inzistira na impulsu unutarnje snage i protivljenja. Čak i klasične vježbe glasa u izvedbi pjevačice dovode u prvi plan umjetnost kao proces stalnog izazivanja vlastitih granica, stalnog usavršavanja, u čemu definitivno ima i puno prkosa, barem ako mjerilom poželjne suzdržanosti proglasimo Diderotov stol samozadovoljnih i sitih uzvanika. *Tehnika* ide u suprotnom pravcu.

Valja, međutim, naglasiti da su umjetnici suvremenog plesa osjetno skromniji od glazbenice u svojoj ekspresiji. Njihova se “postavljenost”, u tehničkom smislu, manifestira na drukčije, hotimice nevirtuozne načine. Još je Yvonne Rainer govorila o depersonaliziranosti suvremenog plesa, odnosno o tome da gestu valja osloboditi priče, gole formalne vještine ili jasno prepoznatljive autorske namjere. Zbog toga Pravdan Devlahović i Zrinka Užbinec porred Davorke Horvat djeluju ponešto prigušeno i povučeno u sebe, što opet na zanimljiv način uspostavlja odnos između opernog (veličanstvenog) i plesnog (samozatajnog, scenski čak i “podvojenog” ili “zdvojnog”) subjekta. Tu je i Bojan Gagić, u zbiljskoj i glumljenoj ulozi “tehničara” predstave, čiji je zadatak netaktično i namjerno netankoćutno upravljati rasvjetom, premještati izvođače, prisiljavati ih da unose reflektore ili ih na neki drugi način izbacivati iz samog umjetničkog postupka prema poslu fizičkog opsluživanja pozornice. Premda su ovi dijelovi predstave najnaivniji (i najhumorniji), njihovo je uključivanje opravdano i zato što točno svjedoče o tome da današnji performer mora u sebi prisilno sadržavati sve moguće kazališne vokacije.

**— DANAŠNJI PERFORMER
MORA U SEBI PRISILNO
SADRŽAVATI SVE
MOGUĆE KAZALIŠNE
VOKACIJE. I BAŠ TA
“HIPERKVALIFICIRANOST”
KREATIVNOG POJEDINCA
U GENERALNO
POTKVALIFICIRANOJ
KULTURI STRANAČKE
BIROKRACIJE
POSTAJE ELEMENT
GOTOVO NEIZDŽRIVE
OPRESIVNOSTI —**

I baš ta “hiperkvalificiranost” kreativnog pojedinca u generalno potkvalificiranoj kulturi stranačke birokracije postaje element gotovo neizdržive opresivnosti. Ali ako izvođač sâm postavlja svoju scenu, vodi i igra predstavu te zatim još i posprema za sobom, njegova se pozicija vrlo brzo pretvara u toliku samostalnost da to ozbiljno prijeti ideji institucionalnih kontrola izvedbe. Odjednom imamo i glas i tijelo koji *preokreću*, umjesto da postavljaju stolove. Za dan-dva, izvođač na nezavisnoj sceni shvatit će da mu je lakše preuzeti postojeća ili osnovati nova kazališta nego čekati da se aktualne uprave priuče kvalitetnoj produkciji. Oh, baš me zanima kako će na to reagirati gospode i gospoda intendanti, toliko zauzeti svojim višestoljetnim domjencima, gospodine Diderot. ■

ČITANJE S RAZUMIJEVANJEM

POMOĆNICA RAVNATELJA STUDENTSKOG CENTRA I KAZALIŠNA AUTORICA I REDATELJICA NATAŠA RAJKOVIĆ POLEMIČKI SE OSVRĆE NA TEKST (Ne) emancipirani glumac ZAREZOVE KAZALIŠNE KRITIČARKE NATAŠE GOVEDIĆ OBJAVLJEN U PROŠLOM BROJU

NATAŠA RAJKOVIĆ

Nažalost, čitam tekstove Nataše Govedić u kojima se spominju programi Studentskoga centra i to zato što moram, inače ne bih, jer ne čitam tekstove koji pršte paralogizmima. Tekst pod naslovom *(Ne) emancipirani glumac* zapravo je primjer pogrešnog logičkog zaključivanja.

Nataša Govedić u tekstu polazi od pogrešnih pretpostavki o produkcijskim uvjetima u Teatru &td i kreiranju repertoara &td-a, ali ponajviše pokazuje nepoznavanje rada u kazalištu kao i nepoznavane kreativnih procesa.

OCVALA IDEOLOŠKA PODJELA To neznanje i neiskustvo ne priječi je, međutim, da svojim politikantstvom dovodi u pitanje temelje umjetničkih i stvaralačkih sloboda, a to je prije svega pravo autora na izbor sadržaja i forme svoga djela. Totalitarnost se očitava u njenom upornom pokušaju normiranja suvremene kazališne prakse

prema, naravno, njezinim standardima koji se pak nisu odmakli od ocvale grandiozne ideološke podjele na "lijeve" i "desne" i niza drugih anakronih ideologija koje s idejama u kreativnom procesu nemaju ništa, a s talentom još manje. Uz sve to, taj njen "politički" pogled na kazališnu predstavu, osim što najčešće promašuje suštinu, naivan je i pomodan, baš kao politički korektne norme u holivudskim produkcijama.

U ovom konkretnom tekstu Nataša Govedić besramno svodi autorsku slobodu i stvaralački čin na ravan produkcijske raskoši, prema kojoj je broj reflektora daleko važniji od broja dobrih ideja i idejnih rješenja. Za nju, zapravo, ne postoji institucija umjetničke slobode, ideje, pa i pogreške. Kreaciju ona uredno brka s izravnom demokracijom, a kreativnost nije dio slobode o kojoj Nataša Govedić pjeva.

Slobodu stvaranja još dodatno ograničava zazivanjem stalnog ansambla koji, hoćeš-

nećeš autoru/redatelju ograničava izbor i smanjuje mu mogućnost za idealnu podjelu koja je pak jedan od važnijih uvjeta autorske slobode. Nataša Govedić ne staje ni tu, nego zaziva i jaku ravnateljsku/patrijarhalnu koncepciju repertoara, ne bi li tog autora/redatelja još više stavila uz nogu i sputala ga maksimalno. Ona bi mu vjerojatno na kraju i cijelu predstavu prerežirala prema svojoj kazališnoj estetici, što ionako već godinama čini u svojim kritikama. Posredovani totalitarizam Nataše Govedić, nažalost, ne staje ni tu. Sada, kada je "prešla rampu" pa i sama radi kazalište, od glumaca/izvođača traži da prakticiraju izravnu demokraciju, što god to njoj značilo, i po mogućnosti odbiju glumiti/izvoditi sve što curi van njene percepcije politički korektne kazališne predstave. I kada glumci u skladu s očekivanjima Nataše Govedić preuzmu odgovornost ne za lik – nego za riječ koju izgovaraju na sceni, možemo početi uživati u politički korektnim pamfletičima.

ZASPINANA SPINOM Primjer za to ovaj je izvadak iz Govedićkine kritike *Kineskog ruleta*, pa kaže: "Navodim jedno, među mnogim Vilijevim pitanjima: A terorist je 'loš' upravo zato jer ima dobre razloge za ubijanje, dok klasični ubojica 'nije' toliko loš' jer nema dobre razloge? Ana Karić stoički izgovara tekst opresivne malograđanštine (o potrebi za 'dobrim vođom')"... , gdje ona očigledno izgovorene riječi pripisuje glumcima, a ne licima koje glume, zapravo još gore, glume i istovremeno prevode snimljeni razgovor Fassbinderu i njegove majke koji se čuje u offu. To je zbilja samo jedan od gafova uvažene kritičarke koja ponekad ne prepozna čvrsto struktuiranu, režiranu i dobro glumljenu scenu. Slična se stvar dogodila i na predstavi *Spin*, na kojoj se jako naljutila, ali ne na sebe, nego na autore, jer su je "zaspinali", što im je bila i namjera. Ergo, Nataša Govedić baš ne cijeni uspjele izvedbe i autorske intencije jer ona odriče pravo autorima na namjere, ideje, na samu slobodu stvaranja i to se lako čita iz njenih kritika. Takav kritičarski posredovani totalitarizam stoga slabo podnosi indirektnu komunikaciju pa Nataša Govedić od jedne ribe i dvije štrikaće igle u predstavi *Medeja* Marine Petković Liker isplete veliku priču značenja učitanih u tu mrtvu životinju i njezinu utrobu, ali ne da bi pohvalila predstavu i redateljicu koja ju je tom ribicom navela na tako zavidan broj asocijacija, nego da joj zamjeri što sva ta učitana značenja nije izgovorila, napisala, izvikala, nacrtała...

I kad sam već kod *Medeje*, moram reći da je nazvati krpom ne bih mogla ni da ju je utjelovila sama krpena lutka, a ne suptilna i samozatajna Marija Škaričić, koju je upravo ova kritičarka degradirala ne kao izvođačicu nego kao ženu. I to ne samo

— NEĆU ODUSTATI OD KONCEPCIJE "KOJA SE ODAZIVA" NA IME KULTURA PROMJENE JER ISTIČE PROBLEM DEFICITA KULTURE PROMJENE U NAŠEM DRUŠTVU I NA NAŠOJ KULTURNOJ SCENI. SMATRAM DA BI UPRAVO KULTURA TREBALA BITI TA KOJA PROMOVIRA PROMJENE I RAZVOJ, I ZATO ŠTO PODVLAČI RAZLIKU IZMEĐU DEMOKRATIČNIH I PATRIJARHALNIH MODELA —

antipatičnom seksističkom usporedbom tijela i glasa osobe s krpom nego svojom klijentelističkom motivacijom koja bode u oči i u samoj kritici *Medeje*, ali i onoj usporednoj *Fedre*. U *Medeji* je za Natašu Govedić jedini svijetli moment baš osoba s kojom ona inače surađuje, dok su joj veze s *Fedrom* mnogo zemaljskije nego što vam se čitajući može činiti. Što znači da Nataša Govedić, iako je profesionalka, nema baš uvijek profesionalan odnos prema svome poslu te ga ponekad, eto, zlorabi. Za razliku od nje svaki zaposlenik i suradnik Teatra &td, dakle i tonci i svjetlaši i scenici, inspicijenti, rekviziteri, propagandisti i producenti, pa i ja, znamo zatomiti svoje kazališne preference i potruditi se razumjeti tude, drukčije, autorske koncepcije i napore, te učiniti sve da ih pomognemo realizirati. A to su osobine profesionalaca poželjne u kazalištu, ali i u društvu općenito.

DEFICIT KULTURE PROMJENE Takvi modeli, naime, promoviraju i demokratizaciju i toleranciju, i definitivno su ono što želimo i za Studentski centar i za Teatar &td pa nas ne mogu obeshrabrili ovakve paušalne primjedbe i ocvali patrijarhalni modeli kakve natura Nataša Govedić i drugi konzervativci. Konkretno, neću odustati od koncepcije "koja se odaziva" na ime kultura promjene jer ističe problem deficita kulture promjene u našem društvu i na našoj kulturnoj sceni. Smatram da bi upravo kultura trebala biti ta koja promovira promjene i razvoj, i zato što podvlači razliku između demokratičnih i patrijarhalnih modela koji, usput rečeno, ne počivaju na autoritetima, nego na autoritarnoj vlastoljubivosti. A upravo te vlastodržive, autoritarne i patrijarhalne čvrste ruke Govedićka zaziva tako što, recimo, Teatar &td ona uopće ne smatra kazalištem jer nema istaknutog imena i osobe koju bi ona mogla naslovljavati umjetničkim voditeljem, ravnateljem ili "afirmiranom autorskom ličnošću". Što bi rekla Fassbinderova mati, Nataša Govedić vapi za "simpatičnim vladarom". **E**

OGLAS

IMAJTE SVOJ QUORUM

Narudžbe i pretplata: Centar za knjigu, Nike Grškovića 39, HR-10000 Zagreb, czk@czk.hr
Ili na: web knjižara: www.meandar.hr
Prodaja Meandarmedia, Nike Grškovića 39, HR-10000 Zagreb, prodaja@meandar.hr
Tel. +385 1 4813022, fax +385 1 4813323

JOŠ UVIJEK
U PRODAJI

NIKOLA PETKOVIĆ

INTELEKTUALAC TREBA BITI JAVNA SMETNJA

S NOVIM PREDSEDNIKOM HRVATSKOG DRUŠTVA PISACA O RADU NJEGOVA PRETHODNIKA, VELIMIRA VISKOVIĆA, POTENCIJALIMA VEĆEG POLITIČKOG ANGAŽMANA DRUŠTVA, POKRETANJU STUDIJA KREATIVNOG PISANJA, PROGRAMIMA OSTALIH KANDIDATA

BORIS POSTNIKOV

U prvim istupima nakon izbora za predsjednika HDP-a hvalili ste osmogodišnji mandat vašega prethodnika, Velimira Viskovića, i najavili vlastiti rad na održanju kontinuiteta dosadašnjeg djelovanja Društva, uz pomak prema značajnijem političkom angažmanu. Možete li ukratko rekapitulirati dobre strane i propuste mandata bivšega predsjednika? Njegov je kraj ostao obilježen polemikom oko Viskovićeve komentara o Jergoviću u intervjuu *Vijencu* i izlaskom nekolicine članova iz HDP-a; ako se slažemo da u Društvu politični istupi izazivaju vrlo burne reakcije i da ne postoji snažan svjetonazorski konsenzus, na kojoj platformi društvenih vrijednosti namjeravate graditi veći politički angažman? Mislite li da ćete u tome imati potporu članova? Kakav uopće može biti utjecaj Društva na socijalna zbivanja?

– Ne mislim da postoji potreba osvrtni se kritički na mandat bivše garniture s bilo kakve distance. Ja je ionako nemam, jer sam od povratka iz SAD, dakle od 2002., ako se ne varam, član Društva, a u posljednjem mandatu i član Upravnog odbora i to veoma aktivan. Suradivao sam s Viskovićem cijelo to vrijeme i nikad nije bilo ni najmanjih problema. Radi se o izuzetno koncilijsnoj osobi koja je itekako otvorena prema drugima, osobi koja je, barem je to moje iskustvo, konzistentno na prvo mjesto stavljala interese Društva, njegovih članova, maksimalno uvažavajući njihovu volju i onda kada se i sam nije slagao s njihovim stavovima. Potonje se pogotovo tiče istupanja iz HDP-a, koja su ne jednom bila rubno opravdana, katkad djetinjasta, u pravilu osobna.

PITANJE POLITIČNOSTI

Svi se hvataju te moje “političnosti”. Jednostavno smatram da intelektualac treba biti javna smetnja. Korektiv društva. Slobodan i oslobođen od interesa dnevne politike. Ne znam, možda sam idealist, ali mislim da udruge poput naše, premda se, znamo, radi o kolektivu, čine slobodni pojedinci koji ne samo da imaju mišljenje o svijetu, nego ga svakodnevno i artikuliraju. Naravno da ne mislim da se HDP treba aktivno politički odrediti i tako kontaminirati prostor kolektivnih i osobnih sloboda.

Koji su vam bili glavni motivi za sudjelovanje u izborima, zašto ste se kandidirali?

– Ne proaktivno. Reaktivno. Negdje, ima tomu skoro pa dvije godine, dvije kolegice iz HDP-a, Jadranka Pintarić i

— NE MISLIM DA SE HDP TREBA AKTIVNO POLITIČKI ODREDITI I TAKO KONTAMINIRATI PROSTOR KOLEKTIVNIH I OSOBNIH SLOBODA —

Jagna Pogačnik, nazvale su me i rekle mi da u meni vide dobrog kandidata za Velimirova nasljednika. Njima se uskoro pridružio i broj kolega o kojima imam itekako visoko mišljenje. Tada se nisam mogao zamisliti u ulozi kandidata, a još manje predsjednika. Bilo je puno razloga. No, s vremenom i sâm sam počeo razmišljati o tomu i to iz veoma jednostavnog razloga kojega pametniji od mene vide u konceptu djelovanja iz dužnosti. Ako, dakle, toliko ljudi do kojih držim misle da bih ja to mogao, bez obzira što ja o tomu ispočetka mislio, trebam reagirati i pokušati ispuniti njihova očekivanja. To sam i napravio. Svjestan da me čeka velik posao i da će mi se život jako promijeniti. Imao sam veliku podršku moje male obitelji. Kad to pričam, vidim skoro pa podsmjeh na licima nekih, ono, joj kako sere, a tako mu je do moći... E, tomu nije tako. Em tu nema moći, em me moć ne zanima, ima samo rada i altruizma. Ali kod nas je ionako mnogo toga krivo postavljeno. Vrijednosti su potpuno razbucane. Tužno je da živimo u vremenima i u društvu u kojemu je koncept bezinteresnog angažmana predmet ismijavanja, a u kojemu je činjenica korupcije, politikantstva, hobotnica i paukovih mreža prihvatljiva i samorazumljiva. Ali, glavu gore! Nadam se da u ove četiri godine neću razočarati one koji su u mene vjerovali.

DVA PRISTUPA STUDIJU STVARALAČKOG PISANJA

U predizbornoj programu najavili ste suradnju s riječkim Sveučilištem oko pokretanja studija kreativnog pisanja. S obzirom na to da ste predavali kreativno pisanje na američkim sveučilištima, a da kod nas takvoga studija do sada nije bilo, molim vas da opišete i objasnite kako on funkcionira. Što bi njegovim uvođenjem dobila akademska zajednica, što pisci-predavači, što studenti/ce? I, konačno, ono standardno pitanje kada se govori o studiju kreativnog pisanja: može li se nešto takvo uopće predavati i učiti?

– Postoji inicijativa koju je pokrenuo Marinko Koščec. I to prilično elaborirana, a radi se o pokretanju studija stvaralačkog pisanja. U velikim kulturama i zajednicama kao što je to američka takvi studiji odavno su uvriježena akademska praksa. Sâm sam predavao kreativno pisanje na dva sveučilišta. Amerikanci imaju, pojednostavit ću, dva osnovna pristupa. Jedan je predavanje iz udžbenika koji su neka vrst *manuala* koji propisuju kako pisati. Nije to ništa novo. Veći dio Aristotelove *Poetike* je priručnik za pisanje idealne tragedije, odnosno uputstvo za uporabu “pera”. Drugi, meni bliži, je učenje pisanja, kako oni ironično kažu, “osmozom”. A taj je sastavljen po načelu input/output. Ukoliko polaznici tečajeva misle naučiti kako pisati, tada trebaju itekako puno čitati. Ja sam predavao na taj način. Na početku sam im dao popis od desetak romana i tu bi ih već otpalo desetak. Oni koji su ostali nisu koristili priručnike. Čitali su, raspravljali o pročitanom, svatko od njih bi napisao po novelu koja bi bila distribuirana tjedan

— TUŽNO JE DA ŽIVIMO U VREMENIMA I U DRUŠTVU U KOJEMU JE KONCEPT BEZINTERESNOG ANGAŽMANA PREDMET ISMIJAVANJA, A U KOJEMU JE ČINJENICA KORUPCIJE, POLITIKANTSTVA, HOBOTNICA I PAUKOVIH MREŽA PRIHVATLJIVA I SAMORAZUMLJIVA —

— ZAMISLITE, RECIMO, JERGOVIĆA ILI TOMIĆA U AMERICI. PA ONI BI NAJMANJE DESETAK GODINA VEĆ MOGLI BITI U ZASLUŽENOJ MIROVINI —

unaprijed. Tada bi se dijelovi novele čitali na satu, a ostatak polaznika bi komentirao pročitano. Zapravo sam trenirao aktivne čitatelje/urednike koji bi intervencijama u tekstove kolega njih podučavali, a pritom i sami učili.

PREDAVAONICE SOFISTICIRANIJIM PISCIMA

No, bitan dio priče nije samo u vječnom pitanju, možemo li nekoga naučiti pisati ili ne, na koje ni sam nemam jednoznačan odgovor jer je prejednostavno postavljeno, a implicira vrlo složene analize. Radi se i o tome da su takvi programi izvor zarade za niskotiražne i, u velikoj većini slučajeva, sofisticiranije, više literarne, pisce od onih koji od pisanja žive. Kod nas jako malo pisaca može živjeti od pisanja, a i to moraju nadopunjavati angažmanom u dnevnim i tjednim novinama koji nije mali. Zamislite, recimo Jergovića ili Tomića u Americi. Pa oni bi najmanje desetak godina već mogli biti u zasluženoj mirovini. Toliko bi od pisanja knjiga zaradili da bi im kolumna u novinama bila stvar njihove volje, da ne kažem, hira. A da ne govorim o dobrim našim niskotiražnim piscima s visoko estetiziranim literarnim djelima. Ti pak nemaju od čega živjeti. A itekako mogu dati u predavaonicama. Programi stvaralačkog pisanja nama su potrebni i zbog studenata i zbog književnika. Jučer sam baš razgovarao sa studentom na našem riječkom Campusu koji me je s oduševljenjem, u ime kolegica i kolega, pitao kanimo li stvarno otvoriti jedan takav studij. Da, kolega Košćec daleko je odmakao u pisanju programa i predlaganju mogućih suradnika i suradnika, tako da ćemo već na prvom Upravnom odboru isplanirati sljedeći korak.

Namjeravate raditi i na otvaranju rezidencijalnih kuća za pisce te razvijati recipročnu međunarodnu razmjenu, pri čemu ste naglasili značaj razlikovanja kratkoročnih i dugoročnih gostovanja. Recite, molim vas, nešto više o tom aspektu programa.

– Kuća ima. Treba samo uvjeriti zajednice u kojima su locirane da nam ih otvore. Odvajanje kratkoročnih od dugoročnih gostovanja je od esencijalne važnosti. Kratkoročne posjete i razmjene u kulturama i književnostima su bazični sastojak književnog života i činjenice građanstva stoljeća u kojemu živimo. Ove druge, dugoročne, bile bi mini-stipendije piscima koje bi im omogućavale, pretpostavimo da bi ovo bio okvir, jednomjesečni boravak u kulturi zemlje domaćina. Očekivani rezultat bio bi dokument interkulturne komunikacije kojega bi, u obliku njima najbližeg roda i žanra, pisci realizirali. Konkretno radim na gostovanju

Danaca, odnosno Danca ili Dankinje. S njihovim predsjednikom, Egonom Clausenom, s kojim sam u Texasu surađivao na knjizi o američkom religijskom fundamentalizmu, dogovorio sam jednomjesečnu razmjenu na bazi reciprociteta. Jedna naša članica ili član provest će mjesec dana u Danskoj, a netko od njih isto će učiniti u Hrvatskoj. Trenutno se mejlam s našim Dragom Štambukom koji je u Brazilu i s kojim dogovaram razmjenu Hrvatska-Brazil. Divan primjer aktivne kuće je riječka Kuća Kamov koja će uskoro otvoriti vrata umjetnicima iz inozemstva.

PRIČA O DISFUNKCIONALNIM OBITELJIMA Sam izbor za predsjednika HDP-a bio je vrlo tijesan nakon što je Vladimir Stojsavljević odustao od candidature, Nenad Popović je ispao u prvom krugu, ali ste s Brankom Malešom išli u “pripetavanje” i angažirao je veliki broj članova. Kako komentirate programe svojih konkurenata? Vaš je program najavljivao inkluzivnost koje od njihovih inicijativa i ideja namjeravate ugraditi u njega?

– Svatko je od nas naglasio ne samo lojalnost bivšoj upravi, nego i afirmaciju garniture prethodnika. Također, svatko je od nas imao pokoji specifikum. Nenad je imao naglašenu sindikalističku priču, ali i onu o ograncima. Mislim da on već uvelike radi na osnivanju ogranka u Istri. Branko je pak ponavljao slogan “sindikata, a ne stranka”, što mi baš i nije bilo jasno, jer nismo ni jedno ni drugo, ali bilo je duhovito i očito je ostavilo traga, jer, bilo je tijesno. Ono najbolje u Brankovu programu je Zakon o knjizi i Centar za knjigu. Svi smo mi imali paralelnu priču zajednički nazivnik koje je: bez obzira tko od nas prošao, dalje radimo zajedno. Ja na Popovića i Maleša itekako računam. I neću ih ostaviti na miru... ajde, nek se malo odmore, nek prođe postizborna letargija, ali ubrzo ćemo se čuti i dogovarati o koracima za boljitak.

Predlažem da za kraj napravimo mali odmak od HDP-a. Prije otprilike dva mjeseca u Algoritmu vam je izašao novi roman, *Kako svezati cipele*. Kakvo je bilo iskustvo rada na tom ispovjednom tekstu u kojem progovarate o odnosu sa svojim ocem? Koliko ste njime sada, nakon objavljivanja, zadovoljni? Kakvoj se recepciji nadate?

– Taj mi je roman pokazao koliko nisam u stanju procijeniti učinke bilo čega. Radi se o dnevniku kojega sam počeo pisati kad sam prvi put vidio tatu kako leži u bolničkom krevetu. Već je imao metastatski karcinom. Dnevnik sam počeo pisati da na neki način ojačam i da se istovremeno i približim svemu i od svega odmaknem. Tada sam imao i bolesnog ujaka. Isto karcinom. Obojica su umrla. Bio sam jednostavno razvučen na sve strane, iako je tata imao itekakvu podršku obitelji i mimo mene. Dnevnik je pre-rastao u knjigu. Prva kriva procjena. Nisam mislio od toga napraviti knjigu. Knjiga priča o vječnoj temi: odnos oca i sina. Kod nas je to bio izostanak odnosa. Priča je to i o disfunkcionalnim obiteljima. O odrastanju koje je, barem

što se mene tiče, bit će negdje zapelo. Roman je i okrutan i pun ljubavi. Prepun je tuge za nečim čega zapravo nije niti bilo. Kad je tata umro, bio sam žalostan zbog svega što se među nama moglo dogoditi, a nije se dogodilo. Dakle, još jedna praznina. Mislio sam, kad napišem roman, oslobodit ću se. Vraga. Najgore sam dane prolazio kad je rukopis bio predan izdavaču. Druga loša procjena. Treća kriva procjena bila je ta da ću, kad roman ode u knjižare i odvoji se od mene, osjetiti neku vrst katarze. Ni to se nije dogodilo. Ne veselim se promocijama. Zapravo, bio bih najsretniji da tu knjigu nikad nisam trebao napisati. Ne kažem napisao, nego trebao, jer mislim da otvoreno progovara o nečemu o čemu se u našoj patrijarhalnoj kulturi u pravilu šuti, a to je model “kućnog tiranina”, jakog oca koji je zapravo veoma krhka i nesigurna osoba itekako željna ljubavi i pažnje i to bezuvjetne, kakva bi ljubav između oca i sina trebala i biti... s jednom greškom u koracima, a ta je da je u očevoj slici kućnog svijeta, sin taj koji tu ljubav treba zaslužiti. I to svakodnevno. Pitaju me zašto sam se toliko ogolio? Zašto sam ispričao jednu tužnu i neljepu priču o obitelji? A ja im odgovaram još se jednom odmičući od vlasitite tuge i to pitanjem o povijesti književnosti zapadnog kruga: od Grka do Rotha, preko Shakespearea i Kafke... sve najstrašnije stvari događaju se u krugu najuže obitelji. Po čemu je tematika moje knjige skandalozna?

SLIČNA ISKUSTVA

Recepcija? Postoji itekako. Ni sam nisam imao pojma koliko će mi ljudi prići: od poznatih pisaca i glumaca, kolega na fakultetu, do snimatelja i električara, lokalnih gutača vremena... s identičnom rečenicom: “Ubila me ona tvoja knjiga (sad slijedi maskulinistička folklorna menažerija koju uglavnom čine psi, majke i rasplodni glagoli)..., a imam ti i ja priču za ispričati...” I ispriča mi kako je i on prolazio slična iskustva. I to sam loše predvidio. No, neka se o tome počne pričati. Ja imam dijete od skoro osam godina. Puno bih više volio da mi, ako negdje pogriješim, ili ako dođe do nesporazuma kojeg nismo u stanju izgladiti, jednom kad odraste, okrene leđa, nego da nevidljivo i plaho traje pokraj mene i da me se boji. **E**

O JEDNOJ OD VAŽNIJIH TOČAKA PETKOVIĆEVA PROGRAMA, ZALAGANJU ZA POBOLJŠANJE STATUSA PISACA, I NJEZINOJ ŠIROJ DRUŠTVENOJ RELEVANTNOSTI, PITALI SMO ROBERTA PERIŠIĆA, NAJANGAŽIRANIJEG PROMOTORA INICIJATIVE I NOVOG POTPREDSJEDNIKA HDP-A

Načelni je zahtjev jednostavan – da se pisca uključi u sustav subvencija odakle je on, mimo svake logike izbačen. Ući u sustav subvencija kao subjekt znači imati gdje aplicirati, što znači da moraju postojati fondovi, i to ne takvi na kojima se možeš prijaviti svake četiri godine, kao što je to slučaj sada. Primijetili ste da se izdavači svake godine javljaju na fondove – to je zato što ih država subvencionira. Pisce subvencionira svake četvrte godine. Ne znamo odakle ta razlika. Takozvane “stipendije”, tj. poticaji, jesu jedina subvencija koja stiže do pisca (jer izdavači svoje subvencije potroše na proizvodnju), s mogućnošću apliciranja jednom u 4 godine, čime se valjda podrazumijeva da se nitko u ovoj zemlji pisanjem ne treba baviti osim povremeno. Po svemu ostalom osim tih stipendija, pisac je na tržištu (“što prodaš – zaradiš”), i to puno više nego privatni poduzetnik u kulturi (koji je subvencioniran), što nema nikakve logike, a pisac je i znatno više negativno izložen tržištu nego većina drugih umjetnika, što također nema logike. Znači, mi prioritetno tražimo fondove na koje se može svake godine aplicirati s projektom. Mi također tražimo da umjesto dosadašnjih 1 promila – što je uvredljiva brojka za cijelu jednu književnost – ti fondovi raspolazu barem s 3 promila kulturnog proračuna, što je također sitno, ta riječ je o tisućinama kulturnog proračuna, ali bi za pisce značilo puno. Tehnički rečeno, prioritetno tražimo - 1) ukidanje klauzule o prijavljivanju za poticaje tek svake četiri godine, 2) osnivanje još jednog fonda za poticaje, s nešto drukčijim propozicijama (između ostalog i zato da se jednom komisijom ne centralizira moć), 3) da postojeći i novi fond zajedno raspolazu s 3 promila proračuna Ministarstva kulture. To je, eto, prioritetno. A, u čemu se sastoji “šira relevantnost” toga da umjetnost bude subvencionirana? Mogao bih i o tome, ali valjda u *Zarezu* ne moramo ići *ab ovo*... Mislim, to pitanje je riješeno samim postojanjem Ministarstva kulture. Ukoliko umjetnost ne treba pomagati nego prepustiti tržištu, onda možemo ukinuti kulturni proračun. Ukoliko se načelno slažemo da treba subvencionirati umjetnost, onda logično treba subvencionirati i književnost, tj. njezina proizvođača. Samo o tome se radi. **E**

STRIPOVSKI JAM SESSION

ALBUM JE NASTAO ZANIMLJIVIM KOLEKTIVNIM EKSPERIMENTOM NA UZBUĐLJIVOJ, KREATIVNOJ I U SVAKOM SMISLU PLODNOJ RADIONICI, ČIJI REZULTATI JOŠ JEDNOM POKAZUJU VITALNOST I ŽILAVOST SRBIJANSKE STRIP SCENE

BOJAN KRIŠTOFIĆ

U glazbenim žanrovima gdje su improvizacija i spontana interakcija skupine glazbenika bitan element kreativnog procesa (bilo da se radi o pop glazbi, džezu ili nekom drugom stilskom idiomu), jam session je dobro poznat i uvriježen pojam. Različiti glazbenici slobodno prate jedni druge u glazbenoj igri, a ukoliko se svirka snima, pojedini jam session katkada naknadno dobiva epitet autohtonog umjetničkog djela, dokaza vještine i istraživačkog nerva već renomiranih ili pak potpuno nepoznatih glazbenika. Ali, jam session u vizualnim umjetnostima, točnije – u mediju stripa? O čemu je tu zapravo riječ?

— SVATKO CRTA JEDAN KADAR STRIPA, NASTAVLJA PRIČU NADOVEZUJUĆI SE NA PROŠLI BEZ PRETHODNOG DOGOVORA SA SURADNIKOM, MADA MOŽE POSTOJATI NEKA OSNOVNA NIT NARACIJE KOJE SE SVI UKLJUČENI DRŽE —

POTICAJNE IMPROVIZACIJE Povod razmišljanju o ovom pitanju dala je nevelika knjižica koja mi je igrom slučaja nedavno dospjela u ruke. Riječ je o zborniku stripova nastalom u programu studentske razmjene *Stranger in Belgrade* (*Stranac u Beogradu*), u organizaciji programa Youth in Action Europske Unije pomoću kojeg EU želi potaknuti komunikaciju i mobilnost između mladih državljana EU i stanovnika zemalja koje tek trebaju postati članice Unije. U ovom slučaju su u Beograd pozvani studenti vizualnih umjetnosti, na strip radionicu u trajanju od deset dana čiji je osnovni zadatak bio kroz medij stripa propitivati fenomen ksenofobije, pojave koja je svakako značajno obilježila proteklih dvadesetak godina na području bivše Jugoslavije i sa čijim se izrazito negativnim posljedicama i dan danas suočavamo. Radionica je održana od 17. do 27. rujna 2009. godine, a voditelji su bili Guido van Hengel, član Platforme Spartak iz Haaga, inače dugogodišnji organizator i koordinator programa studentske razmjene; Dragana Obrić iz srbijanske nevladine inicijative WOW!, kustos galerije Električka u Pančevu Vladimir Palibrk; te animator Miloš Tomić i jedan od međunarodno najpoznatijih srbijanskih autora stripa – Aleksandar Zograf. Studenti su pristigli iz svih krajeva EU, a po završetku radionice radovi su bili izloženi u nekoliko galerija u Beogradu te u spomenutoj galeriji u Pančevu.

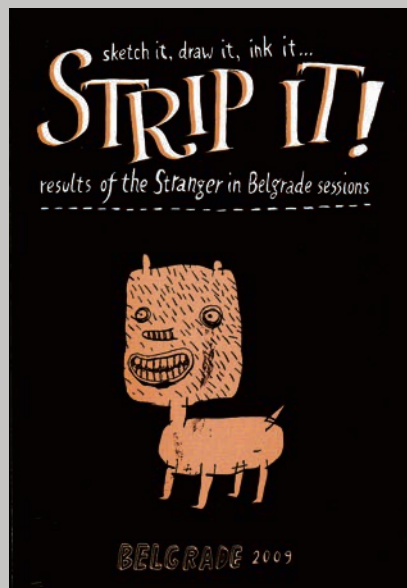
Budući da je rad na stripu najčešće vrlo individualna aktivnost, čak i ako u razrađenom produkcijskom sustavu poput američkog strip radi velika grupa ljudi (svaki od njih dobiva precizno definiran zadatak

kojeg uglavnom sam mora i izvršiti), može se neobičnim učiniti ideja da upravo strip posluži kao platforma povezivanja ljudi iz različitih kultura i zemalja. Ipak, koliko god bio individualan, rad na stripu može pružiti i užitek istinske suradnje, gdje je upravo jam session možda najčišći primjer kolektivnog stvaranja stripova. Stoga je upravo ovaj način rada bio dominantna praksa u radionici čiji su rezultati pred nama. Koncept je jednostavan – ukoliko strip radi veća grupa ljudi, a glavna ideja suradnje je potaknuti dijalog i druženje koji će proizvesti ideje za daljnje promišljanje i razradu, s ciljem prevladavanja predrasuda koje tako često, katkad i nesvjesno, gajimo prema ljudima koji su nam strani – tada je strip najbolje crtati tako da svi odjednom sudjeluju u procesu. Svatko crta jedan kadar stripa, nastavlja priču nadovezujući se na prošli bez prethodnog dogovora sa suradnikom, mada može postojati neka osnovna nit naracije koje se svi uključeni drže (u stripovima u ovom zborniku to uglavnom i jest tako). Ipak, naglasak je na oslobađanju podsvjesnog i doslovnog vizualnog brainstormingu koji ne dopušta egu da filtrira ideje i odvaja žito od kukolja. Rezultat može biti i

promašaj, ali isto tako može doći i do vrlo lucidnih kreacija koje često iznenade i same svoje autore razinom maštovitost i zaigranosti. U grafičkom je smislu suradnja također poticajna – svatko će u strip ugraditi elemente vlastitoga vizualnog stila, ali možda i nesvjesno improvizirati prema izričaju svoje kolegice ili kolege, pogotovo ako se radi o nešto dužem stripu čiju naraciju oblikuje nekoliko prepoznatljivih likova. Tako dobivamo djela koja su strukturom i izvedbom vrlo slična glazbenom jam sessionu (stoga i ne čudi što je naziv za ovaj način rada preuzet iz glazbenog svijeta), jer svatko od sudionika improvizira na unaprijed postavljenu ili potpuno proizvoljnu temu, oslobađajući svoj stvaralački nerv i nesmetano primajući poticaje od drugih umjetnika. Osobno sam sudjelovao u nekoliko takvih, vrlo zabavnih jam sessiona, gdje su konačni stripovi svima nama pokazali neke slike i misli iz naše nutrine za koje nismo bili ni svjesni da postoje. Takva je magija spontane i ničim opterećene kreacije.

LEKCIJE IZ HODANJA U zbornik *Strip it!* ipak nisu uključeni samo kolektivno crtani stripovi – uvršten je i određen broj samostalnih ostvarenja, no ona gotovo sva nisu duža od jedne table te također predstavljaju spontane izljeve stvaranja, najčešće potaknute pitanjem sadržanim u naslovu stripa. U ovu skupinu radova ulaze stripovi *How to Avoid a Scary Exam*, *Recipe to Free Afternoon*, *How to Walk*, *How to Make Friends* i slično, britke i duhovite minijature koje stvarnost komentiraju na ironičan i pomalo posrpan način, dok u grafičkom smislu ostaju na razini brze skice.

How to Walk scenarista Vuka Palibrka i crtačice Anete Bendakove vjerojatno je najuspješniji u ovoj skupini radova, jer polazi od posve otkaçene ideje razvijene u vrlo pitak scenarij pun apsurdnog humora, gotovo na tragu briljantnih novela Daniila Harmsa. Nikome doista ne trebaju upute za hodanje, naravno, ali što će biti ako doista stanemo i promislimo o toj aktivnosti? *How to Walk* izokreće stvarnost na posve nepredvidiv i originalan način te potiče čitatelja da iz drugog kuta sagleda neke sasvim obične životne situacije.

Grupa autora, *Strip it! – results of the Stranger in Belgrade sessions*; Zemun – Balkanski centar za integraciju manjina, Beograd, 2009.

S druge strane, duži stripovi ne pružaju tako konciznu poantu, ali predstavljaju zanimljiv kolaž grafičkih stilova svih polaznika radionice, s vrlo velikom raznolikošću – u nekim se stripovima autori trude prilagoditi jedni drugima i realizirati čvršću priču prema zadanom scenariju (primjer za to je strip *Stranger* scenarista Borisa Petrovića i skupine od pet crtača), dok se u drugima ne opterećuju bilo kakvom promišljenom strukturom te puštaju da ih slobodno vode razne, pomalo i bizarne asocijacije. U drugoj skupini najzanimljivijim mi se čini strip *Chernobil* autora Vuka Palibrka, Borisa Stančića, Raquel Aparicio i Marie Kohoutove, raden prema motivima jednog sna, što je posve vidljivo i u scenariju i u grafičkoj izvedbi. Svaka je sličica vizualni svijet za sebe i autentični gradbeni element naglašeno nadrealne, nepredvidive atmosfere, gdje motivi preuzeti kako iz podsvijesti autora, tako i iz otpadaka suvremene popularne kulture poprimaju izrazito psihodelične tonove. Premda se

radi o jam sessionu, strip je grafički vrlo razrađen i vizualno bogat – svaki je autor zasjao u punoj individualnosti, ne narušavajući pri tome dosljednost izmjene sasvim heterogenih crtačkih osobnosti. Niz bizarnih slika kao da je preuzet iz nekog filma Johna Watersa, što ovom stripu daju dodatnu vrijednost.

ESTETIKA BRZE SKICE Treba izdvojiti i strip *Stereorama*, kreiran prema motivima pjesme Bojana Savića Ostojića, djelo Vladimira Palibrka, Anete Bendakove, Aleksandra Chaushova i Jesusa Bermeja. Premda u svježini i originalnosti scenarija ne dostiže kvalitetu *Chernobila*, *Stereorama* je grafički najdosljednije i vizualno najzauzimačnije djelo u zborniku, a također je i najraznovrsnije. Autori virtuosno koriste različite tehnike – lavirani tuš, kolaž, obradu fotografije i tako dalje; i rezultat je strip koji zadržava estetiku brze skice kao i svi najbolji jam session uradci, ali ipak djeluje koherentno poput rada jednog autora. Različite likovne osobnosti ovdje se prožimaju i nadopunjuju, a udaljuju samo u detaljima, ne i u općem pristupu. Čini se da je skupina crtača odlučila svjesno se okušati u eksperimentu potpune kolaboracije, potiskujući svoj autorski ego. Tome svjedoči još jedan zanimljiv detalj – tekst je u stripu apliciran digitalno, a ne rukopisno, upravo zbog toga što je rukom pisani tekst neizbježan vizualni trag prisutnosti i života pojedinca – dok je u *Stereorami* riječ prije svega o stvaranju čvrstog, neverbalnom komunikacijom vođenog kolektiva.

Dakako, jam session pristup može dovesti i do neuspjeha, a primjer je za to posljednji strip u zborniku, opsežna i pomalo zamorna adaptacija Gogoljeve pripovijetke *Nos* (*The Nose*), vjerojatno zajedničko djelo svih studenata polaznika radionice. Unatoč postojanju čvrste narativne niti literarnog predloška, autori nisu uspjeli zadržati pozornost čitatelja kroz cijeli strip. Svaku tablu stripa nacrtao je drugi autor, ali visoka razina likovne artikulacije predloška prisutna u ranije opisanim stripovima nije dosegnuta, možda zbog doslovnog prenošenja sadržaja novele. Svejedno, i *Nos* je dobrodošao doprinos zborniku *Strip it!* te i svojim smislu plodnoj radionici, čiji rezultati još jednom pokazuju vitalnost i žilavost srbijanske strip scene, u nekim pogledima mnogo naprednije od recentne hrvatske produkcije. **B**

PUKOTINE NA NAŠMINKANIM LICIMA

USPIO DRUGI ROMAN BEOGRADSKOG PISCA KROZ PRIČU O ZAKAŠNJELOM OTKRIVANJU TRI DANA STARIJEGA BRATA PRIPOVIJEDA O DALEKOSEŽNIM, NE SAMO INTIMNIM PODJELAMA I RASCJEPIMA

DARIO GRGIĆ

Slavoljub Stanković beogradski je pisac iza kojega je roman *The Box* (Rende, Beograd, 2007.), koji je prošao na književnoj sceni susjedne države mimo onih dvaju glavnih recepcijskih kanala, akademskog i, kao, nezavisnog te živi svoj život samostalno, uglavnom blagodareći usmenoj preporuci. Čitajući ovaj njegov novi roman *Split*, pokazat će se i zašto. Naime, Stanković je do te mjere fino iscelirao pisac mirna rukopisa, bez ikakvih potreba za postmodernim peripetijama, bez poze mislioca koji samo što nije razriješio situaciju, bez tipične nabrijane urbane scenografije, on je pisac koji natenane i mirno piše o svemu pa i o tako traumatičnom iskustvu kao što je saznanje da imaš tri dana starijega brata.

— ODLIČAN ROMAN O NADUTIM TEPIŠIMA U DNEVNIM SOBAMA SVIH RODITELJA, O PREKRIVENIM, PRAVIM SADRŽAJIMA VEĆINE ŽIVOTA —

LEŠINA GRADA Nije fora u tome da se radilo o blizancima pa se onda pri porodu nešto zakompliciralo, pa su majku na aparate i – eto njega tri dana kasnije na svijetu, nego je otac, kako u romanu kaže Roberto, uspješni hrvatski pisac s kojim Miša (glavni lik i narator) druguje, “širio bratstvo, ali ne i jedinstvo”. Otac je vezu konzumirao u Spljetu (gradu koji je ime

dobio po Hajduku), gdje se Niko (brat, kao kapetan Nemo ili Odisej u pećini) rodio i odživio svojih trideset i tri ljeta.

Miša je zarana zbrisao od roditelja, s nekim je prijateljem unajmio stan, što se pokazalo dalekovidnim činom: kada su po Beogradu krenule mobilizacije, nije ga bilo moguće pronaći na staroj adresi. Otac je grubijan prema kojemu se nije igralo grubo, nego mu se izmicalo, jer se moglo (i znalo kako). I onda, odjednom, kao iz vedra neba, Miša saznaje za brata, što isprva koristi kao udicu za hvatanje djevojaka, a onda se i otisne u potragu za tim svojim nesuđenim blizancem po ocu. U Beogradu na jednom retro tulumu, gdje je zaružio s likovima koji su napravljeni po svijetlim uzorima Renata Baretica (spomenuti Roberto) i Krune Lokotara (u romanu pod imenom Bruno), od ovih dobija obećanje da će mu pomoći pronaći brata, nakon što su se, prvo, dobro iščudili ovoj životnoj situaciji. Miša se upoznaje s bratom u Beogradu (ovaj se iznenada pojavljuje, kao da je istovremeno osjetio identičan poriv kao Miša), a onda odlazi u Split.

Split je stari gospodar kojemu nisu strane huncutarije. Slično Stanković opisuje i svoj rodni grad: “Ja sam Beograd uvek doživljavao kao velikog gospodina u belom odelu, podruku sa dve gospodice reke. Ili kao kakvog mangupa i kibicera u prugastom odelu naslonjenog na Avalu. Ili kao dugokosog momka na Knezu, sa srolanom u zadnjem džepu džinsa i pikavcem

u ruci.” Brat Niko u Splitu živi u nekoj vrsti rigorozne religiozne komune koja podsjeća fanatizmom na one likove kakvi vam znaju pozvoniti na vrata (ali ne subotom) pod imenom – subotari, Jehovini svjedoci, Kula stražara, ili kako već sve ne. Slika Splita kao grada na skidanju s dopa okružena militantnim pripadnicima hrvatske desnice koji se mrgode na tablice s beogradskim registracijskim oznakama, grada krcata lijepim ženama, grada, na koncu, koji i njegovi mještani znaju doživjeti kao lešinu izvaljenu pored mora, slika koja je možda i pomalo tipska, ali je Stanković, kao elementarno, prirodno jednostavan pisac daje tako nepretenciozno da je moguće u pozadini njegovih kadriranja hvatati letimične slike jednog grada na umoru u ratovanjima i privatizacijama posve uspješno umorenoj zemlji u kojoj su europski snovi kao plinovi koji obično i nadimaju takve slatke lešine kao što je ova naša.

SERIJSKI MIŠLJENI SVJETOVI

Nasuprot ovoj dezintegraciji stameno čvrstom doimlje se Nikina religiozna zajednica, sa svojim propisima i brigama za bližnje. Malo je to sve skupa zastrašujuće, kako valjda i treba biti, no komuni nisu strani Beograđani u njihovim redovima: ovisništvo, baš kao i kriminal, podjednako kao i želja za izliječenjem izgleda ne poznaju granice.

Evo značenja pojma “split” na engleskom = cijepati, dvodijelni, naprslina, odvojen, odvojiti nešto, otkinuti, otvor, podijeliti, podijeljen, podjela, prekid, prije-

lom, pukotina, rascijepiti, rascijepiti se, rascjep, raskoliti, rasprsnuti se, raspući se, razbijati, razdijeliti, razdijeljen, razdvojiti se, rupa, slomiti se... Unatoč egzistencijalno tako zafrknutom motivu koji je provučen kroz cijeli roman, Stanković nije mučan nego gotovo lapidaran pisac koji bez ikakvih problema svoj batiskaf spušta u srce roditeljske odnosno bratske tame. On likove gradi sa simpatijom. On vješto skida fraziranje, jedan njegov lik govori cijelo vrijeme u elipsama, i Stanković vam bez problema izmami osmijeh na lice iako vas je samo stranicu ili dvije prije toga muštrao prikazima “očinskog” divljanja ili krokijima koji su uzgredno i nenametljivo prikazivali prijeratno bujanje mržnji. Njegov Miša je kopirajter i zna da je glavna stvar danas biti svugdje isti, da to znači biti brend, biti na vrlo striktan način uniforman. Kroz priču o dva brata, Stanković prikazuje naličje od

Slavoljub Stanković, *Split*, Algoritam, Zagreb, 2010.

strane sistema serijski mišljenih svjetova, prikazuje pukotine na našminkanim licima, sve prešućene riječi kod njega se – tako naime piše – čuju i nastave se čuti i nakon čitanja knjige, sve ono što su njegovi junaci u žurbi pospremili pod tepih. Odličan roman o nadutim tepisima u dnevnim sobama svih roditelja, o prekrivenim, pravim sadržajima većine života. **E**

OGLAS

KONSTRUIRANJE I DEKONSTRUIRANJE STVARNOSTI

IZRIČAJ KOJIM PJESNIK ZAPOSJEDA POJAVE STVARNOSTI PROVIDAN JE, RAZGOVORAN, NARATIVNO STRUKTURIRAN, SLIKOVITOSTI IZ PRETHODNE ZBIRKE SADA JE PRILOŽENA DOGAĐAJNOST

KATARINA BRAJDIĆ

Na nedavnome književnom druženju u jazz klubu Bacchus (koji, treba istaknuti i pohvaliti, redovito srijedom organizira večeri poezije) Sladanu Lipovcu potkrala se jezična omaška nad čijim se mogućim simptomom i sâm naglas zamislio. “Otkad je Mirna s nama / sve gledam / o svemu pišem / bez poruge”, trebao je ustanoviti njegov poetski subjekt, ali umjesto toga Lipovec je pročitao “bez poruke”, razveselivši frojdovce među nama. Ipak, u njegovoj se novoj zbirci daju prepoznati i poruga i poruka. Branislav Oblučar na ovitku knjige opaža da je “meta Lipovčeva gnjeva (...) politički i estradni glamur”, odnosno “svijet koji ga servisira”. Tome treba dodati i logiku kapitalističkog sustava i njezine neposredne i posredne implikacije, kao i subjektovo osvješćavanje vlastite uloge u njemu – i on je, za radnog vremena, jedan od omraženih mu servisera koji za život zarađuje “u ritmovima / dnevnih tračeva o takozvanima / slavnima / inicijala crnih kronika i ciničnih / izjava političara”, stoga će pisanjem graditi prostor tihog otpora, oblikovati poruku kojoj cilj neće biti društveni, nego privatni angažman. Nametnutom poretku suprotstaviti će odabrani, i u književnim i glazbenim žanrovima, promatranju obitelji pa i šahovskoj kombinatorici, pronaći nepomućenu ponesenost. Svoju će strategiju iznijeti bez okolišanja, zagovarajući pluralnost stvarnosti i mogućnost izbora barem pojedinih njezinih lica. U uvodnoj pjesmi naslovljenoj *nedoumice* na pitanje kako biti siguran u bilo što ponudit će proturječja s ulice, dva grafita – “stvarnost je najhalucinogenija droga” i “sve je ovo reality show” i ironijskim packama prokazati obmanjujuću ispraznost hipermedijskog premrežavanja. Apsurd virtualne stvarnosti i iluzorne komunikacije vidjet će i u “spamovima koji te čine boljim”. U istoimenoj pjesmi duhovito će supostaviti nametljive i neželjene imperativne reklamne industrije, pozive na društvenu odgovornost i takozvanu celebrity kulturu koju utjelovljuje skoro pa blažena Angelina Jolie.

— POETICI BILJEŽENJA ODGOVARA I VREMENSKO FIKSIRANJE, POČINJANJE PJESME OD GODIŠNJEG DOBA, DANA U TJEDNU ILI DIJELA DANA, KAO DA SE TAKVIM DATIRANJEM ŽELI SUGERIRATI EVIDENCIJA ZATEČENOG TRENUTKA —

ODMJERENI ANGAŽMAN Naslov zbirke preuzet je iz prethodne zbirke *Rijeke i mjesečine* (2007.). Riječ je o dijelu stiha iz pjesme *još jedan susret s česmičkim*. Cijela je pjesma prenesena u novu zbirku, a isti je postupak prijepisa, opet uz male mijene,

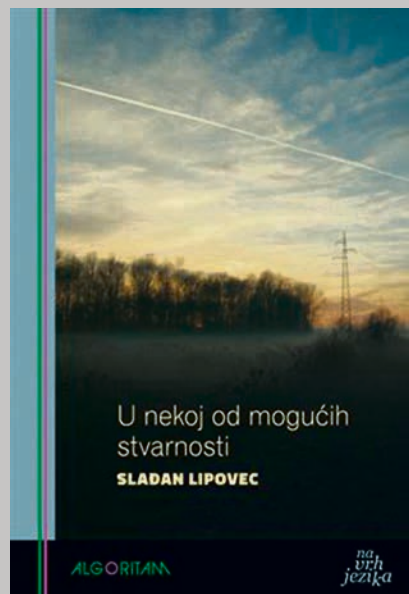
autor upotrijebio povežavši pjesmom *nebeska tijela* zbirke *Emily Dickinson u mom gradu* i *Rijeke i mjesečine*, prizvavši povratak napisanog i ponovni rad na tekstu, odgađanje točke. Statua panonskog humanista i pjesnika nije ostala nijema, “ako promijeniš i jezik i ime i mjesto, ništa se ustvari ne / mijenja”, podijelio je svoju spoznaju brončani Česmički, vrativši se potom u tišinu, kao i pjesnik-putnik-namjernik, “u nekoj od mogućih stvarnosti (...) svaki u svoju bijelu papirnu noć”. U istoj pjesmi Lipovec uvodi koncepte prirodnih znanosti (*zakrivljenost prostorvremena*) koje i inače rado integrira u poetski imaginarij. Upravo su kategorije prostora i vremena stalna uporišta na koja postavlja svoja uprizorenja. *Rijeke i mjesečine* bile su se pružale između urbanih i ruralnih predjela, osobito gotovo mitologizirane Dereze i *krajolika bez ljudi*, u čemu je kritika prepoznala i pozdravila renovaciju zanemarenog pejzažnog uokviravanja.

Nova zbirka u taj koordinatni sustav upisuje i kvart kao prostor poznatog, posvojenog dijela grada, ali daleko je to posvajanje od privrženosti, kvart se izdvaja s jedne strane kao paradoksalna zajednica u kojoj je prostorna bliskost obrnuto proporcionalna intimnoj, u kojoj žive ljudi bez krajolika koji bi im produžio pogled i dao mjesta za suživot. S druge se strane otuđeni kvart koristi kao pozadina na kojoj će se bolje vidjeti svijet kojemu se subjekt najradije prepušta, mikrokozmos obitelji dovoljan sebi, roditeljska zadivljenost koja će pobijediti i izgurati sve što u taj maleni trokut čovjek-žena-dijete ne pripada, ostavivši prolaz još samo za literaturu i stihove Olje Savičević Ivančević o obožavanju kćeri i izobilju djetinjstva.

Uz Lipovčeva protagonista, trio obiteljskih likova čine kći Mirna i žena Helena, koja će u dvjema pjesmama i sama progovoriti (pjesme *sve te stvari* i *još jedno prokletstvo sa stvarima*). Takvo izmještanje glasa figurira kao iznimka koja ne narušava pravilo knjige koja je čvrsto koncipirana oko jedinstvenog subjekta i njegovih *bi-lješki iz istrošenog rokovnika*, kako je naslov pretposljednog ciklusa. Poetici bilježenja odgovara i vremensko fiksiranje, počinjanje pjesme od godišnjeg doba, dana u tjednu ili dijela dana, kao da se takvim datiranjem želi sugerirati evidencija zatečenog trenutka, zadovoljavanje potrebe za pisanjem koja nastaje u kontaktu s vanjskim svijetom. Svijesti i odluci o pisanju paralelna je želja za čitanjem, subjekt je biće koje čita i knjige i svijet, koje u zbivanjima vidi nezaobilazan poriv da ih se zapiše. “Ako o ovom / beskrajnom struganju leda / od kiše koja se trenutno smrzava / s automobilskih stakala / smrznutim zubima / i zakrvavljenim noktima / ne mogu napisati pjesmu /

odustajem” – objasniti će svoju namjeru zadržavanja mijena u odabranim potezima, kao što se u *Rijekama i mjesečinama* postavio na riječi Wisławe Szymborske pa zaključio da “zato i o oblacima i o ljudima / treba pisati / na brzinu i stalno”.

Svim je tim bilješkama lako utvrdivo zajedničko polazište govora, glasan poetski subjekt koji će se uobličavati u promatranju, uvjeren da je portret uvijek barem unekoliko i autoportret, da se subjekt uvijek pokazuje u prizorima nad kojima se zaustavlja. U tom podvajanju iskaza neće ga iznenaditi raspadanje govora, nego će u njemu odlučiti vidjeti prikladan otvor da se posredno, izborom i komentarom prizora, konstituira

Sladan Lipovec, *U nekoj od mogućih stvarnosti*; Algoritam, Zagreb, 2010.

kao biće teksta, prisposobljujući se životinji u kavezu koja odbija kontakt očima, biće koje se, unatoč ograničenjima društva, odbija podčiniti i eksplicitno zauzima poziciju nepodmitljivog, neravnodušnog individualista. Njegove će pretenzije biti istovremeno malih i velikih mjera. Premda je, kako je napomenuto na početku teksta, Lipovčev angažman odmjeren, on se ipak ne odriče mogućnosti da neke stvarnosti konstruira, a neke dekonstruira ili demonstrira njihova puknuća. Pritom je katkad riječ i o vrlo konkretnim situacijama. Primjerice, pjesma *na cvjetnome trgu* okupit će Dragojevićev Cvjetni trg, nedavne prosvjede i hapšenja te nadiranje privatnih uspomena s istoga mjesta i tom sintezom pokazati svoju odabranu stranu.

— LIPOVČEVA POETSKA REČENICA U PRAVILU JEST POTPUNA, ALI PODIJELJENOST NA STIHOVE I DOSLJEDNA ODSUTNOST INTERPUNKCIJE OTVARA U NJOJ USJEKE KOJI JE RAZBIJAJU I ČINE NJEZINE GRANICE OTVORENIMA —

NAJAVA NOVE PRAKSE PISANJA? Izričaj kojim Lipovec zaposjeda pojave stvarnosti providan je, razgovoran, narativno strukturiran, slikovitosti iz prethodne zbirke sada je priložena događajnost. Tekst *na stepenicama* ponajviše se odmiče od pjesničkog i približava proznom iskazu, donekle je čak usporediv s prijelaznim žanrovskim oblicima kojima se predstavio Oblučar u zbirci mikroeseja *Pucketanja*, izašloj u istom kolu Algoritmove biblioteke *Na vrh jezika*, a autor ga je u jednom intervjuu i nazvao kratkom autobiografskom pjesničkom prozom. Možda je riječ o izdvojenim crticama, a možda i o, nadam se, najavi nove prakse pisanja, prakse rečenice i njezinih uvjeta i učinaka. Lipovčeva poetska rečenica u pravilu jest potpuna, ali podijeljenost na stihove i dosljedna odsutnost interpunkcije otvara u njoj usjeke koji je razbijaju i čine njezine granice otvorenima. Ne sumnjam da će Lipovcu, zamijeni li, privremeno, složenost stiha složenošću rečenice, poći za rukom napisati efektne i primamljive tekstove. **E**

ČITATI DRUGE, ČITATI SEBE

U ESEJIMA DOLAZI DO IZRAŽAJA AUTOROVO ČITATELJSKO ISKUSTVO I VELIKA ERUDICIJA PA NEKI TEKSTOVI PRERASTAJU U NEŠTO VIŠE OD DANAŠNJIH STANDARDNIH KRITIČARSKIH PRAKSI. NO VEĆINA PREOSTALIH TEKSTOVA SAMO SU KRATKO SOLIDNO INFORMATIVNO ŠTIVO

MONIKA BREGOVIĆ

Usporedbi s dosad objavljenim djelima mladog njemačkog pisca Daniela Kehlmana, u izdanju Frakture i prijevodu Borisa Perića pojavilo se jedno koje se žanrovski razlikuje od prethodnih, knjiga kritika *Izmišljeni dvorci*. To djelo maštovitog imena okuplja eseje o raznovrsnim knjigama, od klasika do modernih romana, među kojima dominiraju oni suvremenih američkih pisaca. Danas, kad se često govori o smrti kritike i polemizira o njezinoj ulozi, Kehlmannove eseje o autorima kao što su Voltaire, Stendhal, J.D. Salinger, Tolkien, John Updike i Raymond Carver zasigurno vrijedi uzeti u ruke.

— KEHLMANN KROZ KRITIKE PROMIŠLJA O ODNOSU FIKCIJE I ZBILJE, KOMENTIRA PITANJE AUTORSTVA I USPOREĐUJE SVOJA STAJALIŠTA O DJELU S TUĐIMA —

NAPOLA FETIŠISTIČKO, NAPOLA OPSESIVNO ČITANJE Uloga kritičara nipošto se ne može izjednačiti s posuđivanjem glasa čitateljima, upozorava Roland Barthes. Kritičar je čitatelj koji izobličuje i parafrizira djelo vlastitim pisanjem. Pisati znači razbiti jedan svijet da bi ga se ponovo sastavilo. A kako se Kehlmann suočio s vlastitim pisanjem, tim opasnim alatom kojim kritičar posreduje između djela i publike?

Barthes je zamislio estetiku koja se temelji na užitku čitatelja i s njom u skladu opisao "tipologiju užitaka čitanja", prema kojoj svaka čitateljska kompulzija u tekstu pronalazi odgovarajući užitak. Dok je fetišist ljubitelj citata i tekstualnih fragmenata, opsesivni s oduševljenjem manipulira metajezikom i obrazloženjima. Paranoidni strastveno interpretiraju i tragaju za tajnim značenjima, a histerici se bezglavo bacaju u tekst bez ikakve kritičke distance. Kehlmannovo čitanje knjiga napola je fetišističko, a napola opsesivno. Njegovi tekstovi prošarani su teorijskim polemikama, refleksijama o vlastitom pisanju i brojnim citatima drugih pisaca i teoretičara. Kehlmann kroz kritike promišlja o odnosu fikcije i zbilje, komentira pitanje autorstva i uspoređuje svoja stajališta o djelu s tuđima. Uz humor kojim popraća svoje tekstone, takve su digresije učinkovit lijek protiv monotonije. No ipak, većina eseja svodi se tek na kratki uvod u autora i djelo. Promotrimo sada neke od zanimljivijih tekstova iz te neobične mješavine.

U esejima koji uokviruju knjigu, odnosno poglavljima pod nazivom "Gdje je Carlos Montúfar?" i "Čitanje vlastitih knjiga", Kehlmann opisuje odnos prema vlastitim djelima te status povijesnih činjenica u književnosti i fikciji.

Uvodni tekst služi kao dopuna Kehlmannovu bestseleru *Mjerenje svijeta* u kojoj autor opisuje nastanak tog romana te

na temelju niza svojih i tuđih literarnih primjera raspravlja o umjetničkoj slobodi te odnosu fikcije i zbilje. U *Mjerenju svijeta* povijesnim događajima pristupa kao sirovoj građi koju slobodno oblikuje u fiktivnu radnju romana: "Kad sam počeo pisati svoj roman o Gaussu, Humboldt i kvantificirajućem zahvaćanju svijeta, o veličini i komici njemačke kulture, ubrzo mi je postalo jasno da moram izmišljati. Pripovijedati znači napeti luk gdje ga isprva nije bilo, a razvoju stvari dati strukturu i dosljednost upravo tamo gdje stvarnost ne nudi ništa od toga". A tko je točno osoba iz naslova? Carlos Montúfar bio je čovjek koji je uz botaničara Aiméa Bonplanda pratio Humboldta na njegovoj ekspediciji. Ipak, Kehlmann je tu povijesnu ličnost odlučio izbrisati jer je Humboldta i Bonplanda naučio pretvoriti u nezaboravni dinamični i svadalački dvojac kao što su i Don Quiote i Sancho Panza, Holmes i Watson te Waldorf i Statler. Nestanak Car-

losa Montúfara Kehlmannov je primjer za konfrontaciju izmišljanja i povijesti te odnos pisca prema historijskim činjenicama. No odnos između autentičnog i lažnog je složen pa se tako autentičnost ostvaruje upravo stilizacijom i apstrakcijom, a pojam istine često potkopava otklonom od službene verzije prošlosti. Kubrickov film *Barry Lyndon* prikazuje život osamnaestog stoljeća putem rekonstrukcije onog što je nestalo, a ne onog što je preostalo. Umjesto da istakne ono što nam je s tim svijetom zajedničko, Kubrick ističe ono po čemu se razlikujemo. Film nastoji prizvati prošlo doba prikazujući njegovo zrcaljenje u umjetnosti pa tako scene iz filma djeluju poput živih bakropisa ili Hogarthovih i Watteauvih slika. Kehlmann zaključuje kako je tim postupcima Kubrick u filmu dosegnuo vrhunac autentičnosti: "Odluka za najveću moguću akurtnost ujedno je i odluka za ono najumjetnije".

ISKUSTVO ČITANJA VLASTITIH TEKSTOVA S druge strane, esej koji zatvara knjigu opisuje iskustvo čitanja vlastitih tekstova nakon tiskanja. Subjektivni dojam autora razlikuje se od iskustva anonimnog čitatelja. Tiskano djelo nastavlja bocakati svojeg stvaratelja koji u njemu uvijek pronalazi nedostatke, tragove uredničkih zahvata, sjajne retke kakve nikad neće moći ponovo napisati. Nikad ne znate hoće li vam se zrcalni odraz koji vam knjiga pruža o vama samima svidjeti ili ne. Koju biste knjigu ponijeli sa sobom na pusti otok? Neki je nepoznati autor na to pitanje odvratio: "Svoju". No autor *Izmišljenih dvoraca* misli drugačije. Ponesite katalog iz *IKEE* ili *Readers' Digest*, odgovara Kehlmann. Nipošto ne knjigu koju ste napisali sami.

Među zanimljivijim kritikama ističe se ona o jednom javnosti manje poznatom autoru. U poglavlju pod nazivom "Stavi

nogu na moj potiljak!" Kehlmann s puno duha opisuje De Sadeovog antipoda i njegov roman, odnosno austrijskog pisca Leopolda Sacher-Masocha i njegovu *Veneru u krznu*. Nakon što je usnio razgovor s boginjom ljubavi, pripovjedač *Venere u krznu* upoznaje mladog plemića Severina, koji mu poklanja svoj dnevnik. Severin, koji je običavao obuzdavati svoje ljubavnice, u tom dnevniku opisuje pikantnu aferu obrnutih uloga u kojoj postaje robom udovice Wande von Dunajev. Roman završava time što Wanda pronade novog ljubavnika koji Severina na njegov veliki užitak izmlati to besvijesti. Dok je Deleuze u knjizi koja je zauvijek uništila Masochov ugled vidio oslobođenje od patrijarhalne stege, Freud je *Veneru* čitao kao kroćenje *thanatos* libidom i okretanje sadizma protiv sama sebe u sklopu "kulturnog potiskivanja nagona". Masoch naposljetku na vlastiti užas otkriva da je u knjigu *Psychopathia sexualis* uveden izraz "mazohizam" koji označuje želju "da se osobi suprotnog spola bude podređen u potpunosti i bezuvjetno, da se bude izložen njezinu gospodarenju, ponižavan i zlostavljan". Tješi se mislju da će riječ biti zaboravljena, a njegovo djelo zapamćeno.

Daniel Kehlmann, *Izmišljeni dvorci*, s njemačkoga preveo Boris Perić; Fraktura, Zatrešić, 2010.

TKO JE AUTOR CARVEROVIH DJELA? Osim toga, čitatelje će možda zaintrigirati duži tekst o kabaretistu, satiričaru i liričaru Georgu Kreisleru, čovjeku iznimno ozbiljnom u ironiji i ironičnom u ozbiljnosti. Taj je Austrijanac postao poznat sredinom prošloga stoljeća po svojim

— KOJU BISTE KNJIGU PONIJEI SA SOBOM NA PUSTI OTOK? NEKI JE NEPOZNATI AUTOR NA TO PITANJE ODVRATIO: "SVOJU". NO AUTOR Izmišljenih dvoraca MISLI DRUGAČIJE —

mračnim i enigmatičnim šansonama u kojima je podjednako uspješno neobičnim crnim humorom aludirao na Auschwitz i nemilosrdno ismijavao bečko samoljublje. Auschwitz je u njegovim pjesmama prisutan kao i u poeziji Paula Celana. Kreisler odgovara na poznato Adornovo pitanje o tome kako pisati nakon nacističkog genocida sljedećim stihovima: "Bavarska, Hessen, Schleswig-Holstein/ Kobasica, pivo i braća Grimm,/ Mandelbaum i Kohn i Goldstein/ Grobnica im Oswiecim". Kreisler danas s jednako svježom mržnjom piše opore kazališne komade, melankolične opere i romane.

Zanimljiva je i polemika o tome tko je pravi autor djela Raymonda Carvera. Kehlmann se u tom eseju pita gdje prestaje urednička korektura, a počinje Carver? Naime, Gordon Lish, Carverov lektor u izdavačkoj kući *Alfred A. Knopf* bio je u vječnoj borbi s Carverovim navodnim "sentimentalizmom i blebetanjem", zbog čega je vršio velike zahvate na njegovim djelima. Lish je preispisivao Carverove završetke i pozamašno kratio njegove romane koji su u izvorniku ponekad bili dvostruko veći. Tko je pravi Carver, onaj ljudskiji i opširniji autor kasnijih djela ili avangardni majstor karakterističnih otvorenih rečenica? I je li odgovor na to pitanje uopće važan? Kehlmann završava esej citatom Dona DeLilla koji zaključuje da čitateljska nesprenost da se to pitanje komentira govori u prilog šutnji i odluci da ne kompliciramo život priča.

Poklonike mladog njemačkog pisca sigurno će privući tekstovi u kojima više dolazi do izražaja autorov vlastiti glas, poput uvodne rasprave o *Mjerenju svijeta* i zaključnom eseju. Također nije upitno da u Kehlmannovim esejima dolazi do izražaja njegovo čitateljsko iskustvo i velika erudicija te da gore spomenuti tekstovi doista prerastaju i u nešto više od današnjih standardnih kritičarskih praksi. No većina preostalih tekstova, poput onih o omraženosti Knuta Hamsuna, manje poznatim djelima Kurta Vonneguta i mizantropiji Louisa-Ferdinanda Célinea, samo su kratko solidno informativno štivo i ništa više. **B**

Hrvoje Tutek, Posjeći jasen svijeta

Priča neidentificirane ljudske glave, pronađene kraj kontejnera u zagrebačkoj Rendićevoj ulici, AD 2008
— u sjećanje na Tomislava Išguma (1981.-2008.)

Sve što sam sanjala, ja sam to zaboravila.
Na bradi mi se suši kora ostarjele sline, raspucala kao zemlja: neka jalova i nestala zemlja kojoj se pod površinom možda mogu pronaći zakopane lopate, koplja, nakit, kosti, komadići grnčarije, kremen i vršci strijela, neke nepokretne, teške istine.
Sve što sam sanjala, ja sam to zaboravila.

A sanjala sam sve, sanjala sam vreće brašna i umiruća sela, pretke kako griju ozeble prste uz ognjišta, Slavoniju, Mađarsku, roktanje svinja, svibanj i studeni, i snijeg kako se topi od pušecé krvi. Sanjala sam Vrbnicu kod Foče, kravlju kožu na podu radionice, susjedove prljave nokte, potkošulje u kojima je prevruće, prvi Psalam, uspaljena svećenička usta i ničiju djecu koju šalju u odgajalište.
Zaboravila sam sve to, a nisam se pravo ni probudila, pa onda odmah zaspala i ponovno sanjala. Sanjala sam Pedra Parama zamotanog u grubu meksičku deku, sanjala blistavog Gendžija kako se utapa u ženama, sanjala Anatolija Alkajeva, jednom velikog umjetnika, a onda zapišanog starca i plagijatora, kako u kolicima čeka da ga sluga posjedne na školjku, i onda sam i to zaboravila.
Sanjala sam srijedu i nedjelju, četvrtke i prvi dan ferija, sanjala sam gromadno gorje leda pod prstima, nahvatalo se s donje strane sanjki koje su mi kupili, sanjala sam rat i bombe i neobrijane, krezube pijance kako kolju radnike i krađu frižidere, i onda sam zaboravila. Sanjala sam kako potkresujem krila patkama, stajem u pseći drek na tratini ispod sive zgradurine u Novom Zagrebu, zaboravila sam to, pa sam tako čista sanjala zvona u oblacima, naftne platforme u oceanima, brojeve escort službi i dvije prekrasne, oble kurve kako mi govore: “Volimo te kao što i ti nas voliš”, i bila sam sretna pa sam ponovno sve zaboravila i

sanjala automobile niže srednje klase, kredit i leasing, prozore, šofer-šajbe umrljane smolom, čemprese, Jadransko more, vikendicu koja se vječno gradi, i uz nju masline, kamen i makiju, a uokolo škorpione, katastarske službenike s libelama, i troglodite koji su mi šapnuli: “Zaboravi”, i ja sam zaboravila. Zaboravila sam i pljačku pošte i supermarket sa začaranim policama koje se nasumično premještaju, zaboravila da sam u njemu vidjela Matoša, Martíja i Whitmana, zaboravila sam gdje je kava, gdje je šećer, gdje su čips, Kiki bomboni i vrećice za usisavače, gdje povrće, gdje četke za wc, gdje sir, a gdje pureća prsa, ocat, groždice, tijesto i papar. Zaboravila i onda opet sanjala, kao prvi puta, bjelinu papira, snijega i vidovitosti, zelenu Kupu, zelenu školsku ploču, Muhameda, pohlepu i nedozrelu jabuku, crvene nosove ozebljih ljudi, crvene nosove pijanaca, etiketu Coca-Cole, pa crvene oči majki, zlatnih ribica, i tek rođenih štakora. Ne treba ponavljati da sam sve to zaboravila. A upravo sam o zaboravu razmišljala tonući u san, sanjajući CD ROM-ove, bukovu koru, knjižnicu, izgorjelo skladište, muzej, janječú kožu, bakinu priču, ćirilicu i karte s blagom, izmišljene karte u koje sam ucrtavala ikseve, dok su ipsiloni i zeovi bili ono što sam tražila.
Zaboravila sam. Za-bo-ra-vi-la. Zaboravila da sam sanjala leteće aute, nuklearnu fuziju, kljaste ruke Burkharda Heima kako se kao rakova klijesta hvataju za zvijezde. Zaboravila planetarne konurbacije, identifikacijske mikročipove, nedodirljivu, nepismenu svjetinu izvan kristalnih kupola naših gradova.
Sve, ne jedno po jedno, nego u naletima, toplim gustim zapusima, sam najprije sanjala, a potom zaboravila. Sebe, sebe svog oca, sebe majku, naš podrum, naše krumpire, naš fen, našu vatrostalnu posudu, naše principe, naš otirač, našeg psa i sebe svoje dijete. Zaboravila. Sanjala sam tada lišće, lišće kako se ujesen otkida s mojih ispruženih ruku. I vjetar, dok nakratko lišću u padu podmeće leda, i onda sam i

njega zaboravila. Sve što sam sanjala, ja sam to zaboravila. A lišće mirno pada, na cestu, preko njega prelaze auti, i polako, moj se korijen suši. Sve što sam sanjala, ja sam to zaboravila.

obraćenje blaziranog hrvatskog gospodina koji prati vijesti

Vidio sam već sve, požutjela mi koža, pa se nazvao starcem, okrenuo, i sve vas prezreo. Umoran sam ja, pa je nužno umoran i svijet u kojem živite. Vrijeme je da stvari pokrijemo bijelim plahutama, i potražimo sklopku.
Dosta se naprezao taj ofucani volfram. Neka završi kako je i trajalo: gozba za štakore u kanalu uz cestu, u bunaru kupalište crijevnih parazita, na kosturskoj djeci izletište zunzara. Krvoprolie za doručak, pendrek za marendu. Slijepa bijeda je jedino što poznajete. Suza u oku, a u drugom šrapnel. Malo preplašene ljubavi, kvrgavi prsti, pogrbljena leđa, i baba te zagrla na maminom sprovodu. Nevidljivi avioni nadlijeću i napalnom žanju pšenicu. Ministarstvo nagradi najbolji sastavak, a učiteljica prdne od sreće. Zima kao oštrica noža. Siromašna noć razmišlja o abortusu. Bit će to ubojstvo jer dan započinje već stapanjem noći i sumraka. Neće više svitati, noć neka živi osramočena. Pa dovijeka sanjajte svoj mršavi san: gole cice i krvavi biftek. Dobrodošli gospodine Kapital, ponudite se slobodno.

Vidio sam već sve, požutjela mi koža, pa se nazvao starcem, okrenuo, i zamolio da mi oprostite. Umoran sam ja, pa od slabosti zaželim da umoran bude i svijet u kojem živimo. Slijepom bijedom nazivam vidljivu i živu silu da si olakšam što joj se bojim umaknuti. Nebrige, prezir i vicevi kao tople droge, kuhano vino, i blaga mrena dobrodošlice u smrt. Iz života plamti odsutnost: nijema, a lukava otrovnica. Sam ne mogu izliječiti samoću. Pomozite mi nekako. Kroz prozore provirujem svakih pet minuta i kao da vas čekam. Vjerujem: još je uvijek moguće osjetiti ponos. Vjerujem: uz rub

horizonta, brazde krstarica pjene se nad crnilom. Dodite, ja se ispričavam. Dodite, umrijet ćemo zajedno. Danju me grebu sebični snovi, pusta noć probada s tisuću očiju. Zagrlite me, kolone, požari, mase i erupcije! Ja nisam bijednik, želim poginuti za nekoga. Jer se bojim da bijeda ne postane jedino što poznajem. Jer znam da se bijeda pobjeđuje knjigom, puškom, i shvaćanjem. Dodite. Nauljena omča namiguje u spavaćoj sobi dok kao livade cvjetaju trgovi. Primite me. Drugovi!

Prijedlog projekta za oplakivanje prošlosti

Legni kraj mene, proteklo stoljeće, legni kraj mene u malenom gradu. Tvornice trunu a smeđasta rijeka teče kroz veće. Ljušte se zidovi naši su grafiti bitku već počeli gubiti. Kesteni birtija i novine starački dom nogomet i serije. Legni kraj mene, proteklo stoljeće, sada dok sumraci zijevaju.

Hodali smo koliko smo mogli. Pili smo koliko smo mogli. Tijela nam nisu bila hramovi tijela su nam bila kombinirke karnisteri šerafcigeri bicikli i koloture. Na izreckanoj klupici šušti rizlin list. Tijela puše zelenu marihuanu u mraku. Mala djeca kasne u vrtiće. Prometni znakovi psuju primaju mito i čitaju novine.

Drhtim i ljutim se, proteklo stoljeće, drhtim i ljutim se jer mi ne daš da te uhvatim za sisu! Kako da se bez toga ičemu nadamo? Cijeli smo rat preživjeli hajde da se sada veselimo! Valjaj se sa mnom među opuščima skrivaj se sa mnom u haustorima trči sa mnom ionako ćeš me uskoro potiho zajebati. Ostaješ iza, proteklo stoljeće.

Često se napijemo nekad i prejedemo. Mamin krevet je pospremljen vešmašina ronda u kuhinji je prevruće. Tko je vidio matematičku bilježnicu? Stanice umiru bez zvuka oko nas pluta prašina. Pluta i miris hmelja gola koža sveti Nikola! Getriba gelender kazeta ili sat! Pljusak sijeno šlauf i kliker! Keder burek! Neodgojena djeca neprekidno dobivaju.

Gdje si na dan mrtvih, proteklo stoljeće? Groblja su topl

kao šalice čaja a crvenkaste suze svijetle u mraku. Tisuće titraju. Jesi li ti moja rodbina, proteklo stoljeće? Jesi li ti moja baka mama tata deda ili stric? Ti nisi mramor. Ti nisi blato logor ili olovo. Ti jesi sve to. Zašto si me trebalo, proteklo stoljeće?

Kako da nađemo naš stari dom? Kameni se dvorac nadvija nad gradom. Tržnica smrdi po ribi i trešnjama. Pijanci plivaju u proljetnim lokvama. Žabino oko odozdo nas promatra. Nekad se dogode i zločini. Kapi krvi na čašama. Sve se zaboravlja. Nogomet u subotu izlet u nedjelju kino u srijedu rođendan Božić i registracija.

Ponekad te tražim, proteklo stoljeće. Ponekad te ne tražim bez obzira na sve. Kako smo se nekada naivno voljeli! Jesu li nas pobijedile naše klasne razlike? Tvoja izgrizena usna moje ljetno ferije. Gdje da se danas pronađemo, proteklo stoljeće? Turbine šute kuglageri pokvareno kvrckaju. Kraj kojeg grada živiš hoćeš li se javiti možeš li se javiti?

HRVOJE TUTEK
rođen je u Karlovcu 1984. Književne tekstove i eseje objavljivao u *Ka/Os-u*, *Tem*i, *Zarezu*, *H-Alteru*, *Poeziji*... Objavio i zbirku pjesama *Cirkular* za koju je dobio nagradu Društva hrvatskih književnika za najbolji autorski prvijenac u 2008. godini.

noga filologa

MARULIĆEV NOS

BIT ĆU ISKREN, I NEMILOSRDAN. PRVO SAM OSJETIO PONOS, LIKOVANJE. OVO JE VAŽNO, OVO JE VRIJEDNO: TIMES LITERARY SUPPLEMENT PIŠE O NAMA! TO ĆE ČITATI SAV KULTURAN (ANGLOAMERIČKI) SVIJET! ONDA SAM, PROGUTAVŠI ČLANAK, OSJETIO MRVU NADMOĆI: IPAK TAJ WASSERSTEIN NE ZNA SVE O MARULIĆU, IPAK “MI ZNAMO” I NEŠTO ŠTO ON NE ZNA. ISTOVREMENO SAM SE MORAO I DIVITI: TLS-OV JE AUTOR – POMALO BOMBASTIČNO, ALI IPAK – ISPLEO ZGODNU PRIČU OD MAKABEJACA DO GOGOLJA I TRISTRAMA SHANDYJA – A SREDIŠTE JE TE PRIČE SVEJEDNO MARULIĆ, AL PARI SA SVIMA OSTALIMA (DA, DA – ONAJ MARULIĆ KOJI JE U HRVATSKOJ MJERNA JEDINICA DOSADE I NERAZUMLJIVOSTI, DRAGI MOJI)

NEVEN JOVANOVIĆ

Ovih će se dana, “na dvadeset i dva dni miseca aprila”, navršiti petsto i deset godina otkako je Marko Marulić datirao posvetu svoga hrvatskoga epa, *Judite*, Dujmu Balistriliću. Možemo, dakle, zamišljati da je *Judita* nastajala baš u ovo vrijeme, “od rojen’ja Isukarstova u puti godišće parvo nakon tisuća i pet sat”, “u Splitu gradu”. Kako ep ima šest knjiga, možda je baš u ovo vrijeme Marulić bio na stihovima 195-196 “libra šestog”, gdje se u okviru “hvale sminja i hrabrosti Juditine”, kao stavka iz opsežnog kataloga hrabrih žena, ovako spominje jedna “Trojana”:

Ni kano Trojana kralju nos odrubi, sasvim dešperana, jer joj sina zgubi.

ZA UZETI SEBI BLAGO Sam Marulić objašnjava na koga misli u bilješci (ona je u izdanju 1522. čak umetnuta među stihove, tiskana manjim slovima):

Ovo je bila Hekuba, žena kralja od Troje Prijama, ka čineći se nič otajno govorit Polimestoru, kralju od Tracije, nos mu odgrize; jer on biše zgubio sina nje Polidora, koga k njemu biše poslao Prijam z blagom mnogim bojeći se. Kad Garci podsedoše Troju i kad zgibe Troja, on ubi Polidora za uzeti sebi blago ko biše donio.

Radi se, dakle, o jednoj od epizoda Trojanskoga rata. Priča o Hekubi nama je poznata prvenstveno iz Euripida (koji je oko 425. p.n.e. napisao dramu *Hekaba*), i iz Ovidijevih *Metamorfoza* (pjevanje 13, stihovi 536-71). O groznom kažnjavanju tračanskog kralja Polimestora Ovidije pjeva ovako:

i kao što bijesni lavica, izgubivši mlado što ga je dojila, našavši tragove stopa, ne videći, dušmana slijedi, Hekaba tako, kad je njezinu tugu prožela srdžba, svjesna svog gnjeva, a svoja zaboraviv ljeta, odlazi manipulatoru, Polimestoru, vinovniku umorstva, da traži audijenciju; pokazat mu želi gdje se to skriva ostatak blaga, nek ga on preda njezinu sinu.

Tračanin tome povjeruje, strast za zlatom već mu je narav, nade se s Hekabom u četiri oka, i reče joj slatko ovako:

“Hekabo, ne gubi vrijeme, priredi poklon za sina!

sve će njegovo biti, što daješ i što si već dala,

kunem se bozima svim.” Divlji pogled dočeka te

riječi i lažnu zakletvu, provali eksplozija gnjeva.

Hekaba zgrabi Polimestora, zazove le-giju robinja majki,

u lažljive oči porine prste, iz duplji ih istjera (gnjev joj je dao snage),

čitave ruke zarije unutra, poprskana krivčevom krvlju,

i više ne kopa oči (jer više ih nema), kopa po dupljama praznim.

Tračani, razjareni ubojstvom tirana svoga,

Trojanku zaspu kopljima, strijelama, kamenjem;

kamen u letu ona, režeći muklo, zubima grabi, usta razjapi da nešto kaže

- umjesto riječi, izlazi lavež. Još postoji to mjesto,

još ime po tome nosi. I dugo još pamteći zločin

tužno je dalje zavijala ona po poljima tračkim.

Čitatelji *Judite* već su dosta davno uočili – upozorio je na to, recimo, 1996. Bratislav Lučin, pišući o Marulićevim bilješkama u *Colloquia Maruliana* V – da se Marulićeva i Ovidijeva verzija Hekubina kažnjavanja tračkog kralja razlikuju u jednom prilično bitnom detalju: “da bi [Hekuba Polimestoru] odgrizla nos, to je verzija koja se ne može pronaći ni u najiscrpnijim priručnicima.” Kasnije je čitanje Marulićeva *Repertorija* (objavljenog u tri sveska 1998-2000), “bilježnice” u koju je pisac po temama ispisivao interesantna mjesta svoje lektire, pokazalo da se i ondje, i to na četiri mjesta, spominje Hekuba koja Polimestoru “nos odgrize” (Marulić npr. bilježi “nares illi mordicus auulsit”, “ugrizom mu otkine nosnice”). Sva se četiri mjesta pozivaju na *Metamorfoze*, pa moramo pretpostaviti da je Marulić čitao drugačijeg Ovidija od onoga kojeg smo preveli gore.

BESKRAJNA PJESMA Naša priča, međutim – kao u *Metamorfozama*, koje su za Ovidija *perpetuum carmen*, beskrajna pjesma – ovdje ne završava. Nedavno je Marulićeva verzija Hekubine osvete zaintrigirala Davida J. Wassersteina, profesora povijesti i judaistike s Vanderbilt University u Nashvillu, Tennessee. Zaintrigirala ga je dovoljno da komentar o tome, pod imenom *Marulić’s nose: Judith, Hecuba and the meanings of mutilation*, objavi u *Times Literary Supplementu* (TLS) od 25. veljače ove godine (urednici su esej opremili slavnom slikom Judite i Oloferna Artemisije Gentileschi). Wasserstein je prikazao, prilično širokim potezima, najprije motiv Judite u židovskoj i kršćanskoj književnosti (i glazbi i enciklopedijama), potom Marulićevu verziju i njezinu mitološku pozadinu, da bi zatim upozorio na varijantu s nosom: “Ovakav postupak ne samo da je drugačiji, on je također, na prvi pogled, manje književno ili narativno efektan. Nigdje ga drugdje ne susrećemo. Zašto je Marulić uveo tu izmjenu? Je li motiv naprosto izmislio, ili ga odnekud preuzeo?”

Potom Wasserstein (koji ne zna za *Repertorij*) razmatra moguća objašnjenja: možda je Marulić groznu priču pokušao ublažiti (ozljede noseva mogu biti humoriističan motiv) – no to je za Hrvatsku šesnaestoga stoljeća, “na granici s Osmanlijama”, malo vjerojatno. Možda je Marulić motiv nosa omogućio “da jače istakne paralelizam Judite i Hekube: kao što je Judita odsjekla Olofernu glavu, tako je Hekuba odsjekla Polimestoru nos”. Razmišljajući dalje, Wasserstein upozorava da je odsijecanje nosa kazna za izdaju, možda umjesna kao *manja* od Juditina čina (budući da Marulić nigdje izrijeком ne spominje Polimestorovu smrt). Poticajnija je, međutim, sama ideja *kazne*: “bilo kao kazna ili kao poniženje, cilj ovakvog manjeg osakaćivanja nije isti kao i odsijecanje ruke ili noge. No oči, jezik, nos mogu *predstavljati* glavu ili čitavo tijelo – oni su znak osobe.” Nalazeći potom paralele u talijanskoj renesansnoj književnosti, Wasserstein upozorava da Polimestor nije

kriv samo zbog ubojstva, nego i zbog izdaje gosta (odnos gosta i domaćina u homerskoj je Grčkoj osobito svet), te zaključuje: “Polimestor je zavrijedio kaznu za infaman čin, kao krivac za izdaju najgore vrste. U antičkom se svijetu to djelo simbolično kažnjava gubitkom očiju (...) kasnije, u bizantskom i zapadnoevropskom srednjovjekovlju, pa i u ranom novovjekovlju, znak je takve kazne moglo biti i odsijecanje ili rasijecanje nosa (...) i u tom bismo svjetlu morali razmatrati Marulićevu upotrebu ovoga motiva.”

LIKOVANJE I UGRIZ Ovaj me esej iz TLS-a navodi na dva komentara. Prvo. U Hrvatskoj su neobičnost “Marulićeva nosa” pročitali filolozi, i tumačili je filološki: “Marulić je to morao negdje naći, morao je imati neku potvrdu za tu ideju”. David Wasserstein je, s druge strane, povjesničar; on pročitane neobičnosti objašnjava “kontekstualno”: “mora da je zbog nečega u Marulićevu svijetu gubitak nosa izgledao uvjerljivo, čak uvjerljivije od gubitka očiju.” Svako je rješenje – i filološko i povjesničarsko – za sebe, čini mi se, nepotpuno. Marulić jest pročitao kod Ovidija da je Hekuba odgrizla Polimestoru nos – ali to je u njegovu svijetu bila sasvim zamisliva vrsta sramotne kazne za sramotan čin. (Filološki korelativ: baš zato što je podatak djelovao uvjerljivo, Marulić nije vidio razloga zbog kojeg bi ga *negdje drugdje* provjeravao.)

Drugo. Kao što “prava istina”, najuvjerljivija priča, nastaje tek kad se povežu svi konci, kad uočenu zagonetku protumačimo i “u tekstu” i “u svijetu”, tako i moja priča o Maruliću u TLS-u nije potpuna ako o događaju izvijestim samo filološki. Važno je i kako sam *doživio* tekst o nacionalnom klasiku u uglednim književnim novinama druge nacije, na drugom, i to velikom jeziku, pa još iz pera “ničim izazvanog” sveučilišnog profesora treće nacije (također velike).

Bit ću iskren, i nemilosrdan. Prvo sam osjetio ponos, likovanje. Ovo je važno, ovo je vrijedno: *Times Literary Supplement* piše o nama! To će čitati “sav kulturan (anglo-američki) svijet!” Onda se pojavila i mrvica nadmoći: ipak taj Wasserstein ne zna *sve* o Maruliću, ipak “mi znamo” (ipak ja znam) nešto što on ne zna. Čitajući, morao sam se i diviti: taj je Wasserstein – pomalo bombastično, ali ipak – ispleo sasvim zgodnu priču, živi let od Makabejaca do Gogolja i *Tristrama Shandyja* – a središte je te priče svejedno Marulić, *al pari* sa svima ostalima (da, da – onaj Marulić koji je u Hrvatskoj mjerna jedinica dosade i nerazumljivosti, dragi moji). Napokon sam – pokušavam vjerno prenijeti te oscilacije – osjetio i ugriz jetke ljubomore: zašto u TLS-u izlazi članak o Maruliću *američkog* profesora, zašto to ne možemo napisati “mi” (ili: ja)...

Dijagnoza? Kolonijalno stanje, dame i gospodo, kolonijalno stanje. Ali *svijest* o tome stanju, i to je nešto. To, i pažljivo čitanje. ■

PROZAK / NAVRH JEZIKA Pobjednici godišnjih natječaja ALGORITMA i ZAREZA za neobjavljene prozne i pjesničke rukopise autora do 35 godina starosti

Nada Topić, Meteorologija tijela

1.	i nepripremljena na dodir) trebala bih se komprimirati i čekati da prođe	od sebe i ni jednu riječ koja bi me pridržala da se ne raspem u nekoliko glavnih organa ili sasvim	dozvati ga znači ispružiti tijelo ugasiti oči i mirno gledati u svoj mrak
2.	mršavim (tako život djeluje na mene) i prostor koji zauzimam udobna je praznina između duha i tijela između crvenog lakiranog nokta, osjetljive kože i nečeg čega nema (pa i ne spominjem) još malo i smanjit ću se na veličinu piksela mikro, nano ili nešto još manje (ako ima) po mogućnosti proporcionalno gradirat ću do nigdje i ništa i svjesno nestati s površine svijeta radi uštede, osobnog mira, metafizike ili ravnoteže	3.	7.
	i onda krene ispočetka mekano kao bacanje u snijeg kao disanje i lagani pad u prazno krajolik je narušen tolikom samoćom što isparava iz ljudi i lijepi se za drveće, za kuće, za automobile tišinainja se ne može izgovoriti ni dokazati vrijeme se ne može izgubiti jer je sada u srcu i u grlu na toplom i sigurnom leži kao velika crvena riječ	5.	danju umjesto leda popuca tijelo i koža procvjeta ljubičastim kapilarama ravnomjerno nježnost osunčanog reljefa boli i treba se kretati oprezno kao u muzeju (udaljenošću se zaštititi od dodira) ako se razbije crvena voda će se izliti iz krvotoka i smočiti nam noge ako se ipak razbije na njegovom mjestu narast će stablo jednako osamljeno i visoko
	4.	6.	
	dogodi se dok spavam da je tišina mekanija od sna i da udišem bijelo sa zidova i stropa naizmjenice da pod tijelom čuvam toplinu za nekog drugog i da su mi prsti hladni od samoće da nemam ni jednu misao koja bi me spasila	sve je u jednom koje se ne zove ni jednim a bijelo je i meko i pršti poput snijega kad se spusti s planine na kojoj sjedi dodirnuti mu vrh znači znati slušati kamenje i vjerovati stablima kad se ne boje obaranja	NADA TOPIĆ (1977) živi i radi u Solinu kao knjižničar. Ponekad piše poeziju. Objavila ponešto u časopisima, zbornicima, na internet portalima. Zbirka pjesama <i>Svetac u trajektnoj luci</i> objavljena je 2005. godine, a slikovnica <i>Kako se rodila roda</i> 2007. godine. Radi na novom rukopisu pod radnim naslovom <i>Meteorologija tijela</i> . U međuvremenu studira na poslijediplomskom studiju informacijskih znanosti u Zadru.

REAGIRANJA

HRGOVIĆ PROTIV HRGOVIĆ

TREĆI NASTAVAK POLEMIKE HRGOVIĆ - LOKOTAR NA TEMU ZAREZ/ALGORITMOVIH NATJEČAJA ZA NAJBOLJI PROZNI I PJESNIČKI RUKOPIS AUTORA DO 35 GODINA STAROSTI

KRUNO LOKOTAR

Novinarka i spisateljica, a ne PR plaćenica Maja Hrgović, kako se prozvala potpisnica u prošlom broju *Zareza* objavljenog reagiranja na moje reagiranje, osvrnula se na moje ‘nemušte i neargumentirane, a afektirane ispade’ na temu, kako sam otprilike napisao, njezinog kontinuiranog i sve upornijeg i očajnijeg javnog podriivanja ugleda Nagrada Prozak i Na vrh jezika. Da je novinarka i spisateljica, a ne PR plaćenica Maja Hrgović kojim slučajem napala mene osobno ne bih reagirao, ali kao utemeljitelj Nagrada Prozak i Na vrh jezika, ne mogu se baš praviti blesav, moram koju reći u obranu, po funkciji, što se ono kaže.

Dakle, stisnut sam argumentima, priklješten pa utoliko priznajem da je sve što je Maja Hrgović zapisala u ključnom, inkriminiranom intervjuu koji je s dobitnicom Nagrade Prozak za godinu 2009. Tanjom Mravak, objavljenom u *Novom listu* od 16. 1. 2011. godine, dostupnom i na linku <http://www.novolist.hr/hr/Kultura/Knjizevnost/Mislila-sam-da-su-emocije-rezervirane->

za-filmove-i-romane, istina, istina i samo istina, tvrdi k’o stina, i odustajem od daljih tumačenja i javljanja. Kako bi moje sramota i pokora bile veće, citirat ću tekstove.

Na pitanje novinark e Maje Hrgović: “Je li vam, kao autorici koja je uvrštavana u antologije, bilo ispod časti objaviti knjigu bez honorara, u natječaju skrojenom za početnike?” Tanja Mravak je odgovorila: “A da bih voljela da je objava popraćena kakvim obilnim honorarom, voljela bih”. Maja Hrgović to je uredno zabilježila i objavila. Ali novinarka i spisateljica, a ne PR plaćenica Maja Hrgović je poslije napisala – u svom obračunu za koji naivni misle da je sa mnom, a zapravo je s autoricom intervju a protiv koje očito nešto ima, Majom Hrgović – da je Tanja Mravak izjavila ‘da je **posvemašnji izostanak honorara** (bold, K.L.) jednim dijelom nadomjestio ljudski odnos prema njoj’.

Zašto novinarka i spisateljica, a ne PR plaćenica Maja Hrgović naknadno ispravlja tekst Maje Hrgović koja je po svem sudeći korektno zabilježila izjavu Tanje Mravak,

pa joj time smješta, ja ne znam, ali mi je žao zbog toga, zbog toga što se te dvije osobe tako slabo podnose pa još time i gnjave javnost. Doduše, znam da je treća spomenuta osoba Tanja Mravak skromna i realna pa da ne očekuje bogatstvo od svoje prve knjige, premda, kako joj se knjiga prima, mogla bi se tu još zavrtjeti i solidna parica.

Nadalje, novinarka i spisateljica, a ne PR plaćenica Maja Hrgović kaže, ovaj put ne u intervjuu s Tanjom Mravak, nego u svojem reagiranju na moje reagiranje, opet moram na svoju sramotu pribjeći citatima: ‘Da Kruno Lokotar nije licemjer, da je dosljedan i pošten, urednički bi posao radio zabadava, onako kako ovim natječajem zahtijeva od pisaca’.

Moram upozoriti novinarku i spisateljicu, a ne PR plaćenicu Maju Hrgović da se to izravno kosi sa svime do sada rečenim, kao i s onime što je Maji Hrgović rekla Tanja Mravak u intervjuu (vidi gore) i što je Maja Hrgović prenijela pa bih zamolio novinarku i spisateljicu, a ne PR plaćenicu Maju Hrgović da konzultira tekst Maje Hrgović.

Također, htio bih ovaj tekst završiti riječima novinark e i spisateljice, a ne PR plaćenice Maje Hrgović koje je ona u svrhu poante svoga teksta posudila od Tanje Mravak iz navedenog intervju a, i s kojima se i meni baš lako i potpuno složiti: ‘Svaki rad treba biti plaćen’.

Jedino ću još upozoriti novinarku i spisateljicu, a ne PR plaćenicu Maju Hrgović da ona zahtijeva od mene da radim svoj posao besplatno, a da inače inzistira na tome da svaki rad bude plaćen, kako je vidljivo iz citata. Palo mi je na pamet da bi se to moglo nazvati, u njmanju ruku, licemjernim.

Ipak, ja sam definitivno na strani i Tanje Mravak i novinark e i spisateljice, a ne PR plaćenice Maje Hrgović koje, obje, tvrde da svaki rad treba biti plaćen. Pretpostavljam da bi se s time složila i Maja Hrgović. **E**

Urednik u Algoritmu, a ne Algoritma kako je to navela novinarka i spisateljica, a ne PR plaćenica Maja Hrgović, neka i ja nju jednom ispravim, Kruno Lokotar

– nastavak sa stranice 2

održati od 7. do 21. svibnja u kinima Europa i Tuškanac. Iznimno bogat program kao i prijašnjih godina podijeljen je na teorijski te filmski dio. Ot-kada se Mohamed Bouazizi polio benzinom jer mu je poli-cija zaplijenila povrće i voće koje je prodavao na ulici poku-šavajući prehraniti sebe i svoju obitelj, plamen pobune spon-tano se raširio ne samo Tuni-som, već diljem Sjeverne Afrike i Bliskog Istoka. Na tragu tih događaja, 4. Subver-sive Film Festival nastoji pro-pitati novo preslagivanje moći u čitavom svijetu, ali prije svega istaknuti emancipacijske potencijale narodnih pokreta. 20 godina nakon završetka Hladnoga rata i 50 godina od osnutka Pokreta nesvrstanih, došlo je vrijeme da se iznova postavi pitanje “dekoloniza-cije”. Diljem svijeta, od bari-

kada u Ateni do masovnih pro-svjeda u Londonu, preko borbi indijskih Naksalita i meksičkih Zapatista, pa sve do ustrajnog otpora zemalja Latinske Ame-rike i ponovnog buđenja Afrike, rađaju se nove emanci-pacijske prakse koje, unatoč geografskim udaljenostima i nekim razlikama, ipak nose isti biljeg i zajednički nazivnik. Što je zajedničko svim tim po-kretima i koje su njihove me-đusobne razlike, te što mo-žemo učiti od njih, 4. Subver-sive Film Festival pokušat će odgovoriti kroz filmski i teorij-ski program. Ovogodišnji film-ski dio programa predstaviti će indijske i afričke kinematogra-fije te etnografski film. Po-sebno treba istaknuti prvo hr-vatsko predstavljanje Nollywo-oda, odnosno, nigerijske kine-matografije, druge najveće filmske industrije, iza Boll-ywooda, a ispred Hollywooda. Drugi “hit” ovogodišnjeg fes-

tivala su etnografski filmovi, osobito oni mlade generacije autohtonih filmskih redatelja među Aboridžinima, Eski-mima, brazilskim Indijancima i drugim predstavnicima au-tohtonih zajednica, koji pre-staju biti snimani subjekt, a postaju aktivni sudionici u stvaranju vlastitog filmskog izričaja – na ovakav način se događa istinska dekolonizacija pogleda. Tu su još i pionirski filmaši subsaharskih kinema-tografija, potom najradikalniji primjeri indijskog filma iz tzv. zlatnog doba nakon nezavisno-sti. I ove godine, na velikoj me-dunarodnoj konferenciji pod nazivom “Nove emancipacijske borbe”, u kinu Europa će se skupiti neka od najvažnijih imena suvremene teorije i ra-dikalne misli, osim već tradici-onalnih gostiju poput Slavoja Žižeka i Samira Amina, ove godine stižu i Zygmunt Bau-man, Antonio Negri, Terry

Eagleton, Gayatri Chakravorty Spivak, Istvan Meszaros, Da-vid Harvey i mnogi drugi. Od 15. do 21. 5. Zagreb će se po-novno pretvoriti u atraktivnu i nezaobilaznu točku svjetskih debata. Uz brojna predavanja, okrugle stolove i promocije knjiga, sastavni dio ovogodiš-nje konferencije je i skup Svjet-skog foruma za alternative, mreže međunarodnih pokreta i organizacije koju je osnovao Samir Amin, a koja će u Za-grebu okupiti vodeće predstav-nike civilnog društva iz Indije, Senegala, Egipta, Kine, Cipra, Grčke, Španjolske, Rumunj-ske, Portugala, Austrije, Slove-nije, Crne Gore, itd. **B**

NA NASLOVNOJ STRANICI: PERO MRNAREVIĆ HOTO&MITO

“Nepoznati umjetnici odlučili su iskoristiti kontroverzni dolazak poznatog branda u Hrvatsku da bi opisali čuvenu *poduzetničku klimu* personificiranu u liku i djelu Tomis-lava Horvatinčića, i njenu metod-ologiju. U samo dvije riječi - *HOTO & MITO* (povezane mondiš veznikom), us-pjeli su duhovito reinterpretirati postojeći logo da bi upozorili na modu zloupotrebe javnog dobra u poduzetničko-političkim krugo-vima.”

PERO MRNAREVIĆ izdan-ak je stare dubrovačke neplemenite loze koja se barem 10 generacija nije mijesala s plemstvom, a bogme ni s klerom. Nakon završene Akademije likovnih umjetnosti u Zagrebu, te postdiplom-skog studija na University of the Arts London i magisterija na Uni-versity of Cambridge, besposličario gotovo dvije godine. Najozbiljniji profesionalni angažman u tom peri-odu bilo je prosvjedovanje za 250 kn po danu. O autoru kruži mit da lijepo crta i još ljepše šuti, ali da je lijen za oboje.

Poklon-bonus za sve posjetitelje Zareza: “Sve je u skladu sa zakonom!” , rekao/la je:
a) Adolf Eichmann, na suđenju u Jeruzalemu 1962, referirajući se na rasne zakone Trećeg Reicha;
b) Tomo Horvatinčić 2010, referirajući se na pritužbe građana i aktivista oko nelegalnosti izgradnje shopping centra Cvjetni u Zagrebu;
c) Jadranka Kosor 2010, opisujući stjecanje stana na zagrebačkim Ravnicama;
d) svi gore navedeni.

zarež, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva
Vodnikova 17, HR-10000 Zagreb,
tel: +385 1 4855 449, 4855 451
fax: +385 1 4813 572
e-mail: zarež@zg.htnet.hr
web: www.zarež.hr

uredništvo prima
pon-pet 12-15h

nakladnik
Druga strana d.o.o.

za nakladnika
Andrea Zlatar

glavni urednik
Boris Postnikov

zamjenici glavnog urednika
Nataša Govedić, Srećko Horvat i Marko Pogačar

izvršni urednik
Nenad Perković

poslovna tajnica
Dijana Cepić

uredništvo
Dario Grgić, Silva Kalčić, Katarina Luketić, Suzana Marjanić, Trpimir Matasović, Jelena Ostojić, Nataša Petrinjak, Srećko Pulig, Zoran Roško i Gioia-Ana Ulrich

dizajn
Ira Payer, Tina Ivezić

lektura
Darko Milošić

prijelom i priprema za tisak
Davor Milašinčić

tisak
Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:
Ministarstvo kulture Republike Hrvatske
Ured za kulturu grada Zagreba

OGLAS

Index – YIHCRO – 11.03.2010. – 0256

Poziv za volontiranje u kampanji za REKOM

Ako želiš
sudjelovati u najvećem umrežavanju mladih u Hrvatskoj i regiji
steći nova iskustva, znanja i prijatelje, boreći se za humani cilj
saznati više o **timskom radu**, organiziranju **kampanja** i javnom **nastupu**

Ako misliš da je **važno**
konačno utvrditi **činjenice** o svim ratnim zločinima na prostoru bivše SFRJ
da obitelji nestalih saznaju **sudbinu** svojih najmilijih
da se zločini više **nikad ne ponove**

Inicijativa mladih za ljudska prava te poziva da volontiraš u kampanji prikupljanja potpisa podrške za osnivanje **REKOM-a**, Regionalne komisije koja treba utvrditi *činjenice o ratnim zločinima i drugim teškim kršenjima ljudskih prava počinjenim na području nekadašnje SFRJ od 1991. do 2001. godine.*

Tisuće mladih iz regije bit će **nositelji prve velike kampanje** koja će **istovremeno** biti provedena u **svim zemljama** bivše SFRJ. Kampanja za REKOM bit će dosad najveće umrežavanje mladih u regiji.

- Deset godina od prestanka oružanih sukoba na tlu nekadašnje SFRJ:
- **ni u jednoj** od država nije dovršen popis ubijenih u ratu
 - **više od 15.000 osoba** i dalje se vode kao **nestale**
 - brojevima ubijenih i stradalih često se **manipulira** u političke svrhe
 - žrtve su **marginalizirane**, njihovi glasovi se u javnosti rijetko čuju

Ovi i mnogi drugi razlozi naveli su **više od 400** udruga žrtava, nestalih, logoraša, novinara, organizacija za ljudska prava i 300 pojedinaca, **svih nacija i vjera** sa prostora bivše SFRJ da, okupljeni u Koaliciji za REKOM, zagovaraju stvaranje **nezavisne međudržavne komisije**.

Tokom **travnja i svibnja u svim zemljama** sljednicama SFRJ prikupljat će se **potpisi podrške REKOM-u**. Ovo će biti prva velika inicijativa provedena istovremeno u svim državama sljednicama SFRJ, od kraja oružanih sukoba. Kao **najbitniji dio** kampanje, volonteri/ke će imati priliku steći nevjerovatna **iskustva** radeći na prikupljanju potpisa, konferencijama za novinare, javnim događajima... Imat će priliku i razviti **nove vještine**, kroz treninge o **timskom radu i javnom nastupu**, upoznati mlade iz različitih gradova i zemalja regije, steći uvid u organizaciju velike kampanje...

Svi zainteresirani za volontiranje u kampanji skupljanja potpisa širom Hrvatske mogu se prijaviti slanjem svojih kontakt podataka te životopisa s osnovnim podacima ili kraćeg motivacijskog pisma do 15. travnja na potpisi-hrvatska@zarekom.org ili Inicijativi mladih za ljudska prava na croatia@yih.org. Svi volonteri/ke će po završetku kampanje dobiti **certifikat** o volontiranju i **preporuku** Inicijative mladih za ljudska prava, koji mogu biti dodatne reference u biografiji.

Simbolični potpisi podrške bit će **u lipnju** predani svim parlamentima u regiji, zajedno sa Statutom komisije. REKOM su dosad podržali predsjednici Hrvatske i Srbije Ivo Josipović i Boris Tadić, Skupština Crne Gore, Europska komisija i Europski parlament, kao i brojne javne osobe u regiji.

www.zarekom.org
www.yih.org

YIHR CROATIA // YIHR HRVATSKA // YIHR KROACIA,
Balotin prilaz 2, 10000 Zagreb, CROATIA, +385-98552976, croatia@yih.org, www.yih.org

Suknja
69,90 kn

H&M

HOTO & MITO

PERO MRNAREVIĆ, HOTO&MITO